

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Koray YAŞAR

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ EKSENİNDE TÜRKİYELİ RUMLAR VE 1964 KIBRIS
KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRK BASINININ RUMLARA BAKIŞI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Koray YAŞAR

TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİ EKSENİNDE TÜRKİYELİ RUMLAR VE 1964 KIBRIS
KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRK BASINININ RUMLARA BAKIŞI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Koray YAŞAR'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL (İmza)

Tez Başlığı: Türk-Yunan İlişkileri Ekseninde Türkiyeli Rumlar ve 1964 Kıbrıs Krizi
Bağlamında Türk Basınının Rumlara Bakışı

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 25/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 19/07/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk-Yunan İlişkileri Ekseninde Türkiyeli Rumlar ve 1964 Kıbrıs Krizi Bağlamında Türk Basınının Rumlara Bakışı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Koray YAŞAR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Koray YAŞAR
Öğrenci Numarası	20135238015
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN
Tez Başlığı	Türk-Yunan İlişkileri Ekseninde Türkiyeli Rumlar ve 1964 Kıbrıs Krizi Bağlamında Türk Basımının Rumlara Bakışı
Turnitin Ödev Numarası	978964759

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 27/06/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 3'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

29/06/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYELİ RUMLAR

1.1 Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı.....	5
1.1.1 Helen Aydınlanması ve Yunan İsyanı.....	6
1.1.2 Yunan İrredantizmi ve Osmanlı Rumları.....	8
1.1.3 Türk-Yunan Savaşı ve Nüfus Mübadelesi.....	11
1.2 Lozan Antlaşması'ndan Ankara Anlaşmaları'na Türk-Yunan İlişkileri.....	15
1.2.1 Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele'den Kaynaklı Sorunlar.....	16
1.2.2 Türkiye ile Yunanistan Arasında Uzlaşma Arayışları ve Ankara Sözleşmesi.....	18
1.2.3 Türk-Yunan Yakınlaşması ve Ankara Anlaşmaları.....	20
1.3 Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum Azınlığı.....	22
1.3.1 Rum Azınlığın Statüsü ve Toplumsal Yapısı.....	22
1.3.2 Rum Azınlık ve Seküler Ulus Devlet.....	25
1.3.3 Türkiyeli Rumlar ve Milli İktisat Politikası.....	29
1.3.4 Varlık Vergisi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS SORUNU VE TÜRKİYELİ RUMLAR

2.1 Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı.....	34
2.2 Kıbrıs'ta Türk-Yunan İhtilafı ve 6-7 Eylül Olayları.....	37
2.2.1 Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'na Müdahil Olması.....	38
2.2.2 Kıbrıs Sorunu Öncesi Türk-Yunan İlişkileri ve Türkiyeli Rumlar.....	40
2.2.3 6-7 Eylül Olayları.....	41
2.3 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Kıbrıs'ta Anayasal Kriz.....	45
2.3.1 Zürih ve Londra Anlaşmaları.....	46
2.3.2 Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Anayasal Düzen.....	47
2.3.3 Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Anayasal Düzenin Çöküşü.....	50
2.4 Kıbrıs Krizi ve Yunan Uyraklı Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi.....	52
2.4.1 Kıbrıs Krizi'nin Seyri.....	53

2.4.2 Kıbrıs Krizi Sırasında Türkiye ve Yunanistan’da İç Siyasi Durum	55
2.4.3 Papandreou ve İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Krizi Politikası	56
2.4.4 Yunan Uyruklu Rumların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYELİ RUMLAR VE TÜRK BASINI

3.1 Türk Basınında Kıbrıs Krizi ve Yunan/Rum Karşıtlığı	67
3.2 Ulus Gazetesi ve ‘Rumların Çeşidi’	72
3.3 Tercüman Gazetesi ve ‘Rum’	79
3.4 Türk-Yunan Çatışması Çerçevesinde Türk Basınında Rumlar	88
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ	102

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AP	Adalet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
EOKA	Ethniki Organosis Kypriou Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü)
KATAK	Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
YTP	Yeni Türkiye Partisi

ÖZET

Türkiye'nin Rum azınlığı demografik olarak tükenme aşamasına gelmiştir. Anadolu ve Trakya'daki varlığını yüzyıllarca sürdüren bu etnik grubun yok oluşa sürüklenmesi, son iki yüzyılda yaşanan gelişmelerin sonucudur. Yunan devletinin doğuşu ve Türk ulusçuluğunun yükselişi, genel anlamda Türk-Yunan çatışması olarak adlandırılabilen milliyetçi rekabeti doğurmuştur. Doğu Trakya ve Anadolu'da yaşayan Rumların yurtlarını terk etmesiyle sonuçlanan bu çatışma, 20. yüzyıl ortasında Kıbrıs'ta tekrar yaşanmaya başlanmıştır. Kıbrıs'taki çatışmanın etkisini hisseden gruplardan birisi de Türkiye'de yaşayan Rumlar olmuştur.

Mübadele Sözleşmesi çerçevesince Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalmasına izin verilen Rumlar, Türk-Yunan ilişkilerindeki dalgalanmalardan doğrudan etkilenmenin yanı sıra çatışmalı geçmişin ağırlığını da üzerlerinde hissetmiştir. Türkiyeli Rumların, Türk devleti ve Türk toplumuyla ilişkisi bu iki etken tarafından belirlenmiştir. Özellikle Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışıyla Türk kamuoyundaki Rum algısı, güncel gelişmeler ve geçmiş dönemin hatıralarıyla tekrar şekillenmiştir. Bu algıyı, 1964 yılındaki Kıbrıs Krizi sırasında yayınlanan gazete yazılarında gözlemek mümkündür. Bu çalışma, Türk-Yunan ilişkilerinin genel seyrine bağlı olarak Türkiyeli Rumların durumunu ve Kıbrıs Krizi'yle bağlantılı olarak Türk basınında Rumlara bakışı incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs Sorunu, Türkiyeli Rumlar, Türk basını

SUMMARY
THE GREEKS OF TURKEY WITHIN THE AXIS OF TURKISH-GREEK
RELATIONS AND THEIR PRESENTATION IN THE TURKISH PRESS WITHIN
THE CONTEXT OF 1964 CYPRUS CRISIS

The Greek minority of Turkey has reached a stage of demographic extinction. The drift of this ethnic group, which maintained its existence in Anatolia and Thrace for centuries, to extinction is a result of the political developments experienced in the last two centuries. The birth of the Greek state and the rise of Turkish nationalism generated a nationalist rivalry which can be called the Turkish-Greek conflict in general terms. This conflict, which resulted in the abandonment of homes by the Greeks living in Eastern Thrace and Anatolia, started to experience a new phase in Cyprus in the middle of the 20th century. One of the groups which were affected by the conflict in Cyprus were the Greeks living in Turkey.

Greeks, who were allowed to remain within the borders of the Turkish Republic according to the Population Exchange, have carried the weight of the conflictual history between the two states. As a result they were directly affected by the fluctuations of Turkish-Greek relations. The relationship of Turkey's Greeks with the Turkish state and Turkish society was determined by these two factors. Especially with the emergence of the Cyprus Conflict, the Greek perception in the Turkish public opinion has been reshaped by contemporary developments and memories of the previous period. This perception can be observed in the newspaper articles published during the 1964 Cyprus Crisis. This study examines the status of Turkey's Greeks depending on the general course of Turkish-Greek relations and the depiction of Greeks in the Turkish press during the Cyprus Crisis.

Keywords: Turkish-Greek relations, Cyprus Conflict, Greeks of Turkey, Turkish Press

ÖNSÖZ

Türkiye'deki Rum varlığına değinen birçok araştırma, gerek odağına Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri almış olsun gerekse azınlıklara yönelik devlet politikalarına eğilmiş olsun Türkiye'de yaşayan Rumların Türk toplumu ve Türk kamuoyuyla ilişkisini göz ardı etmektedir. Türk-Yunan ilişkilerinin genel seyrinin ve azınlıklara yönelik devlet politikalarının, Türkiye'deki Rum azınlığın geçirdiği dönüşümde belirgin öneme ve etkiye sahip olduğu doğrudur. Ancak söz konusu devlet politikalarının, Türk toplumundaki siyasi beklentilerin ve kısmen de olsa Rumlarla ilgili Türk kamuoyunda benimsenen bazı ön kabullerin doğrultusunda şekillendiği de göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmada, Türkiye'de yaşayan Rumlarla ilgili Türk kamuoyunun bakış açısına Türk basınında yer bulan içerik üzerinden değinilmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs Sorunu nedeniyle yaşanan bir kriz döneminde Türk basınının Türkiye'de yaşayan Rumlara yönelik bakış açısı irdelenerek Türkiyeli Rumların içinde buldukları duruma dair daha bütünlüklü bir yaklaşım sunulmaya çalışılmıştır. Bu yönde bir yaklaşımla, Türkiye'de yaşayan Rumları etkileyen devlet politikaları ve toplumsal hadiseler yeniden değerlendirilebilir. Bu çalışmayla, Türkiyeli Rumların tarihiyle ilgili Türk kamuoyunun yaklaşımına dayanan yeni bir değerlendirme zemini sunulmaya çalışılmıştır.

Koray Yaşar
Antalya, 2018

GİRİŞ

Türkler ve Yunanlılar/Rumlar arasındaki ilişkiye odaklanacak her çalışma, bu iki halkın çatısı altında yüzyıllarca yan yana yaşadığı Osmanlı Devleti'nin tarihini ve siyasi, sosyal, iktisadi yapısını göz önüne almak zorundadır. Bu iki etnik/dini grubun ve bu grupların üzerinde yükselen ulusal kimliklerin ilişkisi büyük ölçüde Osmanlı döneminde şekillenmiştir. Bu açıdan, Osmanlı Devleti'nin ayakta kalarak tamamladığı son asır olan 19. yüzyılın önemi belirgindir. 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin çatısı altında yaşayan çeşitli unsurların ulusal kimliklerini geliştirdiği, bağımsızlık hareketlerine giriştiği ve yaşadıkları coğrafyadaki diğer unsurlarla çatışmaya sürüklendiği bir dönem olmuştur.

Bu dönemin erken bir evresinde çıkan Yunan İsyanı (1821), Osmanlı Devleti'nden ayrılıkla sonuçlanan ilk bağımsızlık hareketi olmuştur. Ancak yeni kurulan ulus devletin sınırları, Yunan ulusal kimliğinin kapsayıcılık iddiasında bulunduğu Rum Ortodoks nüfusun büyük kısmının Osmanlı Devleti tebaası olarak yaşamaya devam etmesine neden olmuştur. Ulusal kimliklerin geleneksel kimliklerin önüne geçmeye başladığı bir dönemde söz konusu nüfus, yeni kurulan Yunan devletiyle Osmanlı Devleti arasında çekişme ve çatışma zemini oluşturmuştur. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve askeri zafiyet devletin parçalanmasına ve sınırları içerisinde yaşayan unsurların dini/ulusal rekabete sürüklenmesine ve çatışmasına yol açmıştır. Dürziler ve Maruniler, Ermeniler ve Kürtler, Yunanlılar/Rumlar ve Bulgarlar gibi çatışmaya sürüklenen unsurlardan ikisi, Osmanlı Devleti'nin merkezi bölgesini oluşturan Balkan Yarımadası ve Anadolu'da çoğunlukla iç içe yaşayan Rumlar ve Müslüman Türkler olmuştur.

Yunanistan ile Osmanlı Devleti ve Müslüman Türkler ile Rum Ortodokslar arasında Girit'te, Makedonya'da ve Batı Anadolu'da yaşanan ihtilaf ve çatışmalar, genelleştirerek Türk-Yunan çatışması olarak adlandırabileceğimiz olgunun tarihsel temellerini oluşturmuştur. Türk-Yunan çatışmasının erken evresi olarak da düşünebileceğimiz bu dönemde Müslüman Türkler ile Rum Ortodokslar arasındaki ihtilaf, Türk ve Yunan ulusal kimliklerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Türk-Yunan çatışmasının bu ilk dönemi, Anadolu'daki Yunan işgalinin Türk ordusu tarafından sonlandırılması ve aynı coğrafyayı paylaşan iki halkın büyük ölçüde ayrışmasıyla son bulmuştur. Çatışmalı dönemin hatıraları ise Türkiye ile Yunanistan'ın ilişkilerini, yurtlarında kalmaya devam eden Türk ve Rum azınlıkları ve Kıbrıs'ta bir arada yaşayan Türkler ile Rumları etkilemeye devam etmiştir.

Bu çalışmanın ilk iki bölümü Osmanlı dönemindeki sosyal ve kültürel dönüşüm ile siyasi gelişmeler dahil olmak üzere Türk-Yunan çatışmasının erken evresine, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takiben Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine ve Kıbrıs Sorunu'nun doğuşuna ve gelişimine yer vermektedir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumların ulusçuluğa yönelmesi, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve bağımsız Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yayılmacı bir politika takip etmesi ilk bölümde yer verilen gelişmelerdir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve 1919-1922 yılları arasında süren Türk-Yunan savaşını takiben Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, birinci bölümde yer verilen diğer gelişmelerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Lozan Antlaşması sonrası Yunanistan'la kurduğu ilişkiye ve bu ilişkinin Kıbrıs Sorunu ortaya çıkana kadarki seyrine yine birinci bölümde yer verilmiştir. Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu nedeniyle karşı karşıya gelişi, Kıbrıs'ta iki toplumlu cumhuriyetin kuruluşu ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde 1963 ile 1964 yıllarında yaşanan anayasal kriz ve toplumlararası çatışmalar nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın tekrar ihtilafa düşmesi ikinci bölümde yer verilen gelişmelerdir.

Bu çalışmanın ilk iki bölümünde, bahsi geçen siyasi gelişmelere paralel olarak Türkiye'de yaşayan Rumların tarihine, Türkiyeli Rumların Türk toplumu ve Türk devletiyle ilişkisine ve Türkiye'deki Rum varlığını etkileyen belli başlı hadiselerle de değinilmektedir. Yunan irredantizminin ve Anadolu'daki Yunan işgalinin Osmanlı Rumları üzerindeki etkisi, Rumların Anadolu'yu terk etmesi ve Mübadele Sözleşmesi ilk bölümde yer verilen gelişmelerdir. Mübadele Sözleşmesi ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamaya devam eden Rumların, Türkiye'nin geçirdiği siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal değişime bağlı olarak yaşadığı ekonomik ve toplumsal dönüşüme yine birinci bölümde yer verilmiştir. Yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümün, meslek yasakları yahut Varlık Vergisi gibi hadiselerin yanı sıra Türkiye'de yaşayan Rumların, Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine göre gördüğü muameleye de birinci bölümde yer verilmektedir. Türkiyeli Rumların, Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine paralel olarak yaşadığı sıkıntılar ise ağırlıklı olarak Kıbrıs Sorunu'nun değerlendirildiği ikinci bölümde yer bulmaktadır. Türkiye'deki Rum varlığını etkileyen iki büyük hadiseye, 6-7 Eylül Olayları ve Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesine ikinci bölümde yer verilmiştir.

Türkiye'deki Rum azınlıkla yahut diğer gayrimüslim azınlıklarla ilgili çalışan birçok araştırmacının çalışmalarında meslek yasakları, Varlık Vergisi, 6 – 7 Eylül Olayları, Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesi gibi hadiseler konu edilmiştir. Bahsi geçen hadiselerin bazıları Türk-Yunan ilişkilerinin seyriyle ilintili olarak gelişmiş, bazıları ise Türk-

Yunan ilişkilerinden bağımsız olarak gerçekleşmiştir. Yine sözü edilen olayların bir kısmı Rumlar özelinde etkili olmuş; diğerleri tüm gayrimüslim azınlıkları etkilemiştir. Bu nedenle araştırmacıların, söz konusu olayları ele alışında iki ana yöntem ortaya çıkmaktadır.

Bazı araştırmacılar, bahsi geçen olayları kendi özelinde incelemiş; bir kısım araştırmacı ise, söz konusu olayları geniş kapsamlı bir çalışma içerisinde ele almış ve genel çerçeve içerisine yerleştirmiştir. Hülya Demir ve Rıdvan Akar'ın *İstanbul'un Son Sürgünleri* adlı çalışması, yine Rıdvan Akar'ın *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları* adlı çalışması birinci tipteki araştırmalardır. İkinci tipteki araştırmalarda ise, söz konusu hadiselerin Rumlar özelinde seçilen çerçevesi farklılaşabilmektedir. Alexis Alexandris'in *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974* (İstanbul Rum Azınlığı ve Yunan-Türk İlişkileri 1918-1974) adlı eseri, söz konusu hadiselerin Türk-Yunan ilişkilerinin genel seyriyle ilintili olarak değerlendirildiği bir araştırmadır. Bu çerçevede, Türk-Yunan ilişkilerinde birbirini takip eden kriz dönemlerinin Türkiye'nin Rum azınlığı üzerindeki etkisine odaklanılmaktadır. Dilek Güven'in *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* adlı çalışmasında seçilen çerçevede ise, tüm gayrimüslim azınlıkları kapsar şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin iç dinamiklerine ve Türkiye'de etnik/dini türdeşliği sağlama düşüncesine odaklanılmaktadır. 6-7 Eylül Olayları ile ilgili değerlendirmesini bu çerçevede sergileyen Güven'e göre; meslek yasakları, Varlık Vergisi, 6 -7 Eylül Olayları gibi hadiseler homojen bir Türk ulus devleti yaratmak isteyen yöneticilerin uygulamaya koyduğu kapsamlı projenin birbirini takip eden safhalarıdır.

Bahsi geçen iki ana yöntemin ve seçilen çerçevelerin birbirlerini tamamen dışladıkları söylenemez. Her iki ana yöntemde ve seçilen farklı çerçevelerde birbirlerinden izler bulunabilmektedir. Dilek Güven'in eseri 6-7 Eylül Olayları'nı genel bir çerçeveye yerleştirmekle birlikte 6-7 Eylül Olayları özelinde derinlikli bir araştırma sunmaktadır; öte yandan Hülya Demir ve Rıdvan Akar'ın çalışmasında, Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesi özelinde kalınmakla birlikte azınlıklara yönelik genel politikalara sıkça değinilmektedir. Türkiye'deki Rum varlığını etkileyen hadiselerle ilgili yapılan çalışmalarda birbiri içine geçmiş farklı yöntemler ve seçilen çerçevelerin üzerinden Türkiye'deki Rum varlığı Türk-Yunan ilişkilerinden ne derecede etkilenmiştir sorusu tekrar sorulabilir. Bu çalışmada, bu soruya ilk iki bölümde ele alınan konular üzerinden Türk-Yunan ilişkilerinin genel seyri, Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'deki Rum azınlığı etkileyen belli başlı hadiseler incelenerek cevap verilmeye çalışılmıştır. İlk sorudan hareketle sorulması gereken bir başka soru ise, Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmelerle Türkiye'de yaşayan Rum azınlığının nasıl ilişkilendirildiğidir.

Bu çalışmada, bu sorulardan ikincisine Türkiye’de yaşayan Rum nüfusun azalışında en etkili hadise olan Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den sınır dışı edilmesi ve bu uygulamaya neden olan Kıbrıs Krizi özelinde cevap aranmaktadır. Türk kamuoyunun 1964 yılındaki gündemine damgasını vuran Kıbrıs Krizi, Türkiye’de yaşayan Rumların da sıklıkla gazete yazılarına konu olmasına neden olmuştur. Bu açıdan dönemin gazeteleri, Türk kamuoyunun gözünde Türkiyeli Rumların Kıbrıs Krizi’yle ve Türk-Yunan ilişkileriyle nasıl ilişkilendirildiğini gözlemek için temel başvuru kaynaklarından biridir. Birincil kaynaklara dayanan böylesi bir araştırmayla ilk iki bölümde ele alınan siyasi ve diplomatik gelişmeler ile toplumsal hadiselerle bütünlüklü bir çerçeveden bakmak mümkün olabilir.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, 1964 Kıbrıs Krizi sırasında Türk basınında Rumlarla ilgili çıkan haber ve köşe yazıları hakkında genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bu genel değerlendirmenin yanı sıra iki ayrı siyasi cemahta konumlanan ve dönemin iktidarıyla farklı ilişki biçimleri olan *Ulus* ve *Tercüman* gazetelerinde çıkan haber ve köşe yazıları özelinde de karşılaştırmaya gidilmiştir. Karşılaştırma için *Ulus* ve *Tercüman* gazetelerinin seçilmesinde ikisinin de yorum ağırlıklı gazeteler olmasının yanı sıra *Ulus*’un, söz konusu dönemde iktidarda olan CHP’nin yarı resmi yayın organ olması *Tercüman*’ın ise, milliyetçi ve muhafazakar muhalefetin görüşlerini yansıtmaya etkili olmuştur. Bu iki gazetenin Rumlarla ilgili içeriğinin karşılaştırılması sonucunda söylem ve yaklaşımda saptanan farklılıklar ve ortaklıklar üzerinden Türkiyeli Rumların, Türk-Yunan ilişkilerindeki krizle nasıl ilişkilendirildiği konusunda çok yönlü bir bakış açısı yakalanmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısı üzerinden Türkiye’deki Rum varlığı, Türk-Yunan ilişkilerinin genel seyriyle ilintili olarak Türk-Yunan çatışmasının genel çerçevesi içerisinde yeniden değerlendirilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYELİ RUMLAR

Lozan Konferansı'nda Türk ve Yunan heyetleri arasında sağlanan uzlaş, Türk ve Yunan halklarının tarihi açısından son Türk-Yunan savaşını sonlandırmanın ötesinde bir önem ve anlam taşır. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ve 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi, 19. yüzyılın büyük bir kısmı ile 20. yüzyılın başlangıcına yayılan Müslüman/Türk ve Rum Ortodoks/Yunan çatışmasına nihai bir son verebilmek amacıyla yapılan ve büyük ölçüde bunu sağlayan anlaşmalardır. Tarihsel süreç içerisinde bu iki ayrı etnik/dini kimliğin yahut onlarla özdeşleştirilen siyasi aktörlerin ihtilafı 19. yüzyılın oldukça gerisine götürülebilirse de 19. yüzyılın ilk yarısında Yunanistan'ın bağımsızlığıyla başlayan ve çeşitli safhalarla süren çatışmalı dönem kronolojik süreklilik ve ideolojik bütünlük sergiler¹. Bir asır süren ve iki ayrı kimliği taşıyan grupların siyasi ve demografik olarak büyük ölçüde ayrışmasıyla sona eren bu çatışma, modern Yunanistan'ın tarih sahnesine çıkışındaki koşullardan ve anadili Yunanca olan yahut Yunancayı 'milli lisan' olarak benimseyen Rum Ortodoksların bağımsızlığını kazanan Yunanistan'la kurdukları siyasi ve kültürel bağdan kaynaklanır.

1.1 Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Öncül kimlikleri zaman ve mekana göre çeşitlilik gösterse de 19. ve 20. yüzyılda Yunan dili, Yunan kültürü ve nihayetinde Yunan devletiyle bütünleşen Rum Ortodokslar'ı retrospektif bir bakışla 'Helen' olarak adlandırmak mümkündür². Antik Yunan ve Doğu Roma mirasının bir ölçüde taşıyıcısı olan, Yunan dili ve kültürünü büyük ölçüde benimseyen ve M. S. 4. yüzyıldan itibaren Hristiyan inancına sahip olan Helenler, 11. yüzyıldan itibaren

¹ Halil İncalcık, Avrupa devletleri tarafından desteklenen modern Yunanistan'ı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Papalık'la işbirliği yapan Bizans'la karşılaştırarak "Tarihte Yunanlılar, Türkler'e karşı daima Hristiyan Avrupa'nın desteğine güvenmişlerdir" der. Bk. İncalcık, 2005: 14. 1821'de Mora Yarımadası'nda çıkan isyanın neticesinde kurulan bağımsız Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişlemesini 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk yirmi yılında düzenli olarak sürdürmüştür. Tesalya'nın, Güney Epir'in, Makedonya'nın güneyinin ve Girit ile bir kısım Ege adasının Yunanistan'a katıldığı bu döneme Helen milliyetçiliği ve *Megali İdea* hayali damgasını vurmuştur.

² Yunan bağımsızlığının ardından yeni kurulan devletin ahalisi Antik Yunan'a referansla *Ellines* (Helenler) olarak adlandırılmıştır. Helen tabiri, dinsel aidiyet vurgusu içeren *Romios* (Rum) adlandırması yerine etnik/ulusal aidiyeti vurgulayan çağdaş bir adlandırma olarak ortaya çıkmıştır. Bk. Kordos, 2012: 136-138. Yunanistan sınırları dışında yaşayan, ancak Yunan tarihi ve kültürüne bağlı olduğu düşünülen Rum Ortodokslar da Helen ulusunun bir parçası sayılmıştır. Yunan ulusçuluğunun bu yaklaşımı ve Yunanistan'ın irredantist hedefleri doğrultusunda Yunan Kralı I. Georgios'a 'Yunan Kralı' yerine 'Helenlerin Kralı' unvanı verilmiştir. Bk. Smith, 2017: 23. Bu çalışmada, Yunanlılar ve Rumların ortak etnik/ulusal aidiyetine 'Helen' tabiriyle atıfta bulunulacaktır.

çeşitli Türk gruplarının hakimiyeti altına girmeye başlamıştır. Balkan Yarımadası, Ege Adaları ve Anadolu'da yerleşik bulunan Helenlerin tamamına yakını 15. yüzyılda Osmanlı idaresi altında toplanmıştır. Helen nüfusun, Osmanlı hakimiyetinin ilk iki yüzyılında *zımmi* statüsü altında yaşayan Ortodoks Hristiyan gruplar arasında ayrıcalıklı konuma sahip olduğunu söylemek zordur³. Ancak 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks nüfusu içerisindeki Helen unsurun gerek kilise hiyerarşisi içerisinde, gerek Osmanlı idaresinde, gerekse ticaret ve kültürde öne çıktığı ve diğer Ortodoks gruplara göre üstünlüğü yakaladığı bir dönem olmuştur.

1.1.1 Helen Aydınlanması ve Yunan İsyanı

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde genellikle *tevaif-i kefere* diye adlandırılan Ortodoks Hristiyanlar, 18. yüzyıl öncesinde çok parçalı bir ruhani yapıya bağlı olarak varlığını sürdürmüştür⁴. 18. yüzyılda, Yunan dili ve Bizans geleneğinin en önemli taşıyıcısı olan Fener Patrikhanesi, Osmanlı tebaası Ortodoksların bağlı olduğu ruhani yapılar üzerindeki hakimiyeti büyük ölçüde ele geçirmiş ve Fener Patriği *Millet-i Rum* diye adlandırılmaya başlanan Ortodoks Hristiyanlar üzerinde dini, idari, adli ve mali yetkilerle donatılmış bir *milletbaşı* statüsüne erişmiştir⁵. 19. yüzyıldaki milliyetçi meydan okumalara değin Osmanlı Ortodoksları üzerindeki ruhani hakimiyetini koruyan Fener Patrikhanesi, Yunan dili ve Helen kültürünün tüm Ortodoks Hristiyanlar arasındaki nüfuzunun koruyucusu ve destekçisi haline gelmiştir⁶.

Ortodoks Kilisesi içerisindeki Helen hakimiyeti, *Fenerliler*'in Osmanlı hizmetinde yükselişiyile paralel olarak gerçekleşmiştir. Patrikhane'nin de bulunduğu Fener semtinde yerleşik oldukları için *Fenerliler* olarak adlandırılan ve bazıları Helen kökenli, bazıları ise Helenize olmuş Rumen, Bulgar, Arnavut ailelere mensup kişilerden oluşan *Fenerliler*, Osmanlı diplomasisinde aldıkları görevlerin yanı sıra Eflak ve Boğdan eyaletlerinde de yöneticilik görevini üstlenmiştir. *Fenerliler* Osmanlı idaresindeki Helen nüfuzunun artışında

³ İslam hukukuna göre İslam devletinin idaresi altında sınırlı haklara sahip olarak yaşamasına izin verilen gayrimüslim gruplar *zımmi* olarak adlandırılır.

⁴ Konortas, 1999: 169-176.

⁵ Konortas, 1999: 175-176.

⁶ İpek Patrikliği ve Ohri Başpiskoposluğu'nu 19. yüzyıldaki anlamıyla 'milli kilise' saymak mümkün olmasa da Sırpça ve Bulgarca konuşan Ortodoksların kilise hiyerarşisindeki hakimiyeti bakımından benzer bir işlevi üstlenmişlerdi. İki kurum da 18. yüzyılda lağvedilerek hakimiyet alanları Fener Patrikhanesi'nin denetimine bırakılırken Sırp ve Bulgarlardan oluşan Ortodoks cemaatler arasında Yunanca konuşan din adamları etkin kılınmıştır. Osmanlı Rumlarının ve Yunancanın ayrıcalıklı konumu ve diğer Ortodoks halkların tepkisi için bk. Ortaylı, 2005: 63- 65.

etkin oldukları ölçüde Helen kültürünün yaşatılması ve geliştirilmesinde de önemli rol üstlenmiştir⁷.

Helen kültürünün bir diğer destekçisi ise Osmanlı topraklarının dışına taşan ticari ağlar üzerinde faaliyet yürüten yeni bir tüccarlar sınıfı olmuştur. Kayda değer bir kısmını İmparatorluk dışındaki Helenlerin oluşturduğu bu sınıf, Osmanlı topraklarındaki eğitim ve kültür kurumlarının kuruculuğunu ve destekçiliğini üstlenmenin yanı sıra⁸ Helen kökenli gençlerin Batı ve Orta Avrupa'daki üniversitelerde eğitim görmesine imkan sağlamıştır. Helen tüccarların koruyucu desteği, Aydınlanma'nın etkisi altına giren ve Antik Yunan mirasını keşfeden bir aydınlar sınıfının doğuşuna katkıda bulunmuştur⁹.

Osmanlı topraklarında yahut Avrupa'da eğitim gören Helenler dini aidiyetin ötesinde bir etnik/ulusal bilinç geliştirirken eğitim gören Ortodokslardaki 'Helenize' olma eğilimi de güçlenmiştir¹⁰. Osmanlı idaresine karşı devrimci fikirlere sahip olan Helen aydınları Helen kültürünün egemenliği altında Balkan Yarımadası ve Anadolu'daki Hristiyan halkları, hatta Türkleri de içeren yeni bir idarenin hayalini kurmaya başlamıştır. Helen Aydınlanması'nın öncü isimlerinden sayılan ve kendisi de Helenize olmuş bir Vlah olan Rigas Velestenlis, Fransız Devrimi'nin etkisi altında 'cumhuriyetçi bir Bizans devleti' düşlemiştir¹¹.

Velestenlis ve benzeri aydınların hedefleri eğitilmiş Helenler arasında devrimci/ulusçu örgütlenmeler için ilham kaynağı olurken Helen aydınları arasında Helenleri ve diğer Hristiyan halkları 'Türk boyunduruğundan' kurtarmak için silahlı ayaklanma tasarıları da yapılmaya başlanmıştır. 1814'te Rusya'nın Odessa kentinde yaşayan Helen tüccar ve aydınlar tarafından kurulan 'Filiki Eteryas' (Dostluk Derneği) diaspora Helenleri arasında örgütlenirken Osmanlı idaresine karşı silahlı ayaklanma girişimleri de başlamıştır. 1821 yılının Mart ayında Rus Çarı Aleksandr'ın yaverliğini yapan Aleksandros İpsilanti'nin liderliğindeki bir grup isyancı, Prut Nehri'ni aşarak Osmanlı idaresindeki Boğdan'a geçmiş; ancak işbirliği yapmayı umdukları boyarlar ve Romen köylülerden bekledikleri desteği bulamayarak Dragatsani Savaşı'nda Osmanlı birliklerince mağlup edilmişlerdir¹². Boğdan'daki girişim başarısızlıkla sonuçlansa da Mora Yarımadası'ndaki çeşitli başkaldırıları kitlesel bir ayaklanmaya dönüşmüş ve Tesalya, Makedonya, Girit, Kıbrıs ve Ege Adaları'na sıçrayan isyan dalgası Türk ve

⁷ Clogg, 2015: 33-35.

⁸ İzmir'deki Evangelist Okulu bir grup Helen tüccarın mali desteğiyle 1733 gibi erken bir tarihte kurulmuştur. Bk. Kechriotis, 2008: 78-79.

⁹ Clogg, 2015: 36-39.

¹⁰ Ortaylı, 2005: 63- 65.

¹¹ Clogg, 2015: 40-41.

¹² Clogg, 2015: 43-45.

Müslümanlar ile Helenler arasında karşılıklı katliamları tetikleyen ve düşmanlığı körükleyen çatışmalı bir dönemi başlatmıştır¹³.

Yunan İsyanı, 10 yıl kadar süren ve İngiltere, Rusya ve Fransa'nın isyancılar lehine müdahil olduğu çatışmalı bir dönemin ardından 1832'de bağımsız Yunan Krallığı'nın sınırlarının belirlenmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak sınırları Tesalya'nın güneyinden başlayan Yunan Krallığı, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında yaşayan Helenlerin kabaca üçte birini bayrağı altında toplayabilmiştir. Helen dünyası yeni devletin sınırları içerisindeki Yunanlılar ve Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Rumlar olmak üzere ikiye ayrılmış; Yunan Krallığı ise birçok Yunanlı'nın gözünde tahayyül edilen Yunanistan'ın sadece küçük bir parçası olarak kalmıştır¹⁴.

1.1.2 Yunan İredantizmi ve Osmanlı Rumları

Helen dünyasının ikiye bölünmüşlüğü, bağımsız Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışma ve savaş olasılığını taze tutarken tüm Helen coğrafyasını birleştirmeyi amaçlayan ve *Megali İdea* (Büyük Ülkü) denilen romantik-milliyetçi Yunan ideale de ilham vermiştir. Tarihsel romantizmiyle Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını ve Anadolu ile Balkanlardaki tüm Helenleri başkenti İstanbul olacak bu yeni Bizans devletinin çatısı altında toplamayı hedefleyen *Megali İdea*, siyasi bir proje olarak bağımsız Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine kademeli olarak genişlemesi biçimini almıştır. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesinin olanaklı görülmediği hallerde ise *Megali İdea*, Osmanlı Rumlarının demografik ve iktisadi gelişiminin Osmanlı Devleti üzerindeki Helen hakimiyetini sağlayacağına dair öngöründe ifadesini bulmuştur¹⁵.

Osmanlı Rum nüfusu gerek İstanbul, İzmir, Selanik, Trabzon gibi önemli liman kentlerindeki demografik yoğunluğu, gerekse ticari ve kültürel hareketliliğiyle bu öngörüye somut zemin sunmuş gibidir. Anadolu ve Balkanlar'ın kıyı bölgelerinde yoğunlaşan Rum nüfus, Yunan İsyanı sırasındaki şiddetin dinmesinin ardından varlığını sürdürmeye devam etmiş ve 19. yüzyıldaki iktisadi gelişmelerden istifade etmiştir. Yunan bağımsızlığının ardından başlayan görece barışçıl dönem ve Avrupa sermayesinin Osmanlı Devleti'ne nüfuzu, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Rumlara zenginleşme fırsatları yaratmıştır. Bu gelişmeler Rumların Osmanlı Devleti içerisindeki demografik hareketliliğini etkilemiş ve İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'daki birçok yerleşim yeri, elverişli ticari koşullardan faydalanmayı

¹³ Herhangi bir isyanın çıkmadığı İzmir'de, Müslüman halkın Yunan isyancılara karşı duyduğu öfke yerli Rumlara yönelmiştir. Bk. Mansel, 2011: 66-69.

¹⁴ Clogg, 2015: 56 - 57.

¹⁵ Smith, 2017: 24.

amaçlayan Rum göçmenleri kendisine çekmiştir¹⁶. Batı Anadolu'daki kent ve kasabalara yerleşen Rumlar arasında Anadolu'nun iç bölgelerinden, Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Balkan vilayetlerinden ve Ege Adaları'ndan gelen Rumlar olduğu gibi, bağımsız Yunan Krallığı'nın sınırları içerisinde gelen Yunan uyruklu Rumlar da vardır¹⁷. Yunan Krallığı'ndan gelen Yunan uyruklu Rumlar ve Yunan Krallığı'nın yahut diğer Avrupa devletlerinin tabiiyetine geçen Osmanlı Rumları, Osmanlı tebaası olarak kalan Rumlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Rum cemaatlerinin bileşenleri olmuştur¹⁸.

'Uzun 19. Yüzyıl' boyunca iktisadi ve demografik gelişme gösteren Osmanlı Rumları, Tanzimat reformları neticesinde Müslüman ahaliyle kanunen eşit statü kazanmıştır. Tanzimat dönemi, diplomatik görevler başta olmak üzere çeşitli devlet kademelerinde görev yapan Osmanlı Rumlarının sayıca çoğaldığı ve 'Osmanlı' kimliğinin gayrimüslim ahali nezdinde teşvik edildiği ve bir ölçüde karşılık bulduğu bir zaman dilimidir¹⁹. Öte yandan Tanzimat dönemi, Osmanlı Rumlarının özerk cemaat yapısının kurumsallaştığı ve dini aidiyetin yeniden şekillendiği bir devredir. Islahat Fermanı'nın ardından gayrimüslim cemaatler için hazırlanan millet nizamnameleri ve kurulan 'milli meclis'ler gayrimüslim unsurların adli, idari, hukuki ve eğitim işleriyle ilgili din adamlarının tasarrufunu sınırlandırmış ve cemaatlerin iç meselelerinde din adamı olmayan cemaat mensuplarına söz hakkı tanımıştır²⁰. Cemaatlere ait milli meclislerde ruhani hiyerarşiden olmayan üyelerin söz sahibi olması, gayrimüslim unsurların dini aidiyetinin 'milli' nitelik kazanmasında etkili olmuştur²¹. Gayrimüslim cemaatlerin milli nitelik kazanan kurumsal özerkliği, Osmanlı Rum cemaati içerisinde, başında Fener Patrikhanesi'nin bulunduğu ruhani hiyerarşinin kontrolü altındaki kurumlarla ilgili milliyetçi çekişmeyi tetiklemiştir²². Helen milliyetçilerinin yanı sıra Bulgar ayrılıkçıların da tazyiki altında kalan Fener Patrikhanesi, laik eğitim ve hayat tarzının etkisiyle Helen milliyetçiliğiyle uzlaşma yolu aramıştır²³.

Rum cemaatinin kurumsal yapısındaki dönüşümün yanı sıra Rum zenginlerin himayesinde yahut cemaat mensuplarının elbirliğiyle açılan yeni okullar Rum Ortodoks cemaatini dini aidiyetin yanı sıra milli bağla yeniden inşa etmiştir. Eğitim, Osmanlı Rumları arasında cemaat aidiyetini güçlendirmek, kültürel homojenleşmeyi sağlamak ve Osmanlı

¹⁶ Smith, 2017: 45-46.

¹⁷ Augustinos, 2013: 52.

¹⁸ Kechriotis, 2010: 43.

¹⁹ Alexandris, 1992: 25-31.

²⁰ Gülsoy, 1999: 189.

²¹ Niyazi Berkes'e göre "Hristiyan cemaatlerde uluslaşma ve laikleşme birlikte başlamış oldu." Bk. Berkes, 2015: 228.

²² Alexandris, 1992: 32-36.

²³ Fener Patrikhanesi'ne karşı milliyetçi meydan okumalar için bk. Ortaylı, 2005: 118-120.

Rumlarını Helen kimliğinde birleştirmek için temel vasıta olarak görülmüştür²⁴. Helen kimliğiyle kurulan özdeşlik, Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan çeşitli uyruklara sahip Rumları ve Yunan halkını ortak milli kimlikte birleştirmiştir. Helen kimliğiyle özdeşlik kuran Osmanlı Rumları arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Helenizasyonu yahut Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesi yönünde iki farklı *Megali İdea* eğilimine bağlılık görülmüştür²⁵.

Megali İdea'nın irredantist biçimi Yunan kamuoyu ve siyasi eliti arasında tartışmalı bir konu olmakla birlikte gerek Girit'te tekrarlanan isyanlar gerekse Makedonya'da Bulgar ve Sırp milliyetçilikleriyle rekabet, Yunanistan'ı irredantist politikayı takibe sürüklemiştir²⁶. Balkan Savaşları neticesinde elde edilen toprak kazanımlarıyla *Megali İdea*'nın *Megali Ellada* (Büyük Yunanistan) çatısı altında gerçekleşebileceğine ikna olan Yunan halkı, Yunanistan'a Balkan zaferini getiren Başbakan Eleftherios Venizelos'a Birinci Dünya Savaşı'na girerek Batı Anadolu'yu da Yunanistan'a katma hedefinde hatırı sayılır kamuoyu desteği sağlamıştır. Buna istinaden Kral Konstantin ile destekçilerine meydan okuyarak Yunanistan'ı Birinci Dünya Savaşı'na sokan Venizelos, savaş sonunda *Megali İdea*'yı nihai safhasına taşımayı amaçlamıştır²⁷. Venizelos'un *Megali İdea*'yı nihayetine erdirmeye yönelik siyaseti Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Rumlar arasında da destek bulmuştur²⁸.

Tanzimat politikalarının Osmanlı Rumlarının Osmanlı kimliği ile kurduğu ilişkide yarattığı çelişki, 1908 sonrası yeniden ivme kazanan Osmanlıcılığın Rumlar ve İttihatçılar arasında bir çatışma zemininde tartışılmasına neden olmuştur. İttihatçıların hak ve ödevlerde eşit Osmanlı yurttaşları yaratmaya dönük politikası ve gayrimüslim cemaatlerin kurumsal özerkliğini devlet egemenliğini genişleterek sınırlamaya çalışması, Osmanlı Rumları tarafından Türkleştirme çabası ve milli varlıklarına yönelik tehdit olarak algılanmıştır²⁹. Öte yandan Girit'in kaybı sonrası Anadolu'ya sığınan muhacirler, Girit'te yaşanan etnik çatışmayı Anadolu'ya taşıyarak Türk ve Müslümanlar ile Rumlar arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir³⁰. Birinci Balkan Savaşı'nda yaşanan toprak kayıpları ve mülteci akını ise Osmanlıcılık projesinin çöktüğü ve Türkçülüğün öne çıktığı bir atmosferde Müslüman mültecilerin iskanında zorlanan ve Doğu Trakya ile Anadolu'yu hedef alabilecek olası bir

²⁴ Augustinos, 2013: 242-244.

²⁵ Ahmad, 2008: 90.

²⁶ Clogg, 2015: 75-77.

²⁷ Demiröz, 2007: 21-24.

²⁸ Demiröz, 2007: 24.

²⁹ Berkes'e göre "İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Birliği görüşü din ya da ırkları ne olursa olsun bütün Osmanlıların merkezi devletin eşit vatandaşları olması görüşüdür." Bk. Berkes, 2015: 407. Vatandaşlık ödevlerinden biri olan zorunlu askerlikle yükümlü kılınan birçok Rum ülkeyi terk etmek yahut yabancı tabiiyetine geçmek yolunu seçmiştir. Bk. Zürcher, 2015: 155. Osmanlı Rumları ile İttihat ve Terakki ilişkisi ve Rumların İttihatçıların politikalarına tepkisi için bk. Ahmad, 2008: 97-120.

³⁰ Giritli muhacirlerin iskanı sonrası Antalya Rumlarının durumu için bk. Dayar, 2017: 65-66.

Yunan saldırısından endişe duyan Osmanlı yetkililerini, Yunan/Rum karşıtı politika izlemeye itmiş; Müslüman Osmanlıları da Rum aleyhtarlığına sürüklemiştir. Rumlara karşı yaygın bir ekonomik boykot uygulanmış ve Batı Anadolu'daki Rumlar göçe zorlanırken Makedonya'daki Müslümanlar ile Doğu Trakya ve Batı Anadolu'daki Rumların mübadelesi için Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında müzakere yürütülmüştür³¹. Mübadele müzakereleri, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi nedeniyle kesintiye uğrarken Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaş sırasında sürgünler yaşayan ve çeşitli şiddet eylemlerine hedef olan Osmanlı Rumları arasında Osmanlı idaresinden duyulan rahatsızlık yaygınlaşmıştır³². Rumlar arasında 'Türklerin idaresi altında' yaşamının imkansız olduğu düşüncesi yaygınlık kazanırken Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkmasıyla *Megali İdea*'nın gerçekleşebileceğine dair inanç ve Yunanistan'la bütünleşmeye yönelik istek öne çıkmıştır³³.

1.1.3 Türk-Yunan Savaşı ve Nüfus Mübadelesi

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması, Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katma hedefiyle ülkesini savaşa sokan Venizelos'u harekete geçirmiştir. Yunanistan'ın Doğu Trakya, Ege Adaları ve Batı Anadolu'daki toprak iddialarını savunmak için Paris Konferansı'na katılan Venizelos, İtilaf devletleri arasındaki sürtüşmelerden faydalanarak İzmir'in işgali için İngiltere, Fransa ve ABD'den onay almıştır³⁴. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan askerlerince işgali Türk ve Müslüman kamuoyunun tepkisine neden olurken Türk Kurtuluş Savaşı'nın da en önemli tetikleyicilerinden biri olmuştur³⁵.

Türk direnişini kırmak için Batı Anadolu'daki Yunan işgalini genişleten Venizelos, Yunanistan'ın Sevr Antlaşması'yla elde ettiği toprak kazanımlarına rağmen 1920 yılındaki seçimleri kaybetmiş ve siyasi çatışma içerisinde olduğu Kral Konstantin'in Yunanistan'a geri

³¹ Girit'in Yunanistan tarafından ilhakı üzerine Yunan ticaretine karşı Osmanlı yetkililerince başlatılan boykot çeşitli kesintilere uğrasa da Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Bk. Ozil, 2016: 172. Yunan mallarına ve Yunan uyruklu tüccara karşı düzenlenen boykot Birinci Balkan Savaşı'nın ardından Osmanlı tabiiyetindeki Rum tüccarları da kapsayacak biçimde genişlemiştir. Bk. Kerimoğlu, 2006: 91-107. Mübadele müzakereleri için bk. Ahmad, 2008: 118-119.

³² Savaş sırasında Doğu Trakya, Kuzey Ege ve bazı kıyı yerleşimlerindeki Rumlar Yunanistan'a gönderilirken Rum çetelerinin etkin olduğu bölgelerde yaşayan Rumlar da başka bölgelere nakledilmiştir. 15 yaşın üstündeki Rum erkeklerin 'amele taburlarında' askere alınması da Rumlar tarafından bir tür sürgün olarak algılanmıştır. Bk. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, 2002. Savaş sonrası Meclis-i Mebusan'da yapılan tartışmalar sırasında 3 Rum asıllı mebus tarafından verilen soru önergesinde 250.000 Rum'un Osmanlı sınırları dışına sürüldüğü ve 550.000 Rum'un katledildiği iddia edilmiştir. Bk. Aktar, 2006: 69-70. Birinci Dünya Savaşı sırasında yerinden edilen Rumlar ve Rumlara karşı düzenlenen şiddet eylemleri hakkındaki raporlar savaş sonrasında Fener Patrikhanesi tarafından derlenmiş ve 'Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918' başlığıyla bastırılmıştır. Söz konusu metin Patrikhane'nin savaş sonrasında yürüttüğü propaganda faaliyeti içerisinde değerlendirilebilir. Bk. Greek Patriarchate, 1919.

³³ Alexandris, 1992: 55; Smith, 2017: 53-54.

³⁴ Smith, 2017: 100-102.

³⁵ Smith, 2017: 134.

dönüp Yunan tahtına yeniden oturması üzerine ülkeyi terk etmiştir. Balkan Savaşları'ndan beri devam eden seferberlik halinden rahatsız olan seçmenlerin tepkisi Venizelos'un seçim yenilgisinde pay sahibi olsa da Venizelos'un başlattığı işgal, Venizelos karşıtları tarafından sürdürülmüştür³⁶. Ancak Sakarya Muharebesi'nde alınan hezimetle Yunan ordusunun Anadolu'daki ilerlemesi nihai bir son bulmuş ve 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un Türk tarafı için zaferle sonuçlanması Yunan ordusunun bozgun halinde Anadolu'dan çekilişine neden olmuştur. Yunan askerleri, İzmir'e doğru ilerleyen Türk askerlerinin önünde Anadolu'yu panik halinde boşaltmıştır.

Yunan tarih yazımına *Mikrasiatiki Katastrofi* (Küçük Asya Felaketi) olarak geçen ve Büyük İzmir Yangını'yla sembolleşen askeri yenilgi sonucunda Anadolu'yu telaşa boşaltanlar, sadece Yunan askerleri olmamıştır. Yunan işgal bölgesinde yaşayan Rum Ortodoks ahalide de panik içinde yaşadıkları şehir ve kasabaları terk etmiştir. Ege sahilinde yaşayan birçok Rum, Ege Adaları'na geçerken iç bölgelerde yaşayan Rumlar da İzmir'e sığınmıştır. Ankara Hükümeti tarafından yayınlanan tamimle gayrimüslimlerin bir ay içinde Anadolu'yu terk etmesine izin verilmiş ve bu izni takiben Yunan işgal bölgesinin dışında yaşayan Anadolu Rumları da yaşadıkları bölgeleri terk etmeye başlamıştır³⁷. İstanbullu Rumların bir kısmı da 1922 yılının Ekim ve Kasım aylarında İstanbul'u terk etmiştir³⁸. Sonuç olarak Yunanistan'ın Küçük Asya Seferi, Yunanistan tarafından 'kurtarılmayı' bekleyen Rumların üçte ikisinin 1922 yılının son aylarında yurtlarını terk etmek zorunda kalması ve 1 milyona yakın Rum mültecinin Yunanistan'a sığınmasıyla son bulmuştur³⁹.

Rumların Anadolu'yu terk edişinde Yunan işgalinin körüklediği milliyetçi rekabet ve etnik çatışmanın etkili olduğu söylenebilir. Rumlar arasındaki milliyetçi heyecan Yunan işgal bölgelerinde işgal gücüne fiili destek, Yunan işgal bölgeleri dışında yaşayan Rumlar arasında ise Anadolu'daki Yunan işgalinin genişlemesine yönelik beklenti ve talepler biçiminde kendini göstermiştir. İtilaf devletlerinin ortak işgali altında bulunan İstanbul'daki Rum cemaati, Yunan ordusuna gönüllü ve bağış toplama gibi faaliyetlerde bulunduğu gibi İstanbul'un Yunanistan'a ilhaki konusunda yürütülen propaganda faaliyetlerine de uzun süre devam etmiştir⁴⁰. Tüm bu nedenlerle ve Yunan ordusunun katliamlarıyla tetiklenen etnik çatışma, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde karşılıklı şiddet eylemlerine yol açmıştır. Yunan

³⁶ Demiröz, 2007: 24-28.

³⁷ ABD Yüksek Komiseri Amiral Mark Bristol, bu iznin yerel idareciler tarafından 'emir' olarak algılanacağı düşüncesindedir. Bk. Aktar, 2006: 109.

³⁸ Alexandris, 1992: 79-83.

³⁹ Demiröz, 2007: 28-29. Rumların Anadolu'yu hangi koşullarda terk ettiği için bk. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, 2002.

⁴⁰ Alexandris, 1992: 54-62.

ordusunun yenilgisi ise Rumlar arasında katliam endişesini ortaya çıkarmış ve Anadolu'dan panik halinde ayrılmalarına neden olmuştur.

Askeri yenilginin ardından düzenlenen darbeye siyasi istikrarsızlığa savrulan Yunanistan, mültecilerin neden olduğu insani ve ekonomik facianın içinde kalmıştır. İnsani facianın önünün alınması için ülkeye sığınan ve işgalin neden olduğu etnik ayrışma ve çatışma ortamı nedeniyle Anadolu'ya geri dönüşleri olası gözükmeyen mültecilerin bir an önce tarım yapabilecekleri ve üretime katılacakları alanlara yerleştirilmesi gerekli görülmüştür. Yunanistan'da yaşayan Türk ve Müslümanların yaşadıkları köy ve kasabalardan tahliyesi ve boşalacak yerleşimlere Rum mültecilerin yerleştirilmesi, Yunanlı yetkililere iyi bir çözüm yolu gibi gözükmüştür. Mübadele fikrine daha önceleri de sıcak bakan ve Yunanistan'ı Lozan Konferansı'nda temsil edecek Eleftherios Venizelos'a göre de Türk ve Rum nüfusun mübadelesi barış antlaşmasının imzalanmasını bekleyemeyecek bir aciliyet sergilemekteydi⁴¹.

Ankara hükümeti için benzer bir mülteci krizi söz konusu olmamakla beraber gayrimüslim azınlıkların tümü için benimsenen esas yine de mübadele olmuştur⁴². Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına damgasını vuran gayrimüslim tebaa sorununu halletmek isteyen Türk tarafı için mübadeleyi esas kılan sebepler şöyle sıralanabilir: gayrimüslim tebaa diğer devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmasına birçok kez sebep olmuştur, yeni bir Yunan irredantizmine zemin hazırlama ihtimali olan Rum nüfus olası bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır, ulus inşası sürecine girecek Türkiye'de gayrimüslim azınlıklar ulusal bütünlüğe engel olarak görülmüştür⁴³.

Nüfus mübadelesinin gerekliliği konusunda her iki taraf da hemfikir olmakla birlikte, mübadelenin kimleri kapsayacağı konusunda uzun tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye sınırları içerisinde kalan Rum Ortodoks nüfusun tamamının mübadeleye dahil olmasını talep eden Türk heyetine karşın Yunan heyeti, İstanbul Rumlarının mübadelenin dışında tutulması konusunda ısrarcı olmuştur⁴⁴. Neticede İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türklerinin karşılıklı olarak mübadele dışı tutulması konusunda anlaşılmıştır. Nüfus mübadelesine ilişkin sözleşme, barış antlaşmasının imzalanmasından yaklaşık altı ay önce 30 Ocak 1923'te imzalanmıştır.

⁴¹ Aktar, 2006: 122-123.

⁴² Ankara Hükümeti'nin Lozan Konferansı öncesinde Ermeniler için de mübadele yoluna gitme düşüncesini benimsediği, ancak Ermenilerin mübadelesiyle ilgili muhatap sıkıntısı çekileceği gerekçesiyle bu meselenin Lozan Konferansı'nda gündeme getirilmediği anlaşılmaktadır. Bk. Aktar, 2006: 107-108. Ermeniler ve Yahudiler için mübadele yoluna gidilmemesi TBMM üyelerinin itirazına neden olmuştur. Bk. Aktar, 2007: 134-135.

⁴³ Oran, 2007: 165.

⁴⁴ Yunan tarafının ısrarında yeni bir mülteci dalgasından duyulan endişenin yanı sıra, İstanbul'un Yunan/Rum kamuoyu için dini ve millî açıdan sembolik önemi ve Fener Patrikhanesi'nin kentteki varlığı etkilidir. Bk. Fırat, 2014a: 330-331.

Mübadele Sözleşmesi'nin hükümleri, Yunanistan'ın Balkan Savaşı'na girmesiyle başlayan (18 Ekim 1912) ve Türk ordusunun Anadolu'daki zaferiyle sona eren çatışmalı dönem ve akabinde yerinden olan tüm Müslüman ve Rum mülteciler için bağlayıcı kılınmıştır. Sözleşme, bu bakımdan büyük ölçüde zaten gerçekleşmiş olan demografik değişikliğe vatandaşlık hukuku açısından bir çerçeve çizmekle birlikte; yine de, sözleşmenin imzalanmasının ardından yurtlarını terk etmesi gereken ve büyük kısmını Yunanistan'daki Müslümanların oluşturduğu kayda değer bir nüfus kalmıştır. Makedonya, Girit ve Epir'de yaşayan 350.000'e yakın Müslüman, 1924 yılının ilk sekiz ayında Türkiye'ye göç ederken 1922 yılında Anadolu'yu terk etmeyen ve çoğunluğu iç bölgelerde yaşayan 200.000'e yakın Rum'un Yunanistan'a gönderilişi 1927 yılına kadar sürmüştür⁴⁵. Batı Trakya Türkleri, İstanbul Rumları ve Lozan Antlaşması hükümlerince Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada'nın Rum halkı ise yurtlarında kalmıştır.

Mübadele Sözleşmesi ile 1.5 milyonun üzerinde Rum ve Müslüman'ın vatandaşlık bağlarını yeniden belirleyen Türkiye ve Yunanistan, mülteci krizine kendilerince çözüm yolu bulmalarının yanı sıra sınırları içerisindeki azınlıkları sınırlandırarak homojen ulus devletlere dönüşme yolunda mesafe kat etmiştir. Her iki ülkede de kayda değer etnik azınlıklar kalmakla birlikte ulusal kimlik açısından en büyük ayrıştırıcı olarak görülen din faktörü açısından büyük ölçüde türdeşlik sağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi Anadolu'daki nüfusun % 20'sini oluşturan gayrimüslimlerin oransal ağırlığı Türkiye Cumhuriyeti'nde % 2,5'a gerilerken Balkan Savaşları'yla genişleyen Yunanistan'da toplam nüfusun % 20'sine denk gelen Müslüman azınlık, Mübadele'nin ardından Yunanistan nüfusunun ancak % 6'sını oluşturabilmiştir⁴⁶.

İki ülkenin de demografik yapısında dini türdeşliği büyük ölçüde yakalayabilecek olmasının, Türkiye ve Yunanistan'ı tüm zorluklarına rağmen nüfus mübadelesi üzerinde uzlaşmaya ittiği ve siyasi, hukuki ya da etik çekincelerin dillendirilmesine rağmen Lozan Konferansı'na taraf ülkeleri de mübadeleden yana tavır almaya yönelttiği ortadadır⁴⁷. Lozan'da Doğu Sorunu'na nihai çözüm bulmak için toplanan ülkelerin, devletlerin bireyler üzerindeki tasarrufu ve azınlıklara yönelik genel politikalar açısından yaratacağı kötü örneğe rağmen, Yakın Doğu'da bir asırdır çatışan grupları ayrıştırmanın kalıcı barış için bir zorunluluk olduğu düşüncesinde hemfikir oldukları söylenebilir⁴⁸. Bu çerçevede imzalanan Mübadele Sözleşmesi ile Türkiye ve Yunanistan'da yerleşik bulunan Rum Ortodoks ve

⁴⁵ Demiröz, 2007: 30.

⁴⁶ Hirschon, 2007: 20.

⁴⁷ Aktar, 2006: 139.

⁴⁸ Barutciski, 2007: 32-34.

Müslüman azınlıklar sınırlandırılarak temel çatışma kaynağı olarak görülen azınlıklar sorunu halledilmeye ve iki ülke arasındaki barışın kalıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

Mübadele Sözleşmesi, iki ülke arasındaki barışın kalıcılığını azınlıkları ihraç ederek sağlamayı amaçlamakla birlikte mübadele dışı tutulan grupların varlığı, Türk-Yunan ilişkilerinde azınlıkların etkisini devam ettirmiştir. Azınlıklar Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen temel faktörlerden biri olmaya, ilişkileri yönlendirici birer vasıta olarak görülmeye ve vatandaşı oldukları yahut mukim buldukları ülkede ikili ilişkilerin seyrine göre muamele görmeye devam etmiştir. Türk-Yunan ilişkilerinin ilk dönemi bu eğilimin baskın olduğu ve Mübadele Sözleşmesi'nin uygulanışıyla ilgili Türkiye ile Yunanistan'ın gerginlik ve sürtüşmeler yaşadığı bir zaman dilimidir.

1.2 Lozan Antlaşması'ndan Ankara Anlaşmaları'na Türk-Yunan İlişkileri

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması, Balkan Savaşları'ndan itibaren fasılalarla çatışma halinde olan Türkiye (Osmanlı Devleti) ve Yunanistan arasındaki sıcak çatışmayı nihai olarak sonlandırmıştır. 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi'yle Türkiye ve Yunanistan'da yerleşik bulunan Rum Ortodoks ve Müslüman nüfusun büyüklüğü sınırlandırılarak iki halk arasındaki etnik ayrışma ve milliyetçi rekabetin yeni bir savaşa zemin hazırlaması önlenmeye çalışılmıştır. Lozan Antlaşması sonrası Türkiye ve Yunanistan ilişkileri, Lozan'da varılan uzlaşmanın uygulamaya konulması ve nüfus mübadelesinin tamamlanması üzerinden seyretmiştir. İkili ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar nüfus mübadelesi ile ilgili meseleler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Lozan sonrası Türkiye, siyasi ve sosyal bir değişim sürecine girerken Yunanistan ise siyasi istikrarsızlıklar ve askeri darbelerle dolu bir döneme adım atmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın halletmeye çalıştıkları sorunlar Yunanistan'daki siyasi istikrarsızlığın, Türkiye'deki siyasi ve sosyal dönüşümün ve iki ülkenin milli endişelerinin ağırlığı altında ezilmekle birlikte Türk ve Yunan hükümetleri, iki ülke arasında yeni bir savaşa neden olması ihtimal dahilinde olan anlaşmazlıklarını aşmak için birçok denemede bulunmuştur. 1923 yılında Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından 1930 yılında Ankara Sözleşmesi'nin kabulüne kadarki dönem Türkiye ile Yunanistan'ın yaptıkları anlaşmaları uygulamaya çalıştıkları ve ikili ilişkileri geliştirmeye uğraştıkları yılları kapsamaktadır. Yapılan anlaşmaların uygulamaya konulmasındaki başarısızlık, iki ülke arasında diplomatik restleşmelere neden olsa da azınlıkların statüsünün belirsizliğini koruduğu bu gergin dönem, ikili ilişkilerdeki uzlaşmayı takip eden Türk-Yunan yakınlaşması ve bu yakınlaşmanın sonucu olan Ankara Anlaşmaları ile sona ermiştir.

1.2.1 Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele'den Kaynaklı Sorunlar

Lozan Antlaşması ile sınır problemlerini büyük ölçüde halleden Türkiye ve Yunanistan'ın, Lozan sonrası ilişkilerini Mübadele Sözleşmesi'nin uygulanışıyla ilgili birçok sorunun gölgelediği görülür. Mübadele Sözleşmesi'nin kimleri kapsadığına dair görüş farklılıkları, mübadillerin malvarlıkları, mübadillere ödenecek tazminatlar hakkındaki anlaşmazlıklar ve mübadele dışı tutulan grupların statüleri ile sosyal şartlarına dair sorunlar Lozan Antlaşması sonrası Türk-Yunan ilişkilerine yön veren temel meseleler olmuştur.

Türkiye ve Yunanistan'ın, Lozan'da varılan uzlaşıyla ilgili anlaşmazlığa düştüğü konulardan ilki *etabli* meselesidir. Karşılıklı nüfus mübadelesini düzenleyen sözleşme, mübadele dışı tutulacak nüfusu *etabli* (yerleşik) olarak tanımlamıştır. İki ülke arasında *etabli* terimini yorumlamakta düşülen görüş ayrılığı, gerginlik nedeni olmuştur. Mübadele Sözleşmesi'nin ikinci maddesi *etabli*'yi şöyle tanımlamıştır:

Birinci Maddede öngörülen mübadele:

a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (*etablis*) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum ahalisi) sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (*etablis*) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi) sayılacaklardır⁴⁹.

Türk tarafı İstanbul'da oturan Rumların *etabli* (yerleşik) sayılabilmesi için nüfus kayıtlarının esas alınması gerektiğini öne sürerken Yunan tarafı, ikametın esas sayılması ve *etabli* kavramının sınırlandırılmaması konusunda ısrar etmiştir. Konunun hukuki yönü bir yana Türkiye ve Yunanistan'ın söz konusu meseleyi ele alışlarındaki temel ayrılık nedeni iki ülkenin nüfus mübadelesine dair farklı beklentilere sahip olmasıdır. Nüfus mübadelesi ile öncelikli olarak içinde bulunduğu mülteci krizini hafifletmek isteyen Yunanistan, olabildiğince çok Rum'un Türkiye'de kalmasını isterken gayrimüslim azınlıklardan kurtulmak isteyen Türk hükümeti, İstanbul'daki Rum Ortodoks varlığını olabildiğince sınırlandırmaya çabalamıştır⁵⁰.

⁴⁹ <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/> (Erişim tarihi: 18.05.2018)

⁵⁰ Demirozü, 2007: 61-63. 1914 yılında 300.000 olduğu varsayılan İstanbul'un Rum nüfusu şehrin işgalinin ardından 1922 yılında 400.000'e kadar çıkmıştır. Türk hükümetinin, bu büyüklükteki Rum nüfusun İstanbul'da kalmasını kabul etmemesi nedeniyle Mübadele Sözleşmesi'ne eklenen şartlarla *etabli* statüsünü haiz İstanbul Rumları sınırlandırılmıştır. Bk. Alexandris, 1992: 95-96.

Etabli sorunu, nüfus mübadelesini yürütmekle görevli Karma Komisyon'da Türk tarafınca gündeme getirilse de Yunan tarafının karşı çıktığı Türk teziyle ilgili Karma Komisyon'da karara varılamamıştır. *Etabli* meselesi Yasa Alt Komisyonu'na taşınırken Türk hükümetince *etabli* sayılmayan bir grup Rum'un, 1924 yılının Ekim ayında sınır dışı edilmek üzere tutuklanması Yunanistan'ın tepkisini çekmiştir⁵¹. Türk hükümeti, *etabli* meselesindeki katı tavrını 17 Aralık 1924'te patrik seçilen VI. Konstantinos'u sınır dışı ederek de göstermiştir. VI. Konstantinos'un 30 Ocak 1925'te Türkiye'den sınır dışı edilmesi Yunan kamuoyunun tepkisini çekmiş ve Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine getirmiştir⁵². *Etabli* sorununun Yunanistan tarafından Milletler Cemiyeti'ne taşınmasıyla Uluslararası Adalet Divanı'ndan görüş bildirmesi istenmiştir. Gerek Yasa Alt Komisyonu'nun gerekse Adalet Divanı'nın *etabli* sayılmak için nüfus kayıtlarının tek esas sayılmayacağı yönünde görüş bildirmesine rağmen meselenin halli, Karma Komisyon'da alınacak karara bağlanmıştır⁵³.

Yunan ordusunun mağlup olmasının ardından işgal güçlerinin verdiği geçiş belgeleri ile İstanbul'u terk eden Rumların *etabli* sayılıp sayılmayacağı ise bir diğer sorunlu meseledir. Mübadele Sözleşmesi, 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'da yerleşik bulunan şahısların *etabli* sayılmasını gerektirirken Türk hükümeti, Yunan işgal güçleriyle işbirliği yaptıklarını iddia ettiği bu şahısların Türkiye'ye dönmesine izin vermemiştir. İstanbul Rum cemaatinin önde gelen üyelerinden oluşan ve tüm mal varlıklarını İstanbul'da bırakan söz konusu şahıslar, Yunanistan tarafından da mübadil statüsünde sayılmamıştır. Mübadillere tanınan haklardan mahrum olan ve sayıları 40.000'i bulan bu grup, Yunanistan'da örgütlenerek önemli bir baskı grubu oluşturmuştur. Söz konusu Rumların Türkiye'ye dönüşüne kesinlikle karşı çıkan Türk hükümeti, 23 Mayıs 1927'de çıkardığı yasayla Milli Mücadele'ye katılmayan ve Lozan Antlaşması'nın imzalandığı 24 Temmuz 1923 ile yasanın çıktığı tarih arasında Türkiye'de bulunmayan kimseleri Türk vatandaşlığından mahrum ederek meseleyi sonlandırmıştır⁵⁴.

Nüfus mübadelesinin sonucu olarak devam eden bir başka sorun, mübadillerin mal varlıkları ve karşılıklı ödenecek tazminatlarla ilgilidir. Mübadele Sözleşmesi'ne göre taşınabilir mallarını yanlarında götürmesine izin verilen mübadillerin taşınmaz malları, Karma Komisyon'ca kaydedilecek ve göç ettiği ülkede kaydedilen mallarının değerince karşılık ödenecektir. Mübadele Sözleşmesi'nin 14. Maddesi'nde şöyle denmektedir:

⁵¹ Türk tarafının görüşüne göre İstanbul'da oturmaya devam eden 4.500 kadar Rum *etabli* statüsünü haiz değildir. Bk. Fırat, 2014a: 339.

⁵² Türkiye'nin, *etabli* statüsü tartışmalı din adamlarını gayrimübadil sayacağını bildirmesi ve VI. Konstantinos'un istifasının ardından mübadil sayılmayan yeni bir patriğin seçilmesiyle söz konusu kriz yatışmıştır. Bk. Demiröz, 2007: 67-69.

⁵³ Alexandris, 1992: 112-117.

⁵⁴ Alexandris, 1992: 117-120.

Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalınan para tutarını belirten bir bildiri belgesi verecektir. Bu bildiri belgeleri esas alınarak borçlu kalınan para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke hükümetinin, göçmenin mensup olduğu hükümete karşı bir borcu olacaktır⁵⁵.

Ancak mübadele kapsamına giren kişilerin tam olarak belirlenememesi ve Mübadele Sözleşmesi öncesi topraklarını terk eden insanların sayıca fazlalığı, Türkiye ve Yunanistan'ın ödemesi gereken borç miktarlarının hesaplanmasını olanaksız kılmıştır. Yunanistan, sayıca fazla ve müreffeh bir nüfus olan Anadolu Rumlarının sahip oldukları mal varlıklarının değerinin, Yunanistan'ı terk eden Müslümanların sahip oldukları mal varlıklarının değerinden çok daha fazla olduğunu iddia etmiştir. Türk tarafı ise Anadolu Rumlarının sahip olduğu emlak ve arazinin, Türk-Yunan Savaşı sırasında yakılıp yıkıldığını ve değersiz olduğunu öne sürmüştür⁵⁶.

Mal varlıklarıyla ilgili bir başka sorun ise Batı Trakya Türklerinin sahip olduğu emlak ve araziye Yunanistan'a sığınan mültecilerin yerleştirilmesiyle ilgili olmuştur. Doğu Trakya'yı boşaltan çok sayıda Rum'un sığındığı Batı Trakya'da yaşayan Türklerin emlak ve arazilerine el konulması, Türk hükümetinde rahatsızlık uyandırmıştır⁵⁷. Yunanistan'ı 1924 yılının Ekim ayında Milletler Cemiyeti'ne şikayet eden Türkiye, misilleme olarak İstanbul Rumlarının mal varlıklarına el koymaya başlamıştır⁵⁸. Türkiye, Batı Trakya Türklerinin sahip olduğu emlakın boşaltılmaya başlanması, boşaltılmayanların bedelinin Yunan hükümeti tarafından ödenmesiyle misilleme politikasından vazgeçmiştir⁵⁹.

1.2.2 Türkiye ile Yunanistan Arasında Uzlaşma Arayışları ve Ankara Sözleşmesi

Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, birçok defa diplomatik temasla çözülmeye çalışılmıştır. 1925 yılında Ankara'da ve 1926 yılında Atina'da imzalanan anlaşmalarla iki devlet arasındaki görüş ayrılıkları uzlaşma yoluyla giderilmeye uğraşılmış; ancak imzalanan sözleşmeler uygulamaya konulamamıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleye bağlı sorunları aşmak için 1925 yılında başlayan ilk diplomatik süreç, 21 Haziran 1925'te imzalanan Ankara Antlaşması'yla

⁵⁵ <http://www.lozannubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/> (Erişim tarihi: 18.05.2018)

⁵⁶ Demirözü, 2007: 63-65.

⁵⁷ Batı Trakya'ya sığınan Rum mülteciler, Müslümanlara ait arazilere yerleşmenin yanı sıra bölgenin demografik yapısını da değiştirmiştir. Batı Trakya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar, bölgede azınlık konumuna düşmüştür. Demirözü, 2007: 64-65.

⁵⁸ Batı Trakya Türklerinin mağduriyetine karşılık İstanbul Rumlarının mallarına el konulması, Türkiye ve Yunanistan'ın, Rum ve Türk azınlıklara yönelik politikalarında gözettileri karşılıklılık ilkesinin erken bir uygulamasıdır. Bk. Kamouzis, 2008: 62-63.

⁵⁹ Fırat, 2014a: 339.

neticelenmiştir. *Etabli* statüsü, mal varlıkları, tazminat gibi önde gelen ihtilaflı meselelerin çözümlendiği Ankara Antlaşması, Yunanistan'da yaşanan iktidar değişimi nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. Ankara Antlaşması'nın imzacısı Andreas Mihalakopoulos hükümetini darbeyle devirerek iktidara gelen General Pangalos, Türkiye'nin Musul ve Hatay sorunları nedeniyle yaşadığı diplomatik yalnızlığı Yunanistan için avantaja dönüştürebileceği beklentisiyle Ankara Antlaşması'nı onaylamaktan kaçınmıştır. Pangalos'un revizyonist söylemleri diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de endişe uyandırırken Trakya sınırına asker yığılmasına neden olacak kadar kötü duruma gelen Türk-Yunan ilişkileri, General Pangalos'un devrilmesiyle yeniden düzelmeye başlamıştır.⁶⁰

Pangalos'un devrilmesiyle ikame edilen diplomatik süreç, 1 Aralık 1926'da imzalanan Atina Antlaşması'yla neticelenmiştir. Gayrimübadiller ve mübadillerin mal varlıkları ile ödenecek tazminat hakkında varılan uzlaşmanın sonucunda imzalanan Atina Antlaşması da uygulamaya konulamamıştır. Mübadillerin mal varlığının hesaplanması konusunda anlaşamayan iki taraf, taahhüt edilen ödemelerle ilgili de sıkıntı yaşamıştır. Anlaşmanın uygulanmasında yaşanan sıkıntılar, iki ülke arasındaki ilişkileri yeni bir savaş ihtimalini doğuracak kadar kötü bir raddeye getirmiştir.⁶¹

İkili ilişkilerde yeni bir dönemin başlaması, Anadolu'daki Yunan işgalini başlatan Eleftherios Venizelos'un partisinin Yunanistan'da 1928 yılında yapılan seçimi kazanması ve Venizelos'un yeniden başbakan olması sayesinde gerçekleşmiştir. Venizelos'un partisinin Yunan meclisinde çoğunluğu oluşturması sayesinde Küçük Asya Felaketi'nden bu yana ilk kez istikrara kavuşan Yunanistan, kararlı dış politika sergileyebilecek bir hükümete sahip olmuştur. Temel dış politika hedefi Yunanistan'ın komşu ülkelerle dostane ilişkiler kurması olan Başbakan Venizelos, seçim zaferinden on gün sonra Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a iki ayrı mektup yazmıştır.⁶² Venizelos'un başlattığı mektup diplomasisi iki ülke arasındaki müzakerenin tekrar başlamasına neden olurken ikame edilen müzakereler 30 Haziran 1930'da imzalanan Ankara Sözleşmesi ile neticelenmiştir.⁶³

Ankara Sözleşmesi, Türkiye ile Yunanistan'ın Lozan Antlaşması sonrası ilişkilerindeki en temel iki sorunu tamamen geçmişte bırakarak ikili ilişkilerde yeni bir dönem başlatmıştır. Bu iki temel sorundan ilki olan *etabli* sorunu, Sözleşme'nin imza tarihinde İstanbul'da bulunan tüm Rumların ve Batı Trakya'da bulunan tüm Müslümanların koşulsuz

⁶⁰ Alexandris, 1992: 124-129.

⁶¹ Alexandris, 1992: 129-131.

⁶² Gerek Venizelos'un yazdığı mektuplarda gerekse İsmet İnönü'nün cevabında ve karşılıklı açıklamalarda iki ülkenin de birbirlerine karşı genişlemeci emeller beslemediğinin vurgulanması iki ülke arasındaki güven sorununun aşılmasında etkili olmuştur. Bk. Demirözü, 2007: 77-78.

⁶³ Fırat, 2014a: 344-346.

olarak *etabli* sayılmasıyla çözümlenirken mübadillerin mal varlığı da karşılıklı olarak eş değer sayılarak taraflar arasında tazminat tartışması sonlandırılmıştır⁶⁴.

1.2.3 Türk-Yunan Yakınlaşması ve Ankara Anlaşmaları

Kamuoyundaki tartışmalar ve tazminat ümidini kaybeden mültecilerin tepkisine rağmen Ankara Sözleşmesi'nin Yunan parlamentosunda onaylanmasının ardından Yunan kamuoyunu Türkiye'yle kurulacak dostluğun gerekliliğine ikna eden Venizelos, Ankara'ya resmi ziyarette bulunmuştur. Yunan Başbakanı'nın, Cumhuriyet'in ilanının yedinci yıldönümüne denk gelen Ankara ziyareti sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında üç ayrı sözleşme imzalanmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında, 30 Ekim 1930'da imzalanan üç sözleşme Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Sözleşmesi; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi'dir. İmzalanan anlaşmalar toplu olarak Ankara Anlaşmaları, Dostluk Antlaşmaları yahut Ankara Antlaşması olarak adlandırılmaktadır⁶⁵.

Bu anlaşmalardan ilki, iki ülkeyi birbirinin aleyhine politika gütmekten alıkoyarken iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların uzlaşma yoluyla çözülmesini öngörmüştür. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ise iki ülke arasındaki silahlanma yarışının önüne geçmeyi ve silahlanmanın getirdiği mali yükü kaldırmayı amaçlamıştır. İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi ise ekonomik gerekçelerle imzalanmıştır⁶⁶.

İki ülke arasında ticaret, gemicilik ve sermaye giriş-çıkışıyla ilgili kısıtlamaları büyük ölçüde kaldıran ve getirilmesi olası kısıtlamaları 'en gözetilen ulus' kaydıyla sınırlandıran İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi, Türk ve Yunan uyruklu kişiler için iki ülke arasında dolaşım ve yerleşme serbestliği getiren bir anlaşmadır. Sözleşmeye göre Türk ve Yunan uyruklulara bir diğzerinin ülkesinde tanınan haklar şöyledir: Serbest giriş, çıkış ve yolculuk yapabilme; serbestçe yerleşme, ticari faaliyetler yürütebilme, mülk edinebilme, miras bırakabilme, o ülke vatandaşlarıyla eşit vergilendirilme ve mahkemelerde eşit muamele görme. Sözleşmeye göre söz konusu haklar, taraf ülkeler tarafından ancak kişisel olarak sınırlandırılabilir ve taraf ülkelerin vatandaşları 'en gözetilen ulus' kaydıyla tanımlanmış ülkelerin vatandaşlarının sahip oldukları hakları korur⁶⁷.

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi, 1929 Buhranı'nın getirdiği ekonomik durgunluğu aşmanın yanı sıra nüfus mübadelesinin sonucu olarak Türkiye'de yaşanan nitelikli

⁶⁴ Demiröz, 2007: 87-88.

⁶⁵ Demiröz, 2007: 104-105.

⁶⁶ Fırat, 2014a: 348.

⁶⁷ Fırat, 2014a: 348.

iş gücü açığı ile Yunanistan'da yaşanan işsizlik sorununa çözüm olarak düşünülmüştür. Buna rağmen Sözleşme'nin imzalanmasından sonra Yunanistan'dan Türkiye'ye kayda değer göçmen akını yaşanmamıştır⁶⁸; ancak *etabli* statüsüyle İstanbul'da yerleşik bulunan Yunan uyruklu Rumlar, yerleşiklik statüsü ile ilgili yeni bir hukuki güvenceye kavuşmuştur⁶⁹.

30 Haziran 1930'da imzalanan Ankara Sözleşmesi ile Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Türk-Yunan Savaşı'ndan miras kalan sorunlara sünger çekmeyi tercih eden Türkiye ve Yunanistan, 30 Ekim 1930'da imzalanan sözleşmelerle geleceğe dönük, dostane ilişkilerin temelini atmışlardır. 30 Ekim 1930'da imzalanan sözleşmeler, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak saldırgan politikadan uzak durmayı, silahlanma yarışından kaçınmayı ve ekonomik işbirliğini canlandırmayı istediğini göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden bir dünyada ve İtalyan yayılcılığı ile Bulgar revizyonizminin endişe uyandırdığı bir coğrafyada sorunlarını halletmeye çalışan iki ülke, ikili ilişkilerde işbirliği dönemini başlatmıştır. Türkiye ve Yunanistan, 1933 yılında imzalanan Samimi Anlaşma Belgesi ile ortak sınırların karşılıklı korunmasını öngören şekilde askeri işbirliğine gitmiştir. Türkiye ve Yunanistan, ikili ilişkilerdeki işbirliğini bölgesel ittifaka dönüştürerek Bulgaristan dışındaki diğer Balkan ülkelerinin katılacağı Balkan Antantı'nın da temelini atmıştır⁷⁰.

Ankara Sözleşmesi'nin başlattığı süreçle nüfus mübadelesinin neden olduğu sorunları büyük ölçüde aşan Türkiye ve Yunanistan, ikili ilişkilerde yeni bir dönem açarken Ankara Sözleşmesi'ni takip eden Türk-Yunan yakınlaşmasıyla iki halk arasında güvene dayalı ilişki inşa etmeye çalışılmıştır. Bu çabanın sonucu olarak Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs Sorunu ortaya çıkana dek istikrarlı ve dostane ilişkiler yürütmüştür.

İki ülke arasındaki istikrarlı ve dostane ilişkiden her iki ülkedeki azınlıklar da istifade etmiştir. Azınlıkların şikayetçi olduğu uygulamalarda gösterilen esnekliğin yanı sıra azınlıklara yönelik çoğunluk bakışında ve azınlıkların yerleşik buldukları ülkeye uyumlarında kayda değer iyileşme gözlenmiştir⁷¹.

⁶⁸ İkamet Sözleşmesi'nin, Eleftherios Venizelos'un da tasavvur ettiğinin aksine Yunanistan'dan Türkiye'ye yönelik kitlesel göçmen akınına neden olmamasının olası sebeplerinden biri, mübadil statüsündeki kişilerin Mübadele Sözleşmesi nedeniyle terk ettikleri ülkeye dönmelerinin izne tabi olmasıdır. Bk. Vakalı, 2007: 13.

⁶⁹ Fırat, 2014a: 349.

⁷⁰ Gürel, 1993: 42-43.

⁷¹ İkili ilişkilerdeki uzlaşmayı takip eden 1930'lu yıllar, İstanbul Rumlarının şehir hayatında yeniden görünürlük kazandığı ve kültürel olarak gelişmiş, hayatından memnun bir cemiyet görüntüsü sergilediği bir zaman dilimi olarak hatırlanır. Bk. Akgönül, 2007: 90-92.

1.3 Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum Azınlığı

1930'lu yıllarla birlikte Türk-Yunan ilişkilerindeki gelgitlerin sona ermesi ve iki ülke arasında dostane ilişkilerin gelişmesi Türkiye'de yerleşik Rum nüfusun varlığı açısından önemli bir güvence olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum azınlığı, Mübadele Sözleşmesi ve Lozan Antlaşması'nın ilgili maddelerince Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesinden bağışık tutulan ve Türkiye sınırı içerisinde kalmasına izin verilen İstanbul Rumları ile Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada'nın Rum halkından oluşmuştur. İstanbul'da yerleşik bulunan Rum cemaati ile Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rumların Türkiye'de kalmasına, birbirinden ayrı siyasi ve hukuki çerçevelerde izin verilmiştir. İstanbul Rumları'nın Türkiye'de ikameti doğrudan Mübadele Sözleşmesi ile belirlenirken Gökçeada ve Bozcaada'da yerleşik Rumların Türkiye sınırları içerisinde kalmasına, bu iki adanın Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye bırakılması sonucu karar verilmiştir.

İstanbullu Rumlar, Mübadele Sözleşmesi'nin 2. Maddesi gereğince nüfus mübadelesinin kapsamı dışında bırakılırken Gökçeada ve Bozcaada'nın Rum halkı, Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesi ile nüfus mübadelesinden bağışık tutulmuştur. Gökçeada ve Bozcaada'nın Rum halkını nüfus mübadelesinden bağışık tutan Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesi, adalarda yerleşik bulunan Rum halk için kolluk kuvvetinin yerel halktan oluştuğu bir tür özerk idare öngörmüştür⁷². Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddeleri ise İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yerleşik Rumların da dahil olduğu gayrimüslim azınlık gruplarının dini ve kültürel haklarını koruma altına almıştır⁷³. Söz konusu hakların kullanımı, Türk-Yunan ilişkilerindeki gelgitlerin yanı sıra Türkiye'nin hukuki, siyasi, iktisadi ve kültürel dönüşümüne bağlı olarak başvuru uygulamalar tarafından çoğunlukla sınırlandırılmıştır.

1.3.1 Rum Azınlığın Statüsü ve Toplumsal Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalmasına izin verilen ve büyük ölçüde İstanbul ile Gökçeada ve Bozcaada'da yerleşik bulunan Rum nüfusun büyüklüğü Mübadele Sözleşmesi'nin uygulanışı sürecinde yaşanan yoğun nüfus hareketliliğinin ardından 1920'lerin ikinci yarısında göreceli istikrar kazanmıştır. Söz konusu Rum nüfus Osmanlı Devleti/Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan savaşlar, ikili ilişkilerdeki kriz dönemleri ve nüfus mübadelesine rağmen Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim unsurları arasındaki ağırlığını Türkiye Cumhuriyeti'nde de korumuş ve 1960'lı yıllara dek Lozan Antlaşması'yla tanınan

⁷² Alexandris, 1980: 12-13.

⁷³ Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarıyla ilgili maddeleri sadece gayrimüslim grupları 'azınlık' olarak tanımlamıştır. Türkiye'deki genel eğilim bu tanımlamanın sadece Rumları, Ermenileri ve Yahudileri kapsadığı yönündedir. Bk. Oran, 2004: 36-41.

azınlık grupları arasında sayıca en kalabalık azınlık grubu olmayı sürdürmüştür. Bu açıdan Rumlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden 40 yıl boyunca resmi olarak tanınan en önemli azınlık grubu olma konumunu korumuştur. Rum azınlığın uzun bir dönem 100.000'in altına inmeyen nüfusu birçok araştırmacı tarafından büyük ölçüde nüfus sayımlarında kayda geçen dinsel aidiyetle ilgili veriler üzerinden hesaplanmıştır⁷⁴. Bu durum Mübadele Sözleşmesi'nde mübadeleye tabi nüfusu belirlemek için seçilen ölçütlerle paralellik sergilemekte, ayrıca Türk ve Yunan ulusal aidiyetlerinin şekillenişinde dinsel aidiyetin önemini bir kez daha göstermektedir.

1927 yılında yapılan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımına göre Gökçeada ve Bozcaada'nın bağlı bulunduğu Çanakkale vilayetinin Ortodoks nüfusu 4.469'dur⁷⁵. Çanakkale vilayetinde kayda değer başka bir Hristiyan grubun bulunmayışı, bu sayının Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rumların sayısını isabetli şekilde yansıttığını düşündürmektedir. İki adada yaşayan Rumların, Gökçeada ve Bozcaada'daki Türk idaresinin yeniden tesisleriyle tamamen Türk tabiiyetine geçmesi de nüfus kayıtları üzerinden çıkarsamada bulunmayı kolaylaştırmaktadır. İki adanın 1923 yılında Türk idaresine geçişinden sonra yaşanan nüfus hareketliliği ve 1945 yılında yapılan nüfus sayımında Çanakkale vilayetinde yaşayan Ortodoksların sayısının 6.942'ye yükselmesi⁷⁶, Cumhuriyet'in ilk 20 yılında bu iki adadaki Rumların sayısının 5.000 ile 7.000 arasında değişkenlik gösterdiğini varsaymaya olanak tanımaktadır. Söz konusu nüfus, 1960 ve 70'li yıllardaki kitlesel göçlere değin Gökçeada ve Bozcaada'nın hakim unsuru olmaya devam etmiştir. Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rum nüfus, anadil (Yunanca) ve dini aidiyet (Rum Ortodoks Kilisesi) bakımında bütünlük sergilemesi ve büyük ölçüde kırsal toplum özelliği göstermesi açısından İstanbul'daki Rum toplumundan oldukça farklı bir sosyal görünüm sergilemekteydi.

İstanbul'daki Rum toplumu sosyal ve kültürel çeşitliliğiyle Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rum cemaatine hakim kimlik bütünlüğünün ve tekdüzeliğin zıttı bir görünüm içerisindeydi. Kendilerini Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans İmparatorluğu) mirasçısı olarak görme eğilimine yatkınlık gösteren ve bu nedenle *Romioi* (Rumlar yahut Romalılar) olarak adlandırılan İstanbul Rumlarının sosyal dokusunda, 'emperyal' bir çeşitlilik gözlenmekteydi. Bu çeşitlilikte Osmanlı Devleti'nin idaresi altında toplanan geniş

⁷⁴ Türkiyeli Rumların büyük kısmının anadili Yunanca olmakla birlikte Rum nüfusun sayısal büyüklüğüne dair anadile ait veriler üzerinden isabetli tahmin yürütmek, anadili Yunanca olmayan Rum Ortodokslar ile anadili Yunanca olan Müslüman göçmenlerin varlığı nedeni ile mümkün değildir. Dinsel aidiyete dair veriler Rum olarak adlandırılmayacak bazı Hristiyanların Ortodoks olarak kayıt altına alınmış olma ihtimallerine rağmen daha isabetli bir tahmin yapma imkanı sunmaktadır ve dinsel aidiyetin belirleyiciliği, Rum kimliğinin şekillenişinde anadilden daha fazla öneme sahiptir. Bk. Akgönül, 2007: 63-65, 153-155.

⁷⁵ Akgönül, 2007: 65.

⁷⁶ Akgönül, 2007: 150.

coğrafyanın etkisi barizdir. İstanbul Rum toplumu, ataları yahut kendileri en azından bir dönem Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunmuş çeşitli bölgelerden gelen ve İstanbul'a yerleşen Rum Ortodokslardan oluşmuştur. Anadolu ve Balkanların çeşitli bölgelerinden gelip şehre yerleşen Rum Ortodokslar, Fener Patrikhanesi'nin etrafında bütünleşen cemaat ağının parçası olarak İstanbul Rum toplumuna eklenmiştir. Fener Patrikhanesi'nin taşıyıcısı olduğu Bizans geleneği ve Rum Ortodoks inancı, bu toplumun kültürel kimliğini şekillendiren tarihi ve temel iki öge olmuştur⁷⁷. Yunan dili ve Helen kimliği ise 19. yüzyılda Rumlar arasındaki türdeşliği ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı etkiye sahip olmuştur. Rum Ortodoks Kilisesi'nin yanı sıra Yunan dilinde eğitim veren okulların ve çeşitli kültür kurumlarının varlığı, İstanbul'a yerleşen Rum Ortodoksları ortak bir toplumsal kimlikte bütünleştirmiş ve diğer toplumlarla aralarındaki ayrımı belirginleştirmiştir⁷⁸.

İstanbul'da yaşayan yahut başka bir yerden gelip İstanbul'a yerleşen Rum Ortodokslar arasındaki toplumsal bütünleşme, cemaatlerin idari mekanizmaları dışında uyruk farkı gözetmemiştir. Osmanlı tebaası olmayan yahut Osmanlı tabiiyetinden ayrılarak başka ülkelerin tabiiyetine giren Rum Ortodokslar da İstanbul Rum toplumunun parçası olarak görülmüştür. Yabancı devletlerin tabiiyetindeki Rumlar, Mübadele Sözleşmesi'nde tanımlanan *etabli* statüsünü haiz olarak İstanbul'da yaşamaya ve İstanbul Rum toplumunun organik parçası olarak kalmaya Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. Mübadele Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından İstanbul'da kalan Rumların üçte biri *etabli* statüsünü haiz Yunan uyruklu Rumlardan oluşmuştur⁷⁹.

İstanbullu Rumlar arasında köken ve uyruk farklılıklarının yanı sıra konuşulan lisanla ilgili ayrımlar da var olmuştur. İstanbullu Rumların büyük bir kısmının anadili olması ve Rum toplumunun bütünü tarafından eğitim ve kültür dili olarak benimsenmesine rağmen Yunanca, İstanbul Rum toplumunun konuştuğu tek dil değildir. İngilizce ve Fransızca gibi Avrupa dillerinin yaygın kullanımının yanı sıra *karamanlides* (Karamanlılar) olarak adlandırılan *türkofon* (Türk dilli) Ortodoksların İstanbul Rum toplumu içerisindeki ağırlığı kayda değerdir⁸⁰. 1927 yılında yapılan nüfus sayımının sunduğu veriler, bu durumu göz önüne sermektedir. Bahsi geçen nüfus sayımında İstanbul il sınırları içerisinde yaşayan Türk

⁷⁷ İstanbullu Rumların toplumsal kimliklerinin inşasında Bizans mirası ve Rum Ortodoks inancının belirgin önemi için bk. Türker, 2015.

⁷⁸ Anastassiadou, 2012: 200-202.

⁷⁹ Alexandris, 2007: 186.

vatandaşlarının 100.214'ü Ortodoks inancına sahip olduğunu beyan ederken 91.902 kişi ise anadilinin Yunanca olduğunu belirtmiştir⁸¹.

Dini aidiyete dair veriler üzerinden 1920'lerin sonunda aşağı yukarı 100.000 civarında Türk vatandaşı Rum'un İstanbul'da yaşadığı varsayılabilir. Mübadele Sözleşmesi'ndeki *etabli* statüsünü haiz olan ve İstanbul'da yaşamaya devam eden 26.419 Yunan uyruklu Rum da hesaba katılırsa 1920'li yılların sonlarında İstanbul Rum toplumunun nüfusu 120.000'in üzerindedir⁸². Bu sayıya Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rumların da eklenmesiyle Türkiye ve Yunanistan arasındaki *etabli* krizinin aşılması ve nüfus hareketliliğinin sınırlanmasıyla 130.000 civarında Rum'un Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamaya devam ettiği ve ülkedeki en büyük gayrimüslim azınlığı oluşturduğu söylenebilir⁸³.

Rum nüfusa dair verileri sunan 1927 yılı nüfus sayımının sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı olması ve demografik verilere siyasi ve iktisadi önem verilmesi açısından dönemin gazetelerinde geniş şekilde irdelenmiştir. Nüfus sayımının sonuçlarından hareketle yapılan değerlendirmelerde demografik büyüklüğün öneminin yanı sıra ülke nüfusunun etnik türdeşliği sıkça vurgulanmıştır⁸⁴. Etnik türdeşlik, modern bir ulus devlete dönüşme çabası içerisindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasi ve entelektüel elitin fazlasıyla önem verdiği toplumsal hususlardan birisi olmuştur. 1920'li ve 30'lu yılların Türkiye'sinde ülkenin en büyük gayrimüslim azınlığını oluşturan Rum nüfus, etnik türdeşliğin çok önemli sayıldığı ve seküler-ulusçu reformlarla sosyal ve kültürel yapının yeniden şekillendirildiği bir ülkeye uyum sağlamak zorundaydı. Çok uluslu ve çok dinli bir imparatorluktan çağdaş bir ulus devlete dönüşme çabası içerisindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde Osmanlı idaresinden miras kalan kurumlarını ve cemaat yapısını sürdürmekte zorlanan Rum azınlık, sosyal ve iktisadi hayatta da çeşitli sınırlamalarla karşılaşmıştır.

1.3.2 Rum Azınlık ve Seküler Ulus Devlet

Osmanlı geçmişinden Türkiyeli Rumlara miras kalan temel cemaat yapısı, 'millet sistemi'ydi. Islahat Fermanı'nın ardından düzenlenen millet nizamnameleriyle kurumsallaşan bu yapı, din ve eğitim işlerinde Rumlara geniş bir serbestiyet tanırken bu işlerin

⁸¹ Anadilinin Yunanca olduğunu bildiren Türk vatandaşları arasında Müslümanların da olabileceği varsayılırsa Ortodokslar arasında anadilini Türkçe olarak beyan edenlerin sayısı 8000'in üzerindedir. Nitekim 12 kişinin Ortodoks inancına sahip olduğu Antalya'da 1.324 kişi anadilini Yunanca olarak beyan etmiştir. Bk. Dinç, 2007: 82-83.

⁸² Alexandris, 1992: 142-143.

⁸³ 1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Rumlar dışındaki iki büyük gayrimüslim azınlık grubundan biri olan Apostolik (Gregoryen) Ermenilerin sayısı 80.000'e yakınken bir diğeri olan Yahudilerin sayısı ise 80.000'in biraz üzerindedir. Nüfus sayımında 25.000'e yakın kişi ise mezhep belirtilmeksizin sadece Hristiyan olarak kaydedilmiştir. Bk. Akgönül, 2007: 63-66.

⁸⁴ Bk. Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004: 73-88.

yürütülmesinden sorumlu cemaat meclislerinin üstündeki bir ‘milli meclis’e de adli, idari ve hukuki yetkiler tanımıştı. Milli meclis, çeşitli kent ve kasabalardaki cemaat meclisleri gibi ruhani ve laik üyelerin katılımıyla oluşturulmuş ve ‘Muhtelit (Karma) Milli Meclis’ olarak adlandırılmıştı. Muhtelit Milli Meclis, Osmanlı coğrafyasındaki tüm Rum cemaatlerinden temsilciler içermesi sebebiyle imparatorluktaki Rum ahalinin tümü adına sahip olduğu temsil yetkisini Rum Ortodoks Kilisesi’nin başı olan Fener Patriği ile paylaşıyordu. Fener Patrikhanesi, Rum ahalinin özerk cemaat yapısındaki temel kurum olma özelliğini Birinci Dünya Savaşı sonrasında da sürdürdü. Lozan Konferansı’nda Fener Patrikhanesi’nin Türkiye’den ayrılmasını isteyen Türk tarafı, görev ve yetkilerinin dini meselelerle sınırlandırılması koşuluyla Patrikhane’nin İstanbul’da kalmasına razı oldu. Bu nedenle Lozan Antlaşması sonrasında, Patrikhane’nin idari görevlerinin Rum toplumunun laik üyelerine devri gerekliydi⁸⁵.

Lozan Antlaşması sonrasında Rum toplumunun yeni rejime intibakı için Patrikhane bizzat önyak oldu. Muhtelit Milli Meclis’in Patrikhane’nin Kutsal Sinod’u tarafından dağıtılmasının ardından, 1926 yılında yapılan cemaat seçimi ile İstanbul’daki çeşitli kilise bölgeleri için laik üyelerden oluşan mütevelli heyetleri oluşturuldu. 1927 yılında söz konusu kilise bölgelerinden gelen temsilcilerin oluşturduğu komisyon tarafından hazırlanan ve İstanbul Rum toplumunun tümü için merkezi bir idari organ öngören nizamname taslağı ise Türk hükümetinden kabul görmedi. Türk hükümetinin kararıyla Rum azınlık, dağıtılan Muhtelit Milli Meclis’in yerini alacak ve azınlığın tamamını temsil edecek bir kurumdan yoksun kaldı. Rum toplumu için merkezi bir idari organın kabul edilmeyişi, Türk hükümetinin Rum cemaatlerine ait kilise, okul, hastane gibi kurumların tüzel kişiliğini kabul ettiğini, ancak Rum azınlığın tamamını temsil edecek tüzel bir kişiliği tanımaktan çekindiğini gösteriyordu⁸⁶. Oysaki Medeni Kanun’un kabulü sırasında Türk hükümeti söz konusu tutumundan oldukça farklı yönde bir hukuki uygulamayı benimsemişti.

Medeni Kanun’un kabulü halifeliğin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve kıyafet devrimi gibi laik bir toplumsal düzenin inşası amacıyla yapılan inkılaplardan biriydi. Bu açıdan özel olarak Rumları yahut diğer gayrimüslimleri hedef alan bir niteliği yoktu; asıl olarak Müslüman Türk unsurun toplumsal dönüşümünü hedefliyordu⁸⁷. Ancak Lozan Antlaşması’nın 42. Maddesi’yle özel hukuk alanında gayrimüslim azınlıklara tanınan haklar, kabul edilecek olan Medeni Kanun’un uygulanmasında hukuk birliğini bozacak bir durum yaratacaktı. Müslüman çoğunluğun evlilik, boşanma, miras gibi konuları içeren özel hukuk

⁸⁵ Kamouzis, 2012: 41-42.

⁸⁶ Kamouzis, 2012: 47-48.

⁸⁷ Şimşek, 2006: 278.

alanında İslami kaidelere değil evrensel hukuk ilkelerine dayanan bir kanuni düzenlemeye tabi olması, gayrimüslim azınlıkların ise kendilerine ait dini kaideler ve geleneklere göre uygulamada bulunması, çağdaş bir ulus devlet inşa etmeyi amaçlayan Cumhuriyet yöneticileri için kabul edilemez bu durumdu⁸⁸.

Gayrimüslim azınlıklardan istenen, Lozan Antlaşması'nın 42. Maddesi'nin ilk paragrafıyla özel hukuk alanında kendilerine tanınan haklardan feragat ettiklerini ve Medeni Kanun'u kabul ettiklerini bir deklarasyonla ilan etmeleri idi. Bu amaç doğrultusunda gayrimüslim azınlıkların üyelerinden ve resmi yetkililerden oluşan komisyonlar teşekkül edilerek gayrimüslim azınlıklar hükümet tarafından arzu edilen açıklamayı yapmaya yönlendirildi. Azınlık grupları arasında hükümetin isteğini ilk kabul eden Yahudiler oldu; en fazla direnen ve ayak sürüyen ise Rumlardı. Neticede 27 Kasım 1925'te Rum azınlık temsilcilerinden müteşekkil komisyon da söz konusu haklardan feragat ettiklerini duyurdu. Medeni Kanun'un kabulü Rum ileri gelenlerin endişe ettikleri gibi karışık evliliklere ve Rum Ortodoksların Müslüman çoğunluk içerisinde evlilik yoluyla erimesine neden olmasa da Osmanlı Devleti'nin tesis ettiği millet sisteminin ve özel hukuk alanında gayrimüslim azınlıklara tanınan dini özerkliğin sonu anlamına geliyordu. Öte yandan azınlık içerisinde hükümet yetkililerince seçilen bazı kişilerin azınlık üyesi herkes adına karar vermesi ve bireysel olarak tanınan haklardan feragat etmesi, Osmanlı Devleti'nin uygulamalarıyla benzeşen bir niteliğe sahipti. Türk hükümeti tarafından benimsenen uygulama, millet sistemini hatırlatması bir yana azınlıklar üzerindeki baskı ve temsiliyetle ilgili belirsizlikler nedeniyle söz konusu deklarasyonların hukuki geçerliliğini de tartışmalı hale getirmişti⁸⁹.

Gayrimüslimlerin hukuki özerkliğine son verilmesinin öncesinde azınlıklara ait eğitim kurumları Türk hükümetinin müdahalelerine maruz kalmıştı. 3 Mart 1924'te kabul edilen *Tevhid-i Tedrisat* (Eğitimin Birliği) kanunu, azınlıklara ait eğitim kurumlarını doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine sokmuştu. Bakanlığın doğrudan denetiminin sonucunda Rum okullarında görev yapan Türk ve Yunan uyruklu 156 Rum öğretmenin işine son verilirken 1925 yılında, Rum okullarında görev alacak öğretmenler için eğitimlik izni alabilmek Türkçe sınavından geçmek koşuluna bağlanmıştı. Bu uygulama azınlık okullarının ders programlarındaki Türkçe, tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgileri ve beden eğitimi derslerinin Türkçe verilmesi zorunluluğunu getiren düzenlemeyle paralellik sergiliyordu. Rum öğretmenlerle ve ders programlarıyla ilgili düzenlemelerin ötesinde Türk hükümeti devlet tarafından azınlık okullarına atanan Türk öğretmenlerin maaşlarını da belirliyor ve bu maaşların ödenip ödenmediğini denetliyordu. Türk öğretmenlerin maaşlarının ödenmemesi

⁸⁸ Akgönül, 2007: 69.

⁸⁹ Akgönül, 2007: 72-74; Alexandris, 1992: 138-139.

söz konusu okullar için bir kapatma nedeniydi ve Türk öğretmenlerin maaş miktarları azınlık okullarını maddi açıdan zorluyordu. Özellikle öğrenci sayısının gittikçe azaldığı bir süreçte Türk hükümetinden maddi destek görmeyen Rum okulları, finansal destek için Yunan hükümetine başvuruyordu. Rum okulları için tek kapatma nedeni, Türk öğretmenlerin maaşlarının ödenmemesi değildi. Zapyon Kız Lisesi, okulun kurucusunun geleneksel Helen kostümüyle tasvir edildiği bir heykelin bina içinde yer alması nedeniyle kapatılmıştı. Patrikhane'ye bağlı lisan ve ticaret mektebi ile Heybeliada'daki ticaret okulu da teknik eğitimin devlet tekeline alınması nedeniyle kapatılırken Apostolidis Lisesi, Fransız hükümetinden bağış kabul ettiği için kapatılmıştı. İyi eğitim veren okulların tek tek kapatılması ve maddi sıkıntılar nedeniyle Rum okullarındaki eğitim kalitesinin azalması, İstanbullu Rumların birçoğunun şehri terk etmesine ve Rum öğrencilerin sayısının hızla düşmesine neden oldu. *Tevhid-i Tedrisat* kanununun yürürlüğe girdiği 1925 yılında 8.515 olan Rum öğrencilerin sayısı, üç yılın ardından 1928 yılında 5.923'e düşmüştü⁹⁰.

1920'li ve 30'lu yıllar, azınlıkların toplumsal hayatta anadille ilgili baskıya da maruz kaldığı bir dönemdi. 1928 yılında Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin başlattığı 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyası, azınlıkların umuma açık yerlerde Türkçe konuşmasını amaçlıyordu. Söz konusu kampanya bazı azınlık üyelerinin protestosu ile karşılaşırken azınlık üyeleri üzerinde de beklenen etkiyi göstermedi⁹¹. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin başlattığı kampanya etkisini yitirse de azınlıkların Türkçe konuşmaması, toplumsal hayatta önemli bir sorun olarak görülmeye devam etti. İstanbul Belediyesi, 1929 yılında seyyar satıcıların Türkçe dışında başka dilde satış yapmasını yasakladı⁹². 1930'lu yıllarda TBMM'de azınlıkların Türkçe konuşmasını sağlamayı amaçlayan girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine bu meseleyle ilgili uygulamalar tekrar belediyelerin inisiyatifine bırakıldı⁹³.

1920'li ve 30'lu yıllardaki toplumsal reformlarda gayrimüslim azınlıkların 'milli bünyeye' intibakına, bir anlamda 'Türkleştirilmesine' dönük eğilim göze çarpıyordu. Gayrimüslim azınlıkların hak ve ödevlerde eşit yurttaşlar olarak Türk milletine kabulünün sembolik göstergesi, 1935 yılındaki parlamento seçimi olmuştu. Milletvekili seçiminde gayrimüslim azınlıklara mensup 5 kişi milletvekili aday olarak gösterilirken 2'si Rum olmak üzere 4'ü TBMM'ye seçilmişti⁹⁴. Bu durumu sevinçle karşılayan azınlıklar iki yıl önceki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına da coşkuyla katılmıştı. Gayrimüslim azınlıkların hak ve ödevlerde eşit yurttaşlar olarak Türk milletine kabulü, yeni kurulan Cumhuriyet'in siyasi eliti

⁹⁰ Alexandris, 1992: 132-134.

⁹¹ Karaca, 2008: 20-21.

⁹² Şimşek, 2006: 280.

⁹³ Karaca, 2008: 22.

⁹⁴ Şimşek, 2006: 278.

ve azınlık mensupları tarafından karşılıklı olarak arzu ediliyor gibi görünse de iktisadi alanda azınlıklardan duyulan endişe devam ediyordu⁹⁵. 1920’li yılların iktisat politikasına toplumsal reformlardan farklı olarak gayrimüslim azınlıkları Türk ve Müslüman çoğunluktan ayırıştırıcı ve iktisadi faaliyetlerini sınırlandırıcı tutum hakim olmuştu. Bu tutum gayrimüslim azınlıkların ‘milli bünyenin’ parçası olmadığı yönündeki ön kabulden kaynaklanıyordu.

1.3.3 Türkiyeli Rumlar ve Milli İktisat Politikası

Gayrimüslim azınlıkların Osmanlı Devleti’nin ticaret ve sanayindeki hakim rolü, sıkça vurgulanmıştır. Bu rolün Osmanlı ekonomisi üzerindeki yabancı etkisinin 19. yüzyıldaki artışına paralel olarak baskın hale geldiği söylenebilir. İmparatorluğun 19. yüzyıldaki ekonomik dönüşümünden faydalanan sınıflar, genellikle yabancı uyruklu Levantenler ile yabancı bir ülkenin yahut Osmanlı Devleti’nin tabiiyeti altındaki Rum ve Ermeni unsurlardan oluşmuştu. Avrupa sermayesinin aracılığını üstlenmeleri nedeniyle çoğunlukla ‘komprador burjuvazi’ olarak anılan söz konusu grupların Osmanlı Devleti’ne bakışı, Türk ve Müslüman unsurlardan oluşacak bir burjuva sınıfının devletin bekası için gerekli olduğu düşüncesini doğurmuştu⁹⁶. Bu düşüncüyü benimseyen ve Osmanlı Devleti’ni bir arada tutma gayreti içerisinde bulunan İttihat ve Terakki yöneticilerinin en önemli gündem maddelerinden biri de ‘milli burjuvazi’ yaratma hedefi olmuştu. Devlete olan sadakatleri nedeniyle Yahudi unsur, Rum ve Ermenilere göre yeğlense de asıl arzu edilen Türk ve Müslümanlardan oluşacak bir ‘milli burjuvazi’ydi⁹⁷.

II. Meşrutiyet sonrasındaki iktidarları döneminde bu yönde politika geliştiren İttihatçıların tüm çabasına rağmen Türk ve Müslüman unsur, 1914 yılında dahi Osmanlı Devleti’ndeki toplam sermaye yatırımının % 15’ine hakim olabilmmişti. Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti’ndeki toplam sermaye yatırımının % 50’sine Rumlar sahipken, Ermeniler ise % 20’lik orana hakimdi⁹⁸. Milli iktisat politikasının ağırlık kazandığı Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden dört yıl sonra, İstiklal Harbi’nin son safhasına taşındığı 1922 yılında da iktisadi denge Birinci Dünya Savaşı öncesinden çok farklı değildi. İstanbul’da ithalat ve ihracat işleriyle uğraşanların % 4’ü, komisyonculukla uğraşanların ise % 3’ü Türk ve Müslüman unsurdandı. Türk ve Müslümanların hizmet sektöründeki oranı da kayda değer değildi ve çoğu ticari işlem Türkçe dışındaki dillerle yapılmaktaydı⁹⁹.

⁹⁵ Şimşek, 2006: 285-286.

⁹⁶ Ahmad, 2008: 23-27.

⁹⁷ Ahmad, 2008: 28- 29

⁹⁸ Alexandris, 1992: 32.

⁹⁹ Şimşek, 2006: 287.

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim nüfusunun çok az kısmının sınırları içerisinde kaldığı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da gayrimüslimlerin ticari hayattaki baskın rolü sürmüştür. İktisadi hayatta Türk ve Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki derin uçurum ve demografik dengesizlik, Cumhuriyet yöneticilerini İttihat ve Terakki'nin politikasını izlemeye ve 'milli burjuvazi' yaratma hedefine odaklanmaya itmiştir. Gayrimüslimlerin büyük kısmının Cumhuriyet'in kuruluşu öncesi Türkiye'yi terk etmesi, iktisadi hayatın 'millileştirilmesi' açısından fırsat doğurmuştur. 1923 yılında kurulan *Milli Türk Ticaret Birliği* ülkeyi terk eden gayrimüslimlerin sahip olduğu ticari müesseselerin Türk ve Müslümanlar tarafından devralınmasında ve bu müesseselerin faaliyet yürüttüğü sektörlerde Türk ve Müslümanların hakim kılınmasında hükümetin desteğiyle etkin olmuştur¹⁰⁰.

İktisadi hayatın millileştirilmesinden ücretli çalışan gayrimüslimler de etkilenmiştir. Ticari yazışmaların Türkçe yapılması zorunluluğu, birçoğu yabancı şirketlerde çalışan ve Türkçeye hakimiyeti sınırlı olan gayrimüslimlerin işini kaybetmesine neden olmuş ve yerlerine Türk ve Müslümanlar istihdam edilmiştir. Bunun da ötesinde şirketlere yapılan gayri resmi baskılar ve çeşitli düzenlemelerle Türk ve Müslümanların istihdamı teşvik edilmiştir¹⁰¹. Bu tarz uygulamalarda yabancı uyruklu gayrimüslimler ile Türk uyruklu gayrimüslimler arasında ayrıma gidilmemiş ve Türk vatandaşı gayrimüslimler, devlet yöneticileri dahil Müslüman çoğunluk tarafından 'yabancı unsur' olarak değerlendirilmeye devam etmiştir¹⁰². Serbest çalışan profesyoneller de benzer uygulama ve düzenlemelerden etkilenmiştir. Bu uygulamalardan en dikkat çeken 1924 yılında yürürlüğe giren *Mahamat Kanunu*'nun (Avukatlık Kanunu) uygulanması sırasında İstanbul Barosu'na kayıtlı gayrimüslim avukatların birçoğunun barodan kaydının silinmesi olmuştur. İstanbul Barosu'na kayıtlı avukatların ahlaki, mesleki ve teknik incelemelerden geçirilmesi sonucunda Rum avukatların % 40'ı meslekten men edilmiştir. Bu oran Ermeni avukatlar arasında % 32, Yahudi avukatlar arasında % 19, Türk avukatlar arasında ise % 11'dir¹⁰³.

Gayrimüslim azınlıklara yönelik sınırlamalar, 1925 yılında İstanbul'un Rum sakinlerine getirilen dolaşım yasağıyla da kendini göstermiştir. İstanbul'da ikamet eden yabancı uyruklu Rumların il dışına seyahati tamamen kısıtlanırken Türk uyruklu olanların ziyareti idari izne tabi kılınmıştır; ki bu iznin alınması uzun bir bürokratik süreç gerektirmektedir¹⁰⁴. Uyruk farkı gözetmeden Rumlara uygulanan seyahat kısıtlaması, Rumların Anadolu'daki ticari faaliyetinin sekteye uğramasına neden olmasının yanı sıra

¹⁰⁰ Alexandris, 1992: 106-107.

¹⁰¹ Şimşek, 2006: 288.

¹⁰² Alexandris, 1992: 110.

¹⁰³ Şimşek, 2006: 290.

¹⁰⁴ Alexandris, 1992: 140.

gayrimüslimlere yönelik yaygın güvensizliğin vatandaşlık bağıyla sınırlı olmadığını göstermiştir. Rumlar başta olmak üzere Türk uyruklu gayrimüslimler Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk yıllara hakim olan ve iktisadi hayatta da yansımaları bulan 'yabancı unsur'lardan duyulan rahatsızlıktan payını almıştır¹⁰⁵.

Yabancılara yönelik iktisadi kısıtlamaların en bilinenlerinde biri, 1932 yılında çıkarılan "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun"dur. Çıkarılan kanunla yabancı uyruklulara yasaklanan sanat ve mesleklerin bazıları şunlardır: Ayak satıcılığı (seyyar satıcılık), çalgıcılık, fotoğrafçılık, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, şoförlük ve muavinliği, inşaat işçiliği, bekçilik, kapıcılık, garsonluk, bar şarkıcılığı ve her türlü amelelik. Adı geçen mesleklerden anlaşıldığı gibi sadece Türk uyruklulara hasredilen sanat ve meslekler, az sermaye ile yahut hiç sermayeye ihtiyaç duymadan yapılabilecek işlerdir. Bu durum kanunun çıkarılışıyla amaçlanan ana hedeflerden birinin, Türk vatandaşları arasındaki işsizliğin sınırlandırılması olduğunu göstermektedir. Büyük Buhran'ın etkisinin iyice hissedilmeye başlandığı ülkede bu yasayla sermayeye ihtiyaç duyulmadan yapılabilecek işlerde yabancıların Türk vatandaşları ile rekabet etmesi kısıtlanmıştır. Öte yandan söz konusu kanun, dönemin idarecileri tarafından iktisadi egemenlik ve bağımsızlığın yansıması olarak, hatta kapitülasyonların kaldırılmasının devamı olarak değerlendirilmiştir¹⁰⁶. Söz konusu kanun Türk uyruklu gayrimüslimlere herhangi bir kısıtlama getirmese de kayda değer bir kısmını Yunan uyrukluların oluşturduğu Rum toplumu üzerinde etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. Yunan uyruklu Rumların çoklukla icra ettiği mesleklere getirilen kısıtlamalar, birçok Rum'un işsiz kalmasına ve Türkiye'yi terk etmesine neden olmuştur. Aşamalı olarak yürürlüğe sokulan kanun nedeniyle 10.000 civarında Yunan uyruklu Rum, Türkiye'yi terk etmiştir¹⁰⁷.

1.3.4 Varlık Vergisi

İktisadi şartların ve yaşanan ekonomik sıkıntıların devlet yöneticilerini olağandışı uygulamalara ittiği durumlardan en bilineni ise Varlık Vergisi'dir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir defaya mahsus olmak üzere uygulamaya konulan Varlık Vergisi ile savaşın taraflarından biri olmasa da iktisadi açıdan savaşın etkisinden sıyrılamayan ülkede yaşanan ekonomik sıkıntı hafifletilmeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarının Türkiye'sinde temel tüketim mamüllerine erişimde yaşanan sıkıntı ve yüksek enflasyon, ücretli çalışanların geçim şartlarını zorlaştırırken gittikçe yaygınlaşan karaborsacılık ve stokçuluk 'harp

¹⁰⁵ Şimşek, 2006: 292.

¹⁰⁶ Akgönül, 2007: 81-82.

¹⁰⁷ Alexandris, 1992: 185.

zenginleri' olarak tabir edilen ve iktisadi şartlar nedeniyle olağanüstü kazanç elde eden spekülörlerin ortaya çıkışına neden olmuştur. Halk arasında ekonomik sıkıntılardan duyulan hoşnutsuzluk ve harp zenginlerine duyulan öfke, hükümeti servet sahiplerini olağanüstü şartlarda vergilendirmeye sevk etmiştir. Bunun da ötesinde 1942 yılında çıkartılan Varlık Vergisi kanunu ile birden çok amacın gerçekleştirilmesi hedeflenmiş gözükmektedir. Söz konusu vergi ile olağanüstü şartlarda elde edilen yüksek kazancın vergilendirilmesi, ekonomik sıkıntıdan hoşnutsuzluk duyan ve harp zenginlerine öfke duyan halkın rahatlatılması, stoklanan tüketim mamüllerinin verginin ödenmesinde gerekli olan nakit ihtiyacı nedeniyle piyasaya sunulması ve buna bağlı olarak tüketim mamüllerindeki kıtlığın sonlandırılması ve enflasyonun düşürülmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan yetkililerin beyanlarından ve döneme dair tanıklıklardan anlaşılan, gayrimüslim azınlıkların iktisadi hayattaki ağırlığının azaltılmasının ve iktisadi hayatın 'Türkleştirilmesinin' de uygulamanın temel amaçlarından biri olduğudur¹⁰⁸.

Varlık Vergisi'yle ilgili kanun, gayrimüslim azınlıkları ayırıştırıcı bir madde içermemekle birlikte gayrimüslimlere yönelik ayrımcılığın uygulamada kendini gösterdiği bir durum yaratmıştır. Kanun, verginin toplanmasında vergi miktarlarının ilgili komisyon üyelerince 15 gün gibi kısa bir sürede takdir edilmesi, tahakkuk eden vergi miktarıyla ilgili itiraz hakkının verilmemesi, tahakkuk eden verginin yine 15 gün gibi kısa bir sürede nakden ödenmesi zorunluluğu gibi düzenlemeleri tüm vergi mükellefleri için getiriyordu. Ancak vergisini ödemeyen mükelleflere ve aile üyelerine ait menkul ve gayrimenkullerin haciz yoluyla satışa sunulması, yine de tahakkuk eden vergi miktarını tamamlayamayan mükelleflerin Anadolu'daki çalışma kamplarına gönderilmek için toplanması çoğunlukla gayrimüslim azınlıkların maruz kaldığı uygulamalardı¹⁰⁹. Nüfusun % 2'sini oluşturmayan gayrimüslimlere ülke genelindeki toplam vergi miktarının % 52'sinin tahakkuk etmesi, gayrimüslim vergi mükelleflerinin Müslüman vergi mükelleflerine göre 10 kata kadar daha fazla oranda vergilendirilmesi ve Aşkale ile Sivrihisar'daki çalışma kamplarına sadece gayrimüslim azınlıklara mensup mükelleflerin gönderilmesi, Varlık Vergisi'nin uygulamada ayrımcı bir nitelik sergilemesine neden olmuştu¹¹⁰.

Türkiyeli Rumlar da bu uygulamalardan muzdarip olan gruplardan biriydi. Türk uyruklu Rumlar vergilendirmede kıstas kabul edildiği düşünülen sınıflandırmada en yüksek vergi oranlarına tabi olan G (gayrimüslimler) sınıfına girerken E (ecnebler) sınıfında değerlendirilmesi gereken Yunan uyruklu Rumlar ise, işgal altındaki Yunanistan'ın

¹⁰⁸ Akar, 2009: 59-60; Şimşek, 2006: 318.

¹⁰⁹ Akgönül, 2007: 130-131; Akar, 2009: 65-72; Alexandris, 1992: 220-221.

¹¹⁰ Karaca, 2008: 26.

korumasından mahrum olarak diğer yabancı uyrukluların sıklıkla faydalandığı vergi indirimlerinden istifade edemeyerek çoğunlukla G sınıfında vergilendirilmişti¹¹¹. Bireysel mükellefler dışında Rumlara ait okullar, hastaneler ve hayır kurumları da vergilendirilmişti. Türkiyeli Rumlara, Türk ve Yunan uyruklular birlikte olmak üzere toplam nüfusun % 1'ni oluşturmadıkları halde tahakkuk eden toplam vergi miktarının % 20'sine yakınına ödemeye mecbur bırakılmıştı¹¹².

Varlık Vergisi birçok açıdan hedeflenen amaçları gerçekleştirilemediği de gayrimüslimlerden Müslümanlara sermaye ve gayrimenkul transferinde etkili olmuştur. Tahakkuk eden vergi miktarını ödemekte zorluk çeken gayrimüslimler sahip oldukları mülkleri elden çıkarmış ve bu emlakın büyük kısmı Müslümanlarca satın alınmıştır¹¹³. Bunun da ötesinde gayrimüslimlerin sermaye yatırımlarına dayanan sektörlerdeki faaliyetleri sınırlanmış ve ayrımcı uygulamalardan sakınmak isteyen birçok gayrimüslim, servetlerini kaybetmeyecekleri yahut kolaylıkla yurtdışına çıkartabilecekleri sektörlerle yönelmiştir¹¹⁴. Gayrimüslimlere ait birçok firma, Varlık Vergisi uygulamasından sonra daha önce sahip olduğu ticari hacme kavuşamamış ve gayrimüslimlerin iktisadi hayattaki etkin rolü sonlanmıştır. Bu açılarından Varlık Vergisi İttihat ve Terakki iktidarıyla takip edilmeye başlanan 'milli iktisat politikasını' sonuca ulaştırmıştır¹¹⁵.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki ilk yirmi yılı şekillendiren sosyal ve iktisadi reformların uygulanışında görüldüğü üzere; Türkiyeli Rumlara, yaşadıkları ülkenin geçirdiği siyasi, hukuki, iktisadi ve kültürel dönüşümden derinden etkilenmiştir. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum azınlığı, Türk-Yunan dostluğunun tesis edildiği 1930 yılı ve sonrasında diğer gayrimüslim gruplardan ayrıştırıldığı ve doğrudan hedef alındığı uygulamalara maruz kalmamıştır. Rum azınlık devlet yöneticileri, siyasi-entelektüel elit ve Müslüman Türk çoğunluk nezdinde tüm gayrimüslimlere yönelik şüphe ve önyargıdan payını almış, ancak diğer gayrimüslim azınlıklardan ayrıştırılarak özel bir tehdit olarak algılanmamıştır. Bu durum Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışına ve Türk-Yunan dostluğunu gölgeleyişine kadar sürmüştür. Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı ise Türkiyeli Rumlara bir yok oluş sürecine sürüklemiştir.

¹¹¹ Şimşek, 2006: 329; Alexandris, 1992: 216, 225-226.

¹¹² Alexandris, 1992: 227.

¹¹³ Akgönül, 2007: 142-145; Akar, 2009: 111-138.

¹¹⁴ Akar, 2009: 170-172.

¹¹⁵ Şimşek, 2006: 342-343.

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS SORUNU VE TÜRKİYELİ RUMLAR

Uluslararası gündemi yarım asrı geçen süredir meşgul eden Kıbrıs Sorunu halen çözülememiştir. Akdeniz'in üçüncü büyük adasında yaşayan Rum ve Türk toplumları sayısız müzakere süreci, arabuluculuk faaliyeti ve çözüm önerisine rağmen Ada'nın geleceği hakkında uzlaşma sağlayamamıştır. 1974'teki bölünmenin ardından 40 yılı aşkın süredir Ada'yı yeniden birleştirecek formülü bulmakla uğraşan taraflar arasındaki pazarlık halen sürmektedir. Ada'nın jeopolitik konumu ve yaşanacak olası çatışmanın Türkiye ve Yunanistan'ı tekrar savaşın eşiğine getirme ihtimali meselenin ciddiyetini artırmaktadır. Nitekim 1974 yılında iki ülke savaşın eşiğinden dönmüştür. Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinde 1930'lu yılların başından 1950'li yılların ortalarına kadar süren dostane ilişkiler dönemi sona ermiş ve ikili ilişkilerin seyrine hakim olmaya başlayan sorunlar, Türkiye ve Yunanistan'daki azınlık toplumlarının ciddi sıkıntı yaşamasına neden olmuştur.

Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinde çıkan her kriz, Yunanistan'daki Türk azınlık ile Türkiye'deki Rum azınlığın üzerinde doğrudan etkisini hissettirmiştir. Kıbrıs Sorunu'nun Türkiyeli Rumlar üzerindeki etkisi, Rum azınlığı demografik çöküşe sürükleyecek ölçüde yıkıcı olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de yaşayan Rum nüfusun hızla azalışı, Rum azınlığın üyelerinin Türkiye'yi terk etmesi yahut terk etmek zorunda bırakılmaları sebebiyle gerçekleşmiştir. Türkiyeli Rumlar arasında Türkiye'yi terk etme eğilimini tetikleyen ve kitleleştiiren hadiseler 1955 yılındaki 6-7 Eylül Olayları ve 1964 yılında Yunan uyruklu Rumların gruplar halinde Türkiye'den sınır dışı edilmeye başlanması olmuştur¹¹⁶. Söz konusu olayların ikisi de, Kıbrıs Sorunu'nun Türk-Yunan ilişkilerini çıkmaza soktuğu dönemlerde Kıbrıs'taki krizle doğrudan bağlantılı olarak yaşanmıştır.

2.1 Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı

Kıbrıs, Ada'daki İngiltere hakimiyetinin sarsılmaya başlamasıyla Lozan Antlaşması'yla noktalandığı düşünülen Türk ve Helen milliyetçiliklerinin rekabetine ve Türk-Yunan çatışmasına yeni bir sahne olmuştur¹¹⁷. Kıbrıs Sorunu, Türk-Yunan ilişkilerinde çatışmalı dönemin oldukça geride kaldığı düşünülen bir zamanda ikili ilişkilerin seyrini

¹¹⁶ Bk. Akgönül, 2007: 394.

¹¹⁷ Volkan ve Itzkowitz, 1997: 129.

değiştiren unsur olarak ortaya çıkmıştı. Öte yandan Kıbrıs Sorunu, Türk-Yunan ilişkilerindeki çatışmalı geçmişin çözülmemiş bir parçasıydı ve bu yanıyla Lozan Konferansı'nda sonlandırılmaya çalışılan 'Doğu Sorunu'nun bir kalıntısıydı¹¹⁸. Bu bağlamda, Ada'nın geleceğine dair öngörülerin Türkler ve Helenler (Yunan/Rum) arasında yeni bir çatışma alanı açmasının tarihsel temelleri Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıktığı dönemden çok daha gerilere gitmekteydi.

Eski çağlardan bu yana yerleşimlerin görüldüğü Kıbrıs adası Yunan, Roma, Bizans, Lusignan ve Venedik egemenliğinin ardından 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiştir. Ada'ya Anadolu'dan sürgün yoluyla yerleşimcilerin gönderildiği Osmanlı idaresi döneminde yerel halktan ihtidalarla da birlikte Kıbrıs'ın Türk/Müslüman toplumu oluşmuştur. Takip eden yüzyıllarda Müslüman ahali, Kıbrıs'ın Rum Ortodoks çoğunluğuyla beraber Ada'daki iki önemli toplumdaki biri haline gelmiştir. Osmanlı idaresi altındaki ayrıcalıklarının 1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere yönetimine geçmesiyle kaybeden Müslümanlar, ekonomik ve sosyal statüleri hızla gelişme gösteren Rum Ortodokslar karşısında içe kapanma eğilimine girmiştir. Kıbrıs'ta Helen ulusçuluğunun 20. yüzyılda yaşadığı canlanma, Kıbrıslı Türkleri de milliyetçi talepler geliştirmeye yöneltmiş ve Ada'da Helen ulusçuluğu ile Türk milliyetçiliğini karşı karşıya getirmiştir. Bu bakımdan Kıbrıs'ta Türk milliyetçiliğinin gelişimi, Helen ulusçuluğunun yükselişine ve Yunan yayılmacılığına karşı tepkisel olarak gelişen Osmanlı/Türk milliyetçiliğiyle benzeşmektedir.

Osmanlı idaresinde dini bir cemaat olarak örgütlenen ve özerk dini kurumlara sahip Kıbrıs Rum toplumu, 19. yüzyılda yükselişe geçen Helen ulusçuluğundan etkilenen Ortodoks cemaatlerden biriydi. 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı'na Kıbrıslı Rumların katılımı, Mora Yarımadası'na gönüllüler göndermek ve 1828 yılında Ada'da irili ufaklı isyanlar çıkarmak olmuştu. Kıbrıs'taki Osmanlı hakimiyeti söz konusu isyanlar sebebiyle sarsılmasa da Helen ulusçuluğu Kıbrıslı Rumlar arasında yaygınlaşmaya devam etmişti. Osmanlı idaresinin gayrimüslim cemaatlere tanıdığı kültürel ve dini özerklik, Ada'daki konumları gittikçe güçlenen ve ulusçu fikirlere yakınlık duyan Rum burjuvazisinin de destek ve teşvikleri ile Kıbrıslı Rumlar arasında ulusal bilincin ve ulusçu talebin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştı. Yunan Krallığı'nın temel dış politika ilkesi olarak benimsediği ve Osmanlı idaresindeki Rum Ortodoks nüfusu Yunan Krallığı'nın çatısı altında toplamayı hedefleyen *Megali İdea* Kıbrıs'ın Rum Ortodoks ahali arasında da etkili olmuştu¹¹⁹. Kıbrıs Kilisesi'nden de destek bulmayı başaran Kıbrıslı Rum ulusçular, Ada'nın Britanya yönetimine terkiyle yakın zamanda Yunan Krallığı'na katılacakları ümidine kapılmıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında, İtilaf

¹¹⁸ Mavroyannis, 1990: 127-128.

¹¹⁹ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 32-33.

devletleri safında savaşa girmesi karşılığında Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması teklifi götürülen Yunan Kralı Konstantin savaşa katılmama kararı almış ve Kıbrıs İngiltere idaresinde kalmıştı¹²⁰.

Yunanistan, Yunan dış politikasının temel izleği olan *Megali İdea* politikasını Yunan ordusunun Anadolu'da yaşadığı yenilginin ardından terk etse de Kıbrıslı Rumlar, Ada'nın Yunanistan'la birleşmesi anlamına gelen *Enosis* talebinden vazgeçmemişti. Kıbrıslı Rumların *Enosis* talebindeki ısrarı, 1931 yılında Ada'daki koloni yönetimine karşı çıkan halk ayaklanmasında da etkili olmuştu. İngiliz yöneticilerin ayaklanmaya yanıtı, Ada'daki siyasi baskı ve yasakları artırmaktı¹²¹. 1946 yılında esnetilen siyasi yasaklar ve çıkartılan genel af Kıbrıslı Rumları *Enosis* talebinden vazgeçiremezken 1950 yılında, Ada'daki kiliselerde kurulan sandıklarda ayın sonrası gerçekleştirilen oylama ile *Enosis* referandumu düzenlenmişti. Aynı yıl Kıbrıs Kilisesi'nin başına geçen Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Rum ulusçuluğunun talebini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştı. Makarios, referandum sonucunda *Enosis* için çıkan % 95'in üzerindeki destek oyunu, Kıbrıslı Rumların talebini dünyaya duyurmak ve Yunan kamuoyu üzerinde etkili olarak Yunan hükümetinin *Enosis* için çaba göstermeye zorlamak için kullanmıştı. Yunan hükümetinden beklediği desteği bulamayan Makarios, stratejisini Kıbrıs Sorunu'nu uluslararasılaştırmak ve 'halkların kendi kaderini tayin hakkı' (self determinasyon) çerçevesinde *Enosis* hedefine ulaşmak şeklinde yeniden kurgulamıştı¹²².

Kıbrıs nüfusunun yüzde 80'ine yakınına oluşturan Kıbrıslı Rumlar, Ada'nın asıl sahibi olduklarını ve önemsiz bir azınlık olarak gördükleri Türklerin Kıbrıs'ın kaderi hakkında söz hakkı olamayacağı düşüncesindeydi. Ada'nın geleceği hakkında düzenlenen referandumda, oy sandıklarının kiliselerde kurulması bunun bariz bir göstergesiydi¹²³. Ada nüfusunun yüzde 20'ye yakınına oluşturan ve self determinasyon için yapılacak olası bir halkoylamasında taleplerini kabul ettiremeyecek olan Kıbrıs Türkleri ise *Enosis*'e karşı durma çabasındaydı.

Kıbrıs'ın idari yönetimindeki ağırlıklarını Ada'nın İngiltere idaresine devriyle yitiren Kıbrıslı Türkler, toplumsal olarak içe kapanma eğilimine girmiş ve İngiliz yöneticilerle uzlaşma yolunu tercih etmişti¹²⁴. Osmanlı idaresinin desteğinden mahrum kalan Kıbrıslı Türkler, gelişen Rum burjuvazisi ve Rumlara ait eğitim ve kültür kurumlarının yaygınlığı karşısında kendilerini iktisadi ve kültürel açıdan zayıf konumda bulmuştu. Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Anadolu'nun Yunan ordusu tarafından işgali nedeniyle Giritli

¹²⁰ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 34.

¹²¹ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 35.

¹²² Kızılyürek, 2011: 95-98.

¹²³ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 38.

¹²⁴ Kızılyürek, 2011: 214.

Müslümanların kaderini paylaşmak endişesine kapılan Kıbrıslı Türkler¹²⁵, Ada'nın Yunanistan'a ilhakı olasılığındansa İngiltere idaresinin devamını tercih edilir buluyordu¹²⁶. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve seküler-ulusçu reformların Türkiye toplumunu dönüştürmeye başlaması ile Batı tipi eğitim almış ve ulusçu fikirler taşıyan aydınlar, Kıbrıs Türk toplumu içerisinde öne çıkmaya başlamış ve Kıbrıs Türk toplumu Türk milliyetçiliğine yönelmeye başlamıştı. Kıbrıslı Türkler arasında Türk milliyetçiliğini yaygınlaştıran *Enosis* karşıtlığı olmuştu. Kıbrıslı Türk aydınların temel hedefi de *Enosis*'in gerçekleşmesine engel olmaktı¹²⁷.

Kıbrıs'ta yükselen Helen ulusçuluğundan endişeye kapılan İngiltere yönetimi ise Ada'nın idaresinde Türklerin katılımını arttırarak ve Kıbrıslı Türkleri polis gücü olarak kullanarak Kıbrıslı Rumlar karşısında denge politikası izlemeye başlamıştı. İngiliz yöneticilerin izniyle 1942 yılında Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu'nu (KATAK) kuran Kıbrıslı Türkler, ulusal yapıda olduğu söylenebilecek bir örgütlülüğün ilk adımını atmış ve Kıbrıslı Rumların *Enosis* talebi karşısında seslerini yükseltmeye başlamıştı¹²⁸. Ada'da *Enosis* karşıtı mitingler ve kampanyalar düzenleyen Kıbrıslı Türk liderler, İngiltere'nin Kıbrıs'taki hakimiyetini bırakması halinde Ada'nın Türkiye'ye iadesini talep ediyordu¹²⁹. Kıbrıslı Türk liderler, Ada'nın Yunanistan'la birleşmesine engel olabilecek tek gücün Türkiye olduğu düşüncesinden hareketle tüm çabalarını Türkiye'nin Kıbrıs meselesine taraf olması yönünde yoğunlaştırmıştı. Yunanistan'la dostluğa önem veren Türk hükümeti Kıbrıs'la ilgili çekingen bir tavır içindeydi, ancak Yunan hükümetinin tutumu Türk hükümetini daha etkin politika yürütmeye sevk etti¹³⁰.

2.2 Kıbrıs'ta Türk-Yunan İhtilafı ve 6-7 Eylül Olayları

Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumun da liderleri, toplumlarının geleceğini 'anavatanlarıyla' birleşmekte aramış ve Kıbrıs Sorunu'nun çözümünü anavatanların müdahalesinde görmüştü. Türk ve Yunan kamuoyları da Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarına kayıtsız kalmamış ve hükümetlerini 'milli davaları' için çaba göstermeye zorlamıştı. Kamuoyu baskısı altındaki Türk ve Yunan hükümetleri ise Kıbrıs meselesine ihtiyatlı yaklaşımlarını bir müddet sonra terk ederek soruna müdahil olma gerekliliği hissetmişti. Türk-Yunan ilişkilerindeki dostane

¹²⁵ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 36-37.

¹²⁶ Kızılyürek, 2011: 215.

¹²⁷ Kızılyürek, 2011: 221-222.

¹²⁸ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 34-36.

¹²⁹ Kızılyürek, 2011: 228-229.

¹³⁰ Kızılyürek, 2011: 234, 237.

havayı dağıtan Kıbrıs Sorunu, 1955 yılında İstanbul Rumlarının hedef olduğu 6-7 Eylül Olayları'nı da tetiklemiştir.

2.2.1 Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'na Müdahil Olması

Türk ve Yunan kamuoyları Kıbrıs meselesine taraf olmak konusunda ilgi ve heyecan gösterse de Türk ve Yunan hükümetleri Kıbrıs meselesine yönelik çekimser ve temkinli yaklaşımını belli bir süre korumuştur. Yunanistan için *Enosis*, gerçekleşmesi zamana bırakılması gereken bir hedeftir. Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos'un İngiltere ile dostane ilişkilere *Enosis* hedefinden daha çok önem atfeden yaklaşımı, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı'nın desteğine muhtaç Yunanistan için de halen geçerliydi. Yunanlı politikacıların beklentisi İngiltere'yle ilişkilerdeki yakınlığın Ada'nın Yunanistan'a terkini getireceği yönündeydi¹³¹. Ancak Kıbrıs meselesi Yunan kamuoyunun ilgisini gittikçe daha çok çekmeye başlamıştı ve Yunanlı siyasetçiler 'milli dava'yı sahiplenmedikleri için Makarios tarafından Yunan kamuoyu önünde eleştirilmekteydi. Yunan kamuoyunun artan baskısı ve Yunanistan'ın İngiltere'ye bağımlılığının ABD'nin Batı dünyasındaki yeni hegemon rolü üstlenmesi nedeniyle azalışı, 1952 yılında iktidara gelen Papagos hükümetini Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması için diplomatik adım atma yönünde teşvik etti. Yunan hükümeti İngiltere'ye ilettiği talebine olumlu yanıt alamayınca ABD'nin cesaretlendirmesiyle Kıbrıs meselesini BM'ye taşıma kararı aldı¹³². Yunan hükümetinin bu aşamada hesaba katmadığı taraf, Kıbrıs meselesine müdahil olma gerekliliğini gün geçtikçe daha fazla hisseden Türk hükümetiydi¹³³.

Yunan hükümetinin Türk tarafına dair görüşleri temelsiz değildi. Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere hakimiyetine geçişini Lozan Antlaşması ile kabul etmiş ve Ada'daki statükoyu değiştirmeye yönelik politika izlememiştir. Ancak Türk hükümeti de Kıbrıs meselesiyle ilgili kamuoyu baskısından azade değildi. Kıbrıs 1940'lı yılların sonuna doğru Türkçü-Turancı çevrelerin dikkatini çekmiş ve Kıbrıslı Türklerin çabasıyla Türkiye'de Kıbrıslı Türklerin kaderi ve Kıbrıs'ın geleceği ile ilgilenen bir sivil toplum oluşmuştu. Çeşitli dernek faaliyetleri yürüten bu grupların Türk hükümetleri üzerindeki etkisi, Kıbrıslı Rumların Yunan hükümetleri üzerindeki etkisine göre sınırlı kalsa da *Hürriyet* gazetesi başta olmak üzere Türk basını Kıbrıs meselesini 'milli dava' olarak sahiplenmişti¹³⁴. Bunun da ötesinde Kıbrıs'ın Türkiye için jeostratejik önemi ve Ada'daki statükonun bozulması durumunda Türkiye'nin hem batıdan hem güneyden Yunanistan tarafından çevrelenecek olması gerçeği, Türk tarafı

¹³¹ Kızılyürek, 2011: 85-87.

¹³² Kızılyürek, 2011: 102-103.

¹³³ Lymberis, 1997: 22-23.

¹³⁴ Stefanidis, 1999: 208-210; Kızılyürek, 2011: 225-227.

için uzun vadeli güvenlik endişesine neden oluyordu¹³⁵. Yunan/Rum tarafına karşı kendi lehine dengeleyici unsur ihtiyacı içerisinde olan İngiltere de Türkiye'yi Kıbrıs meselesine müdahil olması yönünde teşvik ediyordu¹³⁶. Tüm bu etkenlere rağmen gerek 1950 öncesi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümeti gerekse Demokrat Parti (DP) iktidarı Kıbrıs meselesini Türkiye ve Yunanistan arasında sorun haline getirecek hamlelerden kaçınmıştı.

Türkiye'nin Kıbrıs meselesiyle ilgili çekingen tavrının nedeni, Sovyetler Birliği tehdidine karşı Batı ittifakının güneydoğu kanadını oluşturan Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun hayati önemde olduğu düşüncesiydi. NATO'ya eşzamanlı olarak üye olan iki ülkenin bu dönemdeki ilişkisine yeni bir dostluk ve işbirliği havası hakimdi. Kıbrıs nedeniyle çıkacak kriz, iki ülke ilişkilerine zarar vermenin ötesinde NATO'nun güneydoğu kanadının çökmesine ve iki ülke için ciddi bir güvenlik zaafiyetinin meydana gelmesine sebep verecekti. Öte yandan Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili ciddi bir girişimde bulunmayacağı ve Oniki Adalar'ın Yunanistan tarafından ilhakını kabul ettiği gibi Kıbrıs'ın da Yunanistan'la birleşmesini kabul edeceği görüşündeydi¹³⁷. Türk hükümeti, Yunan tarafını Kıbrıs'taki statükonun bozulması durumunda Türk-Yunan dostluğunun yeniden gözden geçirileceği ve Oniki Adalar, Batı Trakya ve azınlıklar gibi meselelerin yeniden değerlendirilebileceği konusunda uyarıya da Yunanistan, Kıbrıs meselesinde benimsediği irredantist tavrı terk etmedi¹³⁸.

Kamuoyu baskısı altındaki Yunan hükümeti Kıbrıslı Rumların self determinasyon talebini 1954 yılında Birleşmiş Milletler'e (BM) taşıdı; ancak İngiltere, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin çabası sonucunda Kıbrıslı Rumları tatmin eden bir sonuç alamadı¹³⁹. Türk tarafının Kıbrıs meselesi ile ilgili temkinli ve çekimser tutumu ise Yunanistan'ın Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili tartışmayı BM'ye taşıması ve Kıbrıslı Rumların 1955 yılından itibaren şiddet eylemlerine başlamasıyla değişti. Kıbrıs'ta şiddet eylemlerinin başlaması üzerine İngiltere, Yunan ve Türk yetkilileri Kıbrıs Sorunu'nu Londra'da müzakere etmeye çağırdı. Kıbrıs'ın geleceği Türkiye için de milli bir meseleye dönüşürken Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs Sorunu nedeniyle karşı karşıya geldi.

¹³⁵ Lymberis, 1997: 23-24.

¹³⁶ Kızılyürek, 2011: 227.

¹³⁷ Alexandris, 1992: 267.

¹³⁸ Stefanidis, 1999: 221-223.

¹³⁹ Kızılyürek, 2011: 102-103.

2.2.2 Kıbrıs Sorunu Öncesi Türk-Yunan İlişkileri ve Türkiyeli Rumlar

Türkiye ve Yunanistan arasında 1930'lu yıllarda tesis edilen dostluk, II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir çerçevede tekrar inşa edilmişti. Yunanistan savaş sonrasında, II. Dünya Savaşı sırasındaki Türk dış politikasından ve azınlıklara yönelik uygulamalardan rahatsızlığını ifade etse de iki ülke için de temel tehdit olarak algılanan Sovyet yayılcılığı ikili ilişkilerde yakınlaşmayı zorunlu kılmıştı¹⁴⁰. Truman Doktrini ile Sovyet yayılcılığına karşı ABD korumasına giren iki ülke, Kore Savaşı'nda da aynı safta savaşmış ve NATO'ya birlikte katılmıştı. Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet tehdidine karşı işbirliğine gittiği ilk meselelerden biri ise Patrik seçimi olmuştu¹⁴¹.

Rus Ortodoks Kilisesi'nin Ortodoks dünyası içerisindeki etkinliğinden rahatsızlık duyan Batı ittifakı, Fener Patrikhanesi'nin aktif rol üstlenmesi arzusunda idi. Patrikhane'ye biçilen bu yeni rol, Fener Patrikhanesi ile Türk hükümeti arasındaki ilişkinin yakınlaşmasına ve önce Maksimos'un, sonra da Athenagoras'ın Fener Patriği olarak seçilmesine neden olmuştu. Patriklik makamına seçilmeden önce Kuzey Amerika Başpiskoposu olan Athenagoras'un 1949 yılında Türkiye'ye gelmesiyle Fener Patrikhanesi ile Türk hükümeti arasında yakın ilişki kurulmuş ve yeni patrik Türk kamuoyu nezdinde sempati toplamıştı¹⁴². Türk hükümeti ile kurulan yakın ilişki, Lozan Konferansı'ndaki uzlaşmaya göre yetki alanı dini ve ruhani işlerle kısıtlansa da Fener Patrikhanesi'ni Rum azınlığı ilgilendiren diğer meselelerde de etkin kılmıştı¹⁴³.

Türkiyeli Rumların eğitim ve kültür işleriyle ilgili sıkıntıları, 1950'li yıllarla birlikte Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde büyük ölçüde giderilmişti. 1951 yılında imzalanan Türk-Yunan Kültür Anlaşması, Gökçeada ve Bozcaada'da Yunanca eğitimin yeniden önünü açmış ve İstanbul'daki Rum okulları için yeni olanaklar sağlamıştı. Bu dönemde Rum okullarının öğretmen ve ders kitapları ihtiyacı için Yunanistan'dan destek almasına izin verilmişti. Eğitim ve kültür işleriyle ilgili sıkıntıları giderilen Rum azınlık mensupları, Türkiye'de hakim olmaya başlayan liberal atmosfer sayesinde ekonomik faaliyetlerini canlandırma olanağı da bulmuştu¹⁴⁴. 1952 yılında Türk-Yunan Dostluk Derneği'nin kurulmasıyla somutlaşan dostane atmosfer, Türkiyeli Rumların etnik ve dini aidiyetlerini sakınmadan sergileyebilmesine ve sosyal hayatta görünür olmasına olanak sağlamıştı¹⁴⁵. Ancak Kıbrıs Sorunu'nun iki ülke ilişkilerini gölgelemeye başlaması, Türk-Yunan dostluğunu sorgulanır hale getirmiş ve

¹⁴⁰ Fırat, 2014b: 576-581.

¹⁴¹ Fırat, 2014b: 584-585.

¹⁴² Juster, 1990: 127-128.

¹⁴³ Alexandris, 1992: 248.

¹⁴⁴ Fırat, 2014b: 592-593.

¹⁴⁵ Akgönül, 2007: 170.

Yunanistan'la doğrudan ilişkili görülen Rum azınlık ile Fener Patrikhanesi Türk kamuoyunun Kıbrıs'la ilgili öfkesine hedef olmaya başlamıştı.

2.2.3 6-7 Eylül Olayları

Kıbrıs meselesinin 1954 yılında Yunanistan tarafından BM'ye taşınması, Türkiye'de Kıbrıslı Türklerin haklarını savunan sivil toplum örgütleri ile Kıbrıs'ı milli dava olarak sahiplenen Türk basını için Kıbrıs davası adına kamuoyu oluşturma gerekliliğini doğurmuştu. Bu aşamada Kıbrıs'la ilgili miting ve gösteriler sıklaştıkça Kıbrıs Başpiskoposu Makarios'a duyulan tepki, Fener Patrikhanesi'nin hedef alınmasına neden olmuştu. Kıbrıs'la ilgili faaliyet yürüten dernekler ve Türk basını, Fener Patriği Athenagoras'ı Makarios'a müdahale etmeye çağırılmış; Patrikhane'nin sessizliği ise Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların *Enosis* politikasına destek olarak yorumlanmıştı¹⁴⁶. Fener Patrikhanesi'ne yönelik isnatları, Rum azınlığa ait vakıf ve kurumların Kıbrıslı Rumlara destek olduğu yönündeki iddialar takip etmişti. Türk basınında çıkan söz konusu suçlamalar karşısında özelde Fener Patrikhanesi'ni, genelde ise tüm Rum azınlığı savunma ihtiyacı hisseden Rum azınlık basını ile Türk basını arasında polemik başlamıştı¹⁴⁷. Rum basınına duyulan tepki, Londra Konferansı'nın başlamasından bir gün önce, 26 Ağustos 1955'te *Apoyevmatini* gazetesi binasının önünde gerçekleşen protestoyla kendini göstermişti¹⁴⁸.

1955 yılının Ağustos ayı Türkiye'de Kıbrıs'la ilgili miting, basın açıklaması ve kampanyaların eksik olmadığı ve Türk kamuoyunun büyük ölçüde Kıbrıs meselesiyle meşgul olduğu bir zaman dilimiydi. Düzenlenen miting ve yürüyüşler bazı Rumlara göstericiler arasında sürtüşmelere neden olurken İstanbul'un Rum ahalisi arasında da güvenlik endişesi doğurmuştu. Bu endişeyi en çok taşıyanlar ise Kıbrıs'la ilgili gösterilerin sıklıkla düzenlendiği İstiklal Caddesi'nin Rum esnafı olmuştu. 5 Eylül akşamı düzenlenen bir gösteride gittikçe büyüyen kalabalık nedeniyle endişeye kapılan Rum esnaf kepenk kapatmış, göstericiler ise polis tarafından dağıtılmıştı¹⁴⁹. İstiklal Caddesi'nin Rum esnafının taşıdığı endişe, 6 Eylül akşamı gerçeğe dönüşecek ve 7 Eylül sabahı İstiklal Caddesi, caddedeki dükkanlardan yağmalanan mallar ve evlerden atılıp, kırılıp dökülen eşyalarla dolu olacaktı.

6 Eylül 1955 günü Londra'da Türk, Yunan ve İngiliz yetkililer Kıbrıs'ın geleceğini tartışırken Türk kamuoyu, Selanik'teki Türk konsoloslğunun bahçesinde, Atatürk'ün Evi'nin yanı başında patlayan bombanın haberiyle sarsılmıştı. Atatürk'ün Evi'nin bombalandığı haberi öğlen saatlerinde radyo aracılığıyla tüm yurda duyurulmuş, saat 16.00'da baskıya giren

¹⁴⁶ Akgönül, 2007: 182-184

¹⁴⁷ Alexandris, 1992: 253-255.

¹⁴⁸ Akgönül, 2007: 188.

¹⁴⁹ Akgönül, 2007: 189-192.

İstanbul Ekspres adlı akşam gazetesi haberi İstanbul sokaklarında yaymıştı. *İstanbul Ekspres*'in haberinde *Kıbrıs Türktür Cemiyeti*'nden konuyla ilgili yapılan sert açıklamaya yer verilmişti¹⁵⁰. Kıbrıslı Türklerin talebini Türkiye'de ve yurtdışında duyurmak için bazı gazetecilerin ve öğrenci örgütlerinin işbirliği ile kurulan *Kıbrıs Türktür Cemiyeti*, bombalama haberinin İstanbul genelinde duyulmasının ardından saat 18.00'de Taksim Meydanı'nda protesto gösterisi düzenlemişti.

Taksim Meydanı'ndaki protesto gösterisi için toplanan kalabalık, mitingin son bulmasının ardından İstiklal Caddesi'ne yönelmişti. Göstericilerin arasında bulunan bazı gruplar Rumlara ait işyerlerini taşlamaya başlarken kısa sürede Beyoğlu, Osmanbey, Şişli, Nişantaşı gibi İstanbul'un merkezi semtlerinde Rumlara ve diğer gayrimüslimlere ait ev ve işyerlerine saldırılar başlamıştı. Saldırıları Rumların ve diğer gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Ortaköy, Arnavutköy, Yeşilköy ve Bakırköy gibi İstanbul'un Avrupa yakasındaki uzak semtlere, Anadolu yakasında Kuzguncuk, Çengelköy, Moda ve Kadıköy'ün mahallelerine ve hatta Adalar'a yayılmıştı¹⁵¹. Saldırıları düzenleyen gruplar çeşitli araçlarla semtten semte taşınırken ellerinde aynı boy ve ebatlarda sopalar ve alet edevat taşıyordu¹⁵².

Saldırganların çoğu Rumlara ve gayrimüslimlere ait ev ve işyerlerine saldırırken cana zarar vermemeye çalışıyor, sadece ellerine geçirdikleri eşyaları kırıp döküyordu¹⁵³. Ev ve işyerlerinin yanı sıra kiliseler, okullar ve gayrimüslimlere ait mezarlıklar da saldırıların hedefi oluyor ve tahribe uğruyordu. Saldırılarına müdahale etmesi beklenen ve birçok hadisede müdahale etmeleri bizzat talep edilen polis güçleri ise çoğunlukla saldırıları izlemekle yetinmişti¹⁵⁴. Saldırı teşebbüslerinin birkaçı, ancak Müslüman sivillerin müdahalesi ile önlenbilmişti¹⁵⁵. Saldırıları gece yarısına doğru sıkıyönetim ilan edilmesiyle durdurulabildi.

6 Eylül 1955 gecesi yaşanan olaylar İstanbul'la sınırlı kalmamıştı. İzmir'de fuar alanındaki Yunan pavyonu ve Yunan konsolosluğu ateşe verilmiş, NATO'ya bağlı olarak İzmir'de görevli bulunan Yunan subayları darp edilmiş ve hakarete uğramıştı. Ankara'daki gösteriler polisin müdahalesiyle dağıtılmış; Bursa, Samsun, Adana ve Eskişehir'deki protestolar ise yetkililerin önlem alması sonucunda herhangi bir zarara neden olmamıştı¹⁵⁶. Yine de Rumların ve diğer gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul'daki saldırıların şiddeti ve yaygınlığı, 6 Eylül gecesinin bilançosunu oldukça ağır kılmıştı.

¹⁵⁰ Akgönül, 2007: 196-198.

¹⁵¹ Güven, 2005: 25.

¹⁵² Akgönül, 2007: 201.

¹⁵³ Akgönül, 2007: 205-206.

¹⁵⁴ Güven, 2005: 33-36.

¹⁵⁵ Güven, 2005: 36-39.

¹⁵⁶ Güven, 2005: 39-43.

Dönemin başbakan yardımcısı Fuat Köprülü'nün beyanına göre tahrip edilen binaların sayısı 4.348'i dükkan, 1.004'ü ev, 110'u lokanta, kahve veya otel, 21'i de fabrika olmak üzere 5000 civarındaydı. Yakıp yıkılan binaların arasında sivillere ait özel mülklerin yanı sıra 73 kilise, 1 sinagog, 8 ayazma, 2 manastır ve 26 okul olmak üzere gayrimüslim cemaatlere ait dini ve kültürel yapılar da vardı¹⁵⁷. Tahribe uğrayan yapıların ekseriyeti Rumlara ait olmakla birlikte diğer gayrimüslimlerin, hatta Müslümanların gördüğü zarar da kayda değerdi¹⁵⁸. Saldırılarda zarar gören sadece taşınmazlar olmamış, ev ve dükkanlarda bulunan mal ve eşyalar da kırılıp dökülmüştü¹⁵⁹. Yaşanan maddi hasarla ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler zikredilmekle birlikte mağdurların zararının tazmini için oluşturulan komite 4.433 kişinin, toplamda 69.578.744 lirayı bulan tazminat talebini kabul etmiştir¹⁶⁰.

Yaşanan can kayıpları ile ilgili de net rakam zikredilememektedir. Dilek Güven'in aktardığına göre dönemin Türk basını saldırılar sırasında 11 kişinin hayatını kaybettiğini bildirmektedir; Helsinki Watch örgütünün raporuna göre ise hayatını kaybedenlerin sayısı 15'tir¹⁶¹. Samim Akgönül 6 Eylül 1955 gecesini hayatını kaybedenlerin sayısını 2 olarak belirtmektedir¹⁶². Yine sayısı net olmamakla birlikte 300 ile 600 arasında yaralı olduğundan bahsedilmekte¹⁶³; Yunan kaynakları ise 200 civarında Rum kadının tecavüze uğradığı bilgisini aktarmaktadır¹⁶⁴. Yine de saldırıların yaygınlığı düşünülünce yaşanan can kayıpları sınırlı kalmıştır. Saldırıların ilgili mağdurların tanıklıkları da saldırganların, 'cana değil, mala zarar vereceğiz' dedikleri yönündedir. Bu durum saldırıların organize edildiği ve belli bir çerçevede gerçekleştiği kanaatini destekler gözükmemektedir¹⁶⁵.

6 Eylül 1955 gecesinin ardından paylaşılan genel kanaat de saldırıların tertip edildiği yönündeydi. Hükümet bu tertibin arkasında komünistlerin olduğu iddiasındaydı. Saldırılara iştirak etmekten tutuklanan 5000'in üzerinde kişinin ardından sol hareketin içerisinde yer aldığı bilinen 48 kişi 7 Eylül 1955 tarihinde tutuklandı¹⁶⁶. Tutuklananların arasında Kemal Tahir ve Aziz Nesin de vardı. Saldırıları tahrik etmekle suçlanan bu kişiler, 1955 yılının Aralık ayında serbest bırakılırken saldırılara iştirak etmek suçlamasıyla tutuklanan 4000'e yakın kişi de haklarında kesin hüküm verilememesi nedeniyle 1955 yılının Aralık ayında ve

¹⁵⁷ Şimşek, 2006: 354.

¹⁵⁸ Güven, 2005: 49-50.

¹⁵⁹ Şimşek, 2006: 355.

¹⁶⁰ Güven, 2005: 48-52, 60.

¹⁶¹ Güven, 2005: 55.

¹⁶² Akgönül, 2007: 209.

¹⁶³ Güven, 2005: 54.

¹⁶⁴ Akgönül, 2007: 209.

¹⁶⁵ Güven, 2005: 54; Akgönül, 2007: 205-206.

¹⁶⁶ Güven, 2005: 70-73.

1956 yılının Ocak ayında serbest bırakıldı¹⁶⁷. Tutuklananların arasında *Kıbrıs Türktür Cemiyeti*'nin üyeleri de vardı; bunlardan bir kısmı 1955 ve 1956 yıllarında serbest bırakılırken haklarında dava açılanlar, 1957 yılında beraat etti¹⁶⁸. 6 Eylül 1955 gecesi yaşanan saldırılar, bundan sonra Yassıada Mahkemeleri'nde dava konusu olacaktı.

27 Mayıs 1960'taki askeri darbeden sonra kurulan Yassıada Mahkemeleri'nde 6 Eylül 1955 gecesi yaşanan saldırılarla ilgili Demokrat Parti yöneticileri ile dönemin bürokrat ve mülki amirleri yargılanmıştır. Demokrat Parti yöneticilerine yönelik suçlamalar, Londra Konferansı sürerken yaşanan saldırıların doğrudan Kıbrıs müzakerelerini etkilemek ve Türkiye'nin elini müzakere masasında güçlendirmek için tertip edildiği iddiasına dayanıyordu. Mahkeme, dönemin başbakanı Adnan Menderes ve dönemin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu yargılama sonucunda suçlu bulmuştur. Mahkeme, Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalanmasının ve 6 Eylül akşamı düzenlen gösterilerin hükümetin bilgisi dahilinde gerçekleştiği hükmüne varmıştır¹⁶⁹. Ancak Yassıada mahkemelerinin siyasi niteliği ve yargılama usulü, 6-7 Eylül Olayları'nın gerçek sorumlularının ortaya çıkmadığı düşüncesine neden olmuştur¹⁷⁰. Araştırmacılar arasında yaygınlıkla kabul gören görüş, 6 Eylül gecesi düzenlenen gösterilerin hükümet tarafından tertip edildiği fakat gösterilerin kontrolden çıktığı yönündedir¹⁷¹. 6-7 Eylül Olayları ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Dilek Güven ise saldırıların arkasında sadece hükümet üyelerinin değil devletin tüm aygıtlarının bulunduğunu¹⁷², 6 Eylül gecesi yaşananların Kıbrıs'taki krizin bir sonucu olmaktan çok azınlıkları göç ettirmeye yönelik genel devlet politikasının bir parçası olduğu kanaatindedir¹⁷³.

6-7 Eylül Olayları'nın gerçek sorumlularının kimliği yahut saldırılarla amaçlananlar tartışmalı olsa da Kıbrıs'ta devam eden gerginliğin Türkiye'de yaşayan Rumları hedefe koyduğu açıktır. 6 Eylül'ü takip eden günlerde de İstanbul, İzmir ve İskenderun'da Rumları hedef alan saldırı teşebbüsleri yaşanmıştır¹⁷⁴. Bunun da ötesinde Türk kamuoyunun ve hükümetin Rumlara yönelik bakışı ve muamelesi, Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs Sorunu tarafından gölgelenmediği döneme kıyasla çok farklıydı. Basının Fener Patrikhanesi ile ilgili suçlamaları 6 Eylül gecesi yaşanan şiddet olaylarına rağmen devam ederken hükümet de Türkiye aleyhine faaliyet yürütmekle suçladığı Yunan uyruklu Rumları sınır dışı etmeye

¹⁶⁷ Güven, 2005: 72-75.

¹⁶⁸ Güven, 2005: 82-92.

¹⁶⁹ Gürel, 1993: 56.

¹⁷⁰ Fırat, 2014c: 601.

¹⁷¹ Alexandris, 1992: 263; Zürcher, 2015: 336.

¹⁷² Güven, 2005: 208.

¹⁷³ Güven, 2005: 209-210.

¹⁷⁴ Güven, 2005: 44.

başlamıştı. Sınır dışı uygulamaları bireysel olarak alınan kararlar neticesinde gerçekleşmekle birlikte Yunan uyruklu Rumların toptan sınır dışı edilme ihtimali de gündeme gelmişti¹⁷⁵.

Türk ve Yunan taraflarının Kıbrıs'la ilgili uzlaşmaya vardığı 1959 yılından Kıbrıs'ta anayasal krizin çıktığı 1963 yılına kadar Türk-Yunan ilişkilerinde görülen yumuşama, bu ihtimali bir süre daha geciktirdi. Yunan uyruklu Rumlar, Kıbrıs'ta yaşanan anayasal kriz ve toplumlar arası çatışma nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerine yeniden hakim olan gerginliğin bir sonucu olarak 1964 yılında Türkiye'den gruplar halinde sınır dışı edilecek ve sınır dışı edilenlerin Türk uyruklu aile üyeleri de Türkiye'den ayrılmak zorunda kalacaktı. Türkiyeli Rumlar arasında 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra güçlenen Türkiye'yi terk etme eğilimi¹⁷⁶, 1964 yılında Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesiyle kitleselleşecek ve Rum azınlığın demografik çöküşü başlayacaktı¹⁷⁷.

2.3 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Kıbrıs'ta Anayasal Kriz

Londra'da kurulan müzakere masasında Türk tarafının yer alması, Türkiye'nin de İngiltere ve Yunanistan gibi Kıbrıs Sorunu'nun tarafı olduğunun kabulü anlamına gelmişti¹⁷⁸. Ancak 6-7 Eylül Olayları'na tepki gösteren Yunan heyetinin müzakereden çekilmesiyle Londra Konferansı sonuç alınmadan noktalandı. Yunanistan, 6-7 Eylül Olayları'na olan tepkisini NATO tatbikatlarından çekilerek ve Kore'den asker çekerek de göstermişti¹⁷⁹. Yunanistan'ın tepkisi, Kıbrıs Sorunu'nun NATO'yu ve Batı ittifakını tehdit eder hal alabileceğinin işaretiydi. 1950'li yılların ikinci yarısında Ada'da artan şiddet, NATO ve Batı ittifakı içindeki ilişkileri tehdit eder hal almıştı.

Londra Konferansı'nın Kıbrıs Sorunu'na çözüm getirememesi, Kıbrıslı Rumların koloni idaresine karşı düzenlediği şiddet eylemlerine hız kazandırmıştı. 1 Nisan 1955 tarihinde Kıbrıs'taki koloni idaresine karşı sabotaj ve silahlı eylemlere başlayan *Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü / EOKA) Başpiskopos Makarios ile Yunan ordusundan emekli Albay Yorgos Grivas'ın işbirliği sonucunda kurulmuştu. 1956 yılında eylemlerini sıklaştıran EOKA, İngiliz idarecilerin yanı sıra Kıbrıslı Türkler ile Rum komünistleri de hedef almıştı¹⁸⁰. Kıbrıslı Rumların şiddet eylemlerinde Türk güvenlik güçlerinin de hedef olması, Ada'da Rumlar ve Türkler arasındaki gerginliği artırmıştı. 1957 yılının sonuna doğru kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Kıbrıslı

¹⁷⁵ Alexandris, 1992: 272-273.

¹⁷⁶ Alexandris, 1992: 270.

¹⁷⁷ Güven, 2005: 183.

¹⁷⁸ Mavroyannis, 1990: 131.

¹⁷⁹ Lymberis, 1997: 27.

¹⁸⁰ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 41-42.

Türklerin silahlı mücadelesini başlattı. Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumun da silahlı mücadeleyi benimsemesi, toplumlar arasındaki gerginliği 1958 yılından itibaren toplumlar arası şiddete dönüştürdü¹⁸¹.

Kıbrıs'ta EOKA'nın temel hedefi *Enosis*, TMT'nin temel hedefi ise *Taksim*'di¹⁸². Kıbrıslı Türk liderler, Ada'da iç içe yaşayan Rumlar ve Türklerin coğrafi olarak ayrışmasını öngören *Taksim* talebini 1957 yılından itibaren açıkça dillendirmeye başlamıştı¹⁸³. Türk tarafına İngiltere tarafından taktik nedenlerle telkin edilen ve self determinasyon hakkının Kıbrıs'ta yaşayan iki topluma ayrı olarak verilmesi düşüncesinden hareketle ortaya çıkan *Taksim* talebi, Kıbrıs'ın Türkler ve Rumlar arasında paylaşılması anlamına geliyordu¹⁸⁴. Kıbrıs adasının taksimi Kıbrıslı Türkler tarafından hedef olarak benimsenmiş, Türk hükümeti tarafından ise Kıbrıs'la ilgili resmi politika olarak kabul edilmişti¹⁸⁵.

Süveyş Krizi sonrasında İngiltere'nin Kıbrıs'taki hakimiyetini Ada'da askeri üslere sahip olmak şartıyla sonlandırmaya razı olması, Kıbrıs Sorunu'nda Türk-Yunan ihtilafını öne çıkaran bir gelişme olmuştu¹⁸⁶. Kıbrıs'ta artan toplumlararası şiddet ve Kıbrıslı Rumların *Enosis* talebiyle Kıbrıslı Türklerin *Taksim* talebinin uyuşmazlığı, Ada'da İngiltere hakimiyetinin sonlanması durumunda Türkiye ve Yunanistan arasında askeri çatışma çıkması ihtimalini güçlendirmişti. Türkiye ve Yunanistan arasında çatışma çıkması, NATO'nun güneydoğu kanadının çökmesi anlamına geleceği için Kıbrıs Sorunu'nun çözümü Batı ittifakı için zorunlu hale gelmişti¹⁸⁷. ABD'nin dolaylı ve doğrudan müdahalesiyle, Kıbrıs'taki koloni idaresinin tasfiyesi Batı ittifakının çıkarı gözetilerek ve tarafların talepleri kısmen karşılanarak formüle edildi¹⁸⁸. Kıbrıs Sorunu'na bulunan çözüm, bağımsız Kıbrıs devletinin kuruluşuydu.

2.3.1 Zürih ve Londra Anlaşmaları

Enosis ve *Taksim* seçeneklerini dışlayan çözüm formülü, Kıbrıs için egemenliğin paylaşıldığı bağımsız bir cumhuriyet öngörmüştü. Bağımsız Kıbrıs devletinin kuruluşu, 11 Şubat 1959'da Zürih'te imzalanan anlaşmayla Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edildi. Zürih'te hazırlanan kurucu belgeler, 17 Şubat 1959'da Londra'da bir araya gelen Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios ve Kıbrıs Türk toplumu lideri Fazıl Küçük tarafından imzalandı. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin de taraf olduğu Londra Antlaşması, Kıbrıs

¹⁸¹ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 47-49.

¹⁸² Kızılyürek, 2011: 245.

¹⁸³ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 44.

¹⁸⁴ İngiltere, *Taksim* talebinin Türk tarafınca dillendirilmesiyle Kıbrıslı Rumların self determinasyon hakkının kullanımından ve *Enosis* talebinden vazgeçeceği düşüncesindeydi. Bk. Kızılyürek, 2011: 241.

¹⁸⁵ Copeaux ve Mauss-Copeaux, 2009: 45.

¹⁸⁶ Mavroyannis, 1990: 131.

¹⁸⁷ Mavroyannis, 1990: 132.

¹⁸⁸ Fırat, 1997: 57.

Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan eden temel anlaşmanın yanı sıra Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalan bir askeri ittifak anlaşmasıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve Zürih'te belirlenen anayasal sistemin garantörleri ilan eden bir garantörlük anlaşmasını içeriyordu¹⁸⁹. Londra Antlaşması, Kıbrıs'ta İngiliz askeri üslerinin bulunduğu Akrotiri ve Dikelya bölgelerindeki egemenliği İngiltere'ye bırakarak İngiltere'nin Ada'daki çıkarını koruma altına almıştı.

Londra Antlaşması, İngiltere'nin Ada'daki askeri çıkarını korumanın yanı sıra Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki haklarının kabulünü sağlamıştı. İttifak anlaşması ile Türkiye ve Yunanistan'ın Ada'daki askeri varlığı resmîyet kazanmış, Garantörlük Anlaşması ise bu iki ülke ile İngiltere'ye Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve üzerinde uzlaşılan anayasal sistemi koruma amacıyla ortaklaşa yahut tek taraflı müdahale hakkı tanımıştı. Garantörlük Anlaşması, Kıbrıs için *Enosis* ve *Taksim* seçeneklerini dışlarken Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi yeni kurulan bağımsız cumhuriyetin egemenliği üzerinde söz sahibi kılmıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu düzenleyen temel anlaşma, ittifak ve garantörlük anlaşmalarının Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasında da yer alacağını belirtmişti¹⁹⁰.

Zürih ve Londra anlaşmaları, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Kıbrıs'la ilgili endişelerini gidermenin yanı sıra Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türklerin taleplerini de karşılamaya çalışmıştı. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla Kıbrıslı Rumlar tatmin edilmeye çalışılmış, üzerinde uzlaşılan anayasal sistem ise siyasi egemenliği iki toplum arasında paylaştırarak Kıbrıs Türk toplumunu basit bir azınlık grubu olmaktan çıkarıp Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu unsuruna dönüştürmüştü.

2.3.2 Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Anayasal Düzen

16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kıbrıs Cumhuriyeti, aynı tarihte yürürlüğe giren anayasası tarafından 'başkanlık rejimine sahip bağımsız ve egemen bir cumhuriyet' olarak tanımlanmıştı. Zürih Anlaşması'yla belirlenen ilkeler temelinde yazılan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, iki ayrı toplum üzerine kurgulanmış anayasal bir düzen inşa etmişti. Anayasa'nın 2. maddesine göre Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşları Türk yahut Rum cemaatlerinden birinin mensubu olmak zorundaydı. Etnik, dilsel, kültürel yahut dini bağlarla bu iki cemaatten biriyle ilişkili olan vatandaşlar, doğrudan ilgili cemaatin mensubu sayılacaktı. Türk ve Rum cemaatlerinden farklı etnik, dilsel, kültürel yahut dini özellikler gösteren gruplar, toplu halde Türk yahut Rum cemaatine mensup olmak için tercihte

¹⁸⁹ Fırat, 1997: 58-59.

¹⁹⁰ Fırat, 1997: 62-63.

bulunacaktı. Toplumlarının tercih ettiği cemaate mensup olmak istemeyen bireyler ise kişisel başvuruda bulunup mensubu olmak istediği cemaatin onayını alacaktı¹⁹¹. Siyasi egemenliği Türk ve Rum cemaatleri arasında paylaştıran iki toplumluluk ilkesi, belirlenen anayasal düzenin temelini oluşturuyordu ve tüm devlet kurumlarının işleyişinde gözetiliyordu.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin en temel kurumu, Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Muavinliği'ydi. Rum cemaatinden seçilmesi zorunlu olan Cumhurbaşkanı ile birlikte yürütmeden sorumlu olan ve Temsilciler Meclisi kararlarında veto hakkına sahip bulunan Cumhurbaşkanı Muavini'nin, Türk cemaatinden seçilmesi zorunluydu. Anayasal sistemin tepesinde yer alan bu iki makamın sahipleri, anayasal görevlerinin yanı sıra kendi cemaatlerinin liderliklerini üstlenmişti. Yürütmeden sorumlu olan ikinci anayasal organ olan Bakanlar Kurulu üyelerinin 7'sinin Rum, 3'ünün Türk cemaatinden seçilmesi zorunluydu. Bakanlar Kurulu üyelerinin Rum üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanırken Türk üyeler için atama kararını Cumhurbaşkanı Muavini veriyordu¹⁹². Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasama organı olan Temsilciler Meclisi ise yüzde 70'i Rum cemaatine, yüzde 30'u Türk cemaatine mensup üyelerden oluşmak üzere yine iki toplumluluk ilkesi dikkate alınarak düzenlenmişti. Temsilciler Meclisi Reisi, Rum cemaatine mensup olmak ve Rum cemaatine mensup üyeler tarafından seçilmek zorundayken Temsilciler Meclisi Reis Muavini, Türk cemaatine mensup üyeler tarafından seçilmekteydi. Temsilciler Meclisi'nde karar alabilmek için her iki cemaate ait üyelerin kendi arasında da çoğunluğu sağlamak zorunluydu¹⁹³. Anayasal sistemin parçası olan Cemaat Meclisleri ise her iki cemaatin din, kültür, eğitim işleri ile kişisel meseleler ve kişisel meselelere bakan mahkemeler, ayrıca cemaat işleriyle ilgili vergilendirmelerden sorumluydu¹⁹⁴.

İki toplumluluk ilkesi, tüm yüksek memurluklar ve anayasal organların sekretaryaları için de dikkate alınmıştı. Kamu hizmetine alınacak vatandaşların yüzde 70'inin Rum cemaatine, yüzde 30'unun ise Türk cemaatine mensup olma zorunluluğu vardı. Kurulacak olan cumhuriyet ordusu için bu oran yüzde 60 Rum ve yüzde 40 Türk olarak belirlenmişti. Polis gücü için de sivil memurlara öngörülen oranlar belirlenmiş, ancak hususi şartlar nedeniyle Türk cemaatine mensup polislerin yüzde 40'a varan bir oranda muhafaza edilebileceği şerhi düşülmüştü. Ordu, polis ve jandarma kumandanlarından birinin Türk

¹⁹¹ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 1 ve Madde 2, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹² Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 36-Madde 60, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹³ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 61-Madde 85, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹⁴ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 86-Madde 111, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

cemaatine mensup olması zorunlu kılınırken, kumandan muavinlerinin kumandanın mensubu olduğu cemaate göre diğer cemaate mensup olması şart koşulmuştu¹⁹⁵.

Anayasa, Kıbrıs Cumhuriyetinin en büyük beş şehrinde (1960 yılı itibariyle Lefkoşa, Magosa, Larnaka, Limasol ve Baf) iki ayrı cemaat için ayrı belediye meclisi kurulmasını ve tesis edilen bir koordinasyon komitesinin ortak meselelerde işbirliği sağlamasını öngörmüştü. Diğer şehirlerdeki belediye meclislerinde ise nispi temsil usulü uygulanacaktı¹⁹⁶.

Anayasa, resmi gazete ve resmi yazışmalarda Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki resmi dilin kullanımını zorunlu kılmıştı¹⁹⁷. Devlete ait yayın organlarında Türkçe ve Yunanca'ya ayrılan süreler, iki toplumluluk ilkesine binaen ayrıntılı şekilde düzenlenmişti¹⁹⁸. Kıbrıs'ta, Türkiye ile Yunanistan'ın resmi bayramlarının kutlanması ve Kıbrıs bayrağının yanı sıra Türk ile Yunan bayraklarının kullanılması anayasal hak olarak tanınmıştı¹⁹⁹.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, tüm devlet kurumlarında Türk ve Rum cemaatlerinin yetki ve güç paylaşımını düzenlerken devlet kurumlarının işlerliği için iki cemaat arasındaki iş ve fikir birliğini zorunlu kılmıştı. Anayasa metninin temel alındığı Londra ve Zürih anlaşmalarına, anayasanın 180. Maddesinde atıf yapılmış ve Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin anayasa maddeleri hakkındaki tefsirinin bu anlaşmaların ruhuna uygun olarak yapılacağı belirtilmişti²⁰⁰. Garanti ve ittifak anlaşmaları anayasa maddesi hükmünde sayılmış, anayasanın 185. maddesi ise *Enosis* ve *Taksim* taleplerini tamamen yasaklamıştı²⁰¹.

Zürih ve Londra anlaşmaları, tüm kontrol ve denge mekanizmalarıyla iki toplumun işbirliğine dayanacak ve iki cemaatten birinin arzusu hilafına karar ve uygulamaların önüne geçecek bir anayasal sistem öngörmüştü. Anlaşmalarla öngörülen anayasal düzen, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkleri işbirliğine zorlamanın yanı sıra *Enosis* ve *Taksim* taleplerini dışlayarak Türkiye ve Yunanistan'ı içine çekecek olası bir çatışmanın önüne geçmeyi de amaçlamıştı. Ancak Kıbrıslı Rumların *Enosis* idealinden, Kıbrıslı Türklerin de *Taksim* talebinden vazgeçmesi mümkün olmamıştı. Kıbrıslı toplum liderleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin

¹⁹⁵ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 112-Madde 132, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹⁶ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 173-Madde 178, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹⁷ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 3, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹⁸ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 171, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

¹⁹⁹ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 4 ve Madde 5, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

²⁰⁰ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 180, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

²⁰¹ Bk. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Madde 185, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (erişim tarihi: 12.05.2018).

kuruluşunu Kıbrıs Sorunu'nun sonu olarak görmemiş; *Enosis* ve *Taksim* mücadelesinin yeni bir safhası olarak değerlendirmişti²⁰².

2.3.3 Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Anayasal Düzenin Çöküşü

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu Kıbrıslı Rumları tatmin etmemişti ve inşa edilen anayasal düzenin sürdürülebilirliği Kıbrıslı Türkler tarafından şüpheyle karşılanmıştı. Türkler ve Rumlar arasında ortaklaşa yaşamın kurulacağı bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti, ne Kıbrıslı Rumların *Enosis* talebiyle ne de Kıbrıslı Türklerin *Taksim* talebiyle uyumluydu. Özellikle Kıbrıslı Rumlar arasında Londra ve Zürih anlaşmalarından duyulan hayal kırıklığı ve rahatsızlık belirgindi. Kıbrıs Rum lideri Makarios'un, yeni kurulan cumhuriyetle ilgili yorumu; "Bu anlaşmalarla bir devlet kurulmuştur, bir ulus değil" demek olmuştu²⁰³. Anlaşmaları imzalayan Makarios, Rum toplumu içindeki muhaliflerinden tepki görmüş; *Enosis* idealini terk etmek ve halkına ihanet etmekle suçlanmıştı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilen Makarios'un siyasi söylemi ise var olan durumun geçici olduğu ve *Enosis* mücadelesinin devam edeceği yönündeydi²⁰⁴. Kıbrıslı Rumlar, *Enosis*'ten vazgeçmek zorunda bırakılmanın yanı sıra önemsiz bir azınlık grubu saydıkları Türklere verilen geniş hak ve yetkileri de kendilerine yapılan haksızlık olarak görmüşü²⁰⁵.

Kıbrıslı Rumların *Enosis* idealinden vazgeçmemesi, Kıbrıslı Türklerin de *Taksim* talebini terk etmemesine neden olmuştu. Rauf Denктаş başta olmak üzere Kıbrıslı Türk liderler arasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşayacağına dair duyulan şüphe, Kıbrıs'taki anayasal düzenin işlerliğini kaybedeceği zamana hazırlanmayı, Rum revizyonizminden faydalanmayı ve *Taksim* hedefi doğrultusunda çaba göstermeyi gerektirmişti²⁰⁶.

Enosis hedefinden vazgeçmeyen Kıbrıslı Rumlar ve *Taksim* talebinde ısrar eden Kıbrıslı Türkler, yakın işbirliği ve karşılıklı güven gerektiren bir anayasal sistemin işleyememesine neden olmuştu. Kıbrıslı Rum liderler, anayasanın tadil edilmesi yönündeki talebi sürekli gündeme getirirken Kıbrıslı Türk liderler, her türlü anayasal değişikliğe karşı durmuş ve Kıbrıs Türk toplumuna tanınan anayasal haklara daha sıkı sarılmıştı²⁰⁷.

Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türklerin uzlaşamaması, Ada'da Kıbrıs Cumhuriyeti idaresi tesis edilirken birbirini takip eden anayasal anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk liderler vergi yasasının çıkarılmasında, Kıbrıs

²⁰² Kızılyürek, 2011: 106, 266.

²⁰³ Kızılyürek, 2011: 266.

²⁰⁴ Kızılyürek, 2011: 106-108.

²⁰⁵ Coupeaux ve Mauss-Coupeaux, 2009: 53-54.

²⁰⁶ Kızılyürek, 2011: 267-269.

²⁰⁷ Fırat, 1997: 115-116.

ordusunun oluşturulmasında, kamu hizmetlerine katılımda ve aynı şehirlerde ayrı belediyelerin kurulmasında peşi sıra anlaşmazlığa düşmüştü. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Muavini ve Kıbrıs Türk toplumu lideri Fazıl Küçük, Kıbrıslı Rumları anayasayı ihlal etmeye çalışmakla itham ederken Kıbrıs Cumhurbaşkanı ve Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios, Kıbrıslı Türkleri anayasal düzenin işleyişine engel olmakla suçlamıştı. Makarios'un talebi, Kıbrıs devletine işlerlik kazandırmak için kapsamlı bir anayasa değişikliği yapılması yönündeydi²⁰⁸.

Makarios'un anayasa değişikliği teklifi: Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini'nin veto hakkının kaldırılmasını, Temsilciler Meclisi Reisi ve Muavini'nin Temsilciler Meclisi'nin tümü tarafından seçilmesini, anayasal değişikliklerde ve kamu harcamalarıyla ilgili kararlarda çoğunluğun Temsilciler Meclisi'nin tümünde aranmasını, kamu hizmetindeki kotaların nüfus oranına göre düzenlenmesini, yargı sisteminin birleştirilmesini ve ayrı belediyelerin kaldırılmasını içeriyordu. Anayasa değişikliği teklifinin içeriği anayasal sistemdeki iki toplumlu yapının tasfiyesi ve Kıbrıs Türk toplumunun Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru olmaktan çıkıp basit bir azınlık grubu statüsüne sahip olması anlamına geliyordu²⁰⁹.

Makarios'un anayasa değişikliği teklifi, aslında 'Akritas Planı' olarak bilinen ve Kıbrıslı Rumların *Enosis* mücadelesinin devamını öngören hareket planının ilk basamağıydı. Akritas Planı'na göre; anayasal değişiklikleri garanti ve ittifak anlaşmalarının feshi, self determinasyon için uluslararası desteğin sağlanması ve yapılacak referandumla Kıbrıs'ın Yunanistan'la bütünleşmesi takip ediyordu²¹⁰. Akritas Planı'nın tatbiki için Kıbrıslı Rum yöneticiler tarafından askeri hazırlık da yapılmıştı. İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis'in liderliğinde kurulan bir yeraltı örgütü, Kıbrıs'ta görevli Yunan subaylarının desteğiyle silahlı mücadeleye hazırlanmıştı²¹¹. Askeri hazırlık sayesinde planın uygulanışı sırasında dış müdahaleye imkan tanımadan Kıbrıslı Türklerin direnişinin kırılabileceği düşünülüyordu²¹². Makarios'un anayasa değişikliği teklifinin zamanlaması da planın uygulanabilirliğini arttırmak için özellikle seçilmiş gibiydi. Kıbrıs'taki anayasal düzenin garantörleri olan Türkiye ve Yunanistan, Makarios'un anayasa değişikliği teklifini sunduğu dönemde siyasi istikrarsızlık ve iktidar boşluğu içindeydi²¹³.

²⁰⁸ Fırat, 1997: 116-118.

²⁰⁹ Coupeaux ve Mauss-Coupeaux, 2009: 58-59.

²¹⁰ Kızılyürek, 2011: 112-113.

²¹¹ Kızılyürek, 2011: 113.

²¹² Volkan ve Itzkowitz, 1997: 139.

²¹³ Coupeaux ve Mauss-Coupeaux, 2009: 59.

30 Kasım 1963 tarihinde Makarios tarafından teklif edilen anayasa değişikliği, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye tarafından reddedildi. Anayasal kriz nedeniyle iki toplum arasında büyüyen gerginlik, 1963'ün Aralık ayı sonunda karşılıklı çatışmaya dönüştü. 'Kanlı Noel' olarak bilinen hadiselerin ardından Kıbrıslı Rumların saldırısından kaçan Kıbrıslı Türkler, Ada'nın çeşitli yerlerindeki enklavlara sığındı. Çatışmalar Türk cemaatine mensup devlet görevlilerinin görevlerinden çekilmesine neden oldu²¹⁴. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Zürih ve Londra anlaşmaları tarafından öngörülen iki toplumlu anayasal düzeni çökmüştü. İki toplumluluk üzerine inşa edilen bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıslı Rumların yönetiminde bir devlete dönüştü. Kıbrıslı Türklerin çatışmalar nedeniyle enklavlara sığınması, 1974'teki Türk askeri harekatiyle Ada'nın tamamen bölünmesinden önce Türk ve Rum toplumlarının coğrafi olarak ayrışmasına yol açmıştı²¹⁵.

2.4 Kıbrıs Krizi ve Yunan Uyruklu Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi

Kıbrıs'ta anayasal düzen çöktüğünde, Zürih ve Londra anlaşmalarının imzacısı olan Türk ve Yunan hükümetleri iktidardan çoktan uzaklaştırılmıştı. Türkiye'de Demokrat Parti hükümeti 27 Mayıs 1960'taki askeri darbeyle iktidardan indirilmiş ve 1961 yılında yapılan seçimin ardından Türkiye, birbirini takip eden koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Yunanistan'da ise 1961 yılında yapılan seçime hile karıştığı iddiası, Zürih ve Londra anlaşmalarının imzacısı Başbakan Konstantinos Karamanlis'in istifasını getiren siyasi kargaşa dönemini başlatmıştı²¹⁶. 1960 ve 1961 yıllarından sonra Türkiye ve Yunanistan'daki iç siyasete hakim olan istikrarsızlık, Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs nedeniyle çıkacak yeni bir krizden kaçınılmasını iki ülke için de zorunluluk haline getirmişti. Karamanlis hükümeti, Makarios'un Kıbrıs anayasasını değiştirme girişimine Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir krize neden olmaması için karşı durmuştu²¹⁷. Türkiye'deki askeri yönetim ise Londra Antlaşması'nın sorun çıkmadan uygulanmasından yanaydı ve Yunanistan'la çıkacak bir anlaşmazlıktan kaçınmaktaydı²¹⁸. Türk tarafında Zürih ve Londra anlaşmalarına duyulan bağlılık, askeri yönetimin ardından kurulan sivil hükümetlerce de sürdürülmüştü²¹⁹. Kıbrıs'ta anayasal krizin çıkmasından sonra yaşanan gelişmeler, ikili ilişkilerde herhangi bir krize mahal vermemeye çalışan Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs politikasının iflasına neden olmuştu.

²¹⁴ Coupeaux ve Mauss-Coupeaux, 2009: 60-61.

²¹⁵ Gürel, 1993: 57.

²¹⁶ Clogg, 2015: 153-155.

²¹⁷ Kızılyürek, 2011: 117.

²¹⁸ Fırat, 1997: 74-75.

²¹⁹ Gülen, 2012: 394-395.

2.4.1 Kıbrıs Krizi'nin Seyri

Kıbrıs'ta anayasal kriz çıktığında Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki gerginlik karşılıklı çatışmaya döndü²²⁰. Toplumlararası şiddeti başlatan olay Lefkoşa'nın Türk mahallelerinden birinde Rum polislerin bir arabayı aramak istemesi, arabadakilerin de polise direnmesiydi. Olay yerine gelen Türklerin polisle çatışması ve polisin ateş açması sonucu 2 Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmişti. 21 Aralık'ta Rumlar ve Türkler arasında yaşanan bu ilk çatışmadan sonra, 23 Aralık'ta Türklerin yaşadığı Kaymaklı'ya geniş çaplı bir Rum saldırısı yapıldı. 24 Aralık'ta Türklere yönelik Rum saldırıları Ada geneline yayıldı²²¹. Türklere yönelik Rum saldırıları nedeniyle Türkiye'den kalkan savaş uçakları, Lefkoşa üzerinde ihtar uçuşu yaparken Ada'da bulunan Türk alayı da kışlasından çıkararak Lefkoşa-Gönyeli hattındaki Türk yerleşimlerini korumaya aldı. Aralık ayı boyunca süren çatışma sonucunda Kıbrıs'ta dağınık şekilde yaşayan Türkler, TMT kontrolündeki yerleşimlere yahut korunaklı bölgelere sığındı.

Kıbrıs'a müdahale hazırlığı içerisine giren Türkiye, Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırılar üzerine garantör devletler olan İngiltere ve Yunanistan'a birer bilgilendirme notası göndermişti. İngiliz, Türk ve Yunanlı yetkililerle Kıbrıslı toplum temsilcileri, Kıbrıs Krizi'ni görüşmek için 15 Ocak 1964'te Londra'da bir araya geldi. Kıbrıslı Türklerin temsilcisi Rauf Denктаş, Ada'daki Türklerin güvenliğinin sağlanabilmesi için bölgesel bir federasyon talep ederken Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ın yönetiminde çoğunlukçu bir yapının inşasında ısrar etti²²². Londra Konferansı, Kıbrıs'ta güvenliği sağlamak için NATO'ya bağlı bir gücün gönderilmesi kararıyla sona ermişti; ancak Makarios'un Ada'ya NATO gücü gönderilmesine karşı çıkması, Kıbrıs Krizi'nin BM'ye taşınmasına neden oldu. BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihinde aldığı kararla Kıbrıs'a barış gücü gönderilmesine ve Kıbrıs Sorunu için arabulucu atanmasına karar verdi. BM Barış Gücü'nün Ada'ya ayak bastığı 14 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'ta çatışmalar sürüyordu. Kıbrıs'a müdahale edeceğini açıklayan Türk hükümeti, 16 Mart 1964 günü Meclis'ten müdahale yetkisi almıştı²²³. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme ihtimaline karşı Kıbrıslı Rumlara destek olmak üzere Yunan askerinin Ada'ya gizlice gelişi de başlamıştı²²⁴. Müdahale kartını elinde tutan Türkiye, bir takım askeri ve teknik sebeplerin yanı sıra 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan gelen uyarı mektubu üzerine Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçmek zorunda kaldı²²⁵.

²²⁰ Coupeaux ve Mauss-Coupeaux, 2009: 60.

²²¹ Coupeaux ve Mauss-Coupeaux, 2009: 60.

²²² Fırat, 1997: 126-127.

²²³ Aydın ve Taşkın, 2015: 126.

²²⁴ Aydın ve Taşkın, 2015: 126.

²²⁵ Aydın ve Taşkın, 2015: 127.

Kıbrıs Krizi'yle ilgili diplomatik çabalar, ABD'nin devreye girmesiyle 1964 yazında yeniden hız kazandı. Başkan Johnson, ABD'ye davet ettiği Başbakan İsmet İnönü ve Yunanistan Başbakanı Georges Papandreou'yla birer görüşme yapmıştı. ABD'nin arabuluculuğuyla Kıbrıs Krizi'nin tarafları, 9 Temmuz 1964 tarihinde Cenevre'de toplandı. ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'ın sunduğu çözüm planı, görüşme zemini olarak Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilse de Makarios yönetimi tarafından reddedildi²²⁶. Taraflar arasındaki müzakere süreci sürerken Kıbrıs'taki gerginlik yeniden silahlı çatışmaya dönüştü. Kıbrıslı Türklerin kontrolünde olan Erenköy bölgesi, Rum milisler tarafından kuşatılmıştı. Türk savaş uçakları, bölgedeki Rum güçlerini 8 Ağustos'ta hava bombardımanına tuttu. 9 Ağustos'ta da devam eden Türk Hava Kuvvetleri'nin müdahalesiyle bölgedeki Rum mevzileri yok edildi²²⁷. Türk Hava Kuvvetleri'nin hava müdahalesi, BM'nin taraflara yaptığı ateşkes çağrısı ve Rum güçlerin Erenköy'deki kuşatmayı kaldırması üzerine sonlandı²²⁸.

Türkiye'nin Erenköy'deki kuşatmaya müdahalesinden sonra Kıbrıs'ta geniş çaplı bir çatışma yaşanmasa da Ada'da uzlaşma da sağlanamadı. Çatışmalar nedeniyle 30.000'e yakın Kıbrıslı Türk yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalmıştı. Kıbrıs'ta nüfusun yüzde 18'ini oluşturan Türkler, Ada yüzölçümünün yüzde üçüne denk gelen bir alana sığınmak zorunda kaldı²²⁹. Ada geneline dağılmış ve Rum milisler tarafından sarılı izole bölgelerde yaşayan Kıbrıslı Türkler, aynı zamanda Rumların ekonomik ambargosu altındaydı. Ada'nın büyük kısmını denetim altında tutan Rumlar, tüm devlet aygıtlarını da kontrol altına almıştı²³⁰.

Kıbrıs'ta anayasal kriz çıkmasından sonra Ada'daki durum her bakımdan Kıbrıslı Rumların lehine gelişme göstermişti. Türkiye'nin askeri müdahalesi dışında, Ada'daki durumu Kıbrıslı Türklerin lehine değiştirebilecek bir gelişme olası değildi. Türkiye'nin Ada'ya müdahalesinin gerçekleşmemesi, Kıbrıslı Türk liderlerde hayal kırıklığı yaratmıştı²³¹. Ancak Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi iç siyasi dengeler, dış politik gelişmeler ve teknik nedenler yüzünden 1964'te mümkün olmamıştı.

²²⁶ Fırat, 1997: 136-137.

²²⁷ Aydın ve Taşkın, 2015: 128.

²²⁸ Fırat, 1997: 138-139.

²²⁹ Volkan ve Itzkowitz, 1997: 140.

²³⁰ Gürel, 1993: 57-58.

²³¹ Kızılyürek, 2011: 274-275.

2.4.2 Kıbrıs Krizi Sırasında Türkiye ve Yunanistan'da İç Siyasi Durum

1963'ün Aralık ayında Kıbrıs'ta çıkan anayasal kriz, Türkiye ve Yunanistan'ı hazırlıksız yakalamıştı. Makarios'un anayasa değişikliği teklifini sunduğu 30 Kasım 1963 tarihi, Yunanistan ve Türkiye'de siyasi iktidarların değiştiği ve siyasi istikrarsızlığın hakim olduğu bir geçiş dönemine denk gelmişti. Yunanistan'da 1963 yılının Kasım ayında yapılan genel seçimle Karamanlis'in partisi iktidardan uzaklaştırılmış ve Georgios Papandreou'nun liderliğindeki Merkez Birliği Partisi seçimi kazanmıştı²³². Papandreou'nun partisi, seçimden birinci parti olarak çıksa da parlamentoda hükümeti tek başına kurabilecek çoğunluğa sahip değildi. Seçim sonucu, 1964 yılının Şubat ayında seçimin tekrarlanmasına neden olmuştu. Yunanistan, 1963 yılının Kasım ayından seçimin tekrarlandığı ve Merkez Birliği Partisi'nin hükümeti tek başına kurmak için gereken oy oranını yakaladığı 1964 yılının Şubat ayına dek ülkeyi seçime götürmekle yükümlü bir geçiş hükümeti tarafından yönetilmişti.

Türkiye'de ise Cumhuriyet Halk Partisi'yle (CHP) koalisyon ortağı olan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) II. İnönü Hükümeti'nden ayrılmış ve Başbakan İsmet İnönü 2 Aralık 1963 tarihinde istifa etmişti. Koalisyonun dağılmasına neden olan yerel seçim sonucu muhalefetteki Adalet Partisi'nin (AP) oylarını artırarak birinci parti olduğunu, CHP'nin koalisyon ortaklarının oylarında ise kayda değer düşüş yaşandığını göstermişti. Oylarını çok az miktarda artıran ancak oy oranında AP'nin gerisine düşen CHP için de yerel seçim sonucu bir yenilgiydi²³³. Öte yandan yerel seçim sonucu Meclis'teki koltuk dağılımını etkilemediği için 1965 yılında yapılacak genel seçime kadar koalisyon hükümetleriyle yola devam etmek gerekmektedir. Yerel seçim sonucunda oylarındaki düşüşü gören YTP ve CKMP, ne AP'yle ne de CHP'yle koalisyon kurmak istemekteydi. CHP ve AP arasındaki koalisyon girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Son çare olarak CHP lideri İsmet İnönü, Meclis'teki bağımsız milletvekilleriyle azınlık hükümeti kurmayı denedi fakat İnönü'nün kabinesi Meclis'ten güvenoyu alamadı. III. İnönü Hükümeti'nin Meclis'ten güvenoyu alamaması halinde partinin bundan sonra kurulacak herhangi bir koalisyona katılmayacağına dair CHP'den yapılan açıklama, Kıbrıs Krizi'nin siyasi aktörleri zorlayıcı etkisiyle birleşince YTP'nin hükümete dışarıdan destek vermesini ve tekrarlanan güvenoyu oylamasıyla azınlık hükümetinin kurulabilmesini sağladı²³⁴. Meclis'te ve halk nezdinde güçlü desteğe sahip olmayan III. İnönü Hükümeti'nin 1964 yılı boyunca en önemli gündem maddesi, Kıbrıs'taki anayasal krizdi²³⁵.

²³² Clogg, 2015: 155.

²³³ Aydın ve Taşkın, 2015: 121.

²³⁴ Ahmad, 1977: 220-221.

²³⁵ Ahmad, 1977: 221.

Kıbrıs Krizi, III. İnönü Hükümeti'nin kurulmasında ve sürdürülmesinde etkili olan en belirgin faktördü. İsmet İnönü, Meclis'ten güvenoyu isterken hükümetinin meşgul olacağı temel meselenin Kıbrıs Krizi olacağını belirtmiş ve siyasi ihtilafın bir kenara bırakılarak milli birlik ruhu sağlanmasını talep etmişti²³⁶. Yine de III. İnönü Hükümeti, Kıbrıs Krizi'nin sürdürdüğü 1964 yılı boyunca muhalefetin baskısından kurtulamamış ve Kıbrıs Krizi'yle ilgili yürüttüğü politika muhalefetten gelen eleştirinin hedefi olmuştu. ABD Başkanı Lyndon Johnson'la Kıbrıs Krizi'ni görüşmek için yapacağı ABD ziyareti öncesi Meclis'ten güvenoyu almak isteyen İsmet İnönü, ancak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in devreye girmesiyle Meclis muhalefetinden bu desteği alabilmişti²³⁷. Muhalefet partileri, İnönü'nün Kıbrıs Krizi'ni kendi hükümetini sağlamlaştırmak için kullandığı düşüncesindeydi²³⁸. Türk kamuoyundaki Kıbrıs'a müdahale beklentisi de İnönü hükümeti üzerinde baskı oluşturmaktaydı²³⁹.

Benzer kamuoyu baskısı Yunanistan Başbakanı Georges Papandreou'nun üzerinde de vardı. Yunanistan'ın, Kıbrıs Sorunu'nda Batılı müttefiklerinden beklediği desteği bulamaması nedeniyle Yunan halkının, Batı ittifakına ve NATO'ya duyduğu tepki Yunanistan'da sol hareketin güçlenmesine neden olmuş ve Londra Antlaşması'nı imzalayan Karamanlis hükümeti muhalefetin eleştirilerine hedef olmuştu²⁴⁰. Karamanlis'in merkez sağdaki partisini iktidardan indirmekle birlikte sol hareketin yükselişine de karşı duran Papandreou'nun Merkez Birliği Partisi²⁴¹, siyasi yelpazenin merkezinde liberal-milliyetçi ideolojiye sahip bir parti olarak tanımlanabilirdi. Parti'nin benimsediği dış politika çizgisi, bağımsız karar alma süreçleri ve milli çıkarın korunması ilkeleriyle çerçevelenmişti²⁴². Yunan halkında Batı'ya daha az bağımlı politika izleyeceği beklentisi yaratan Papandreou, Yunan halkının beklentilerini karşılamak ve Yunan kamuoyunu yatıştırmak için Kıbrıslı Rumları desteklemek mecburiyetindeydi²⁴³.

2.4.3 Papandreou ve İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Krizi Politikası

Georges Papandreou, Makarios'un anayasa değişikliği teklifinin zamanlamasından ve Yunan hükümetine danışmadan bu girişimi başlatmasından rahatsız olmuştu²⁴⁴. Yine de Yunan hükümeti, Kıbrıs Rum yönetimini destekleme eğilimindeydi²⁴⁵. Şubat ayındaki

²³⁶ Ahmad, 1977: 221.

²³⁷ Ahmad, 1977: 221-222.

²³⁸ Fırat, 1997: 155.

²³⁹ Fırat, 1997: 150-151.

²⁴⁰ Clogg, 2015: 151-152.

²⁴¹ Clogg, 2015: 155.

²⁴² Fırat, 1997: 139-140.

²⁴³ Mavroyannis, 1990: 136.

²⁴⁴ Kızılyürek, 2011: 117.

²⁴⁵ Mavroyannis, 1990: 136.

seçimin ardından hükümetini kuran Papandreou, Makarios'a gönderdiği mesajda Yunan hükümetinin Kıbrıs'la dayanışma içinde olduğunu bildirmişti. Papandreou ayrıca, Makarios'a mesajında Atina'nın 'Helenizmin merkezi' olduğunu vurgulamış ve Kıbrıs Rum yönetiminden Atina'yla sürekli temas halinde olunmasını ve ortak görüşler çerçevesinde hareket edilmesini istemişti²⁴⁶. Kıbrıslı Rumlarla dayanışma içerisinde olan Papandreou hükümeti, bir yandan da Makarios yönetiminin bağımsız hareket etme eğilimini sınırlamaya ve Atina ile Lefkoşa arasında bir tür ast-üst ilişkisi tesis etmeye çalışmıştı²⁴⁷.

Yunan hükümeti ve Kıbrıs Rum yönetimi, Zürih ve Londra anlaşmalarının geçersiz kılınması ve *Enosis* idelinin gerçekleştirilmesi hususunda anlaşmıştı²⁴⁸. Nisan ayında Makarios'un Atina'ya yaptığı ziyaret sırasında, Kıbrıs Krizi'yle ilgili Yunan/Rum tarafının takip edeceği stratejinin ayrıntıları üzerinde de anlaşılmıştı. Varılan uzlaşuya göre Kıbrıs Krizi, Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüşmelerle yahut NATO içinde çözümlenmeye çalışılmayacaktı. Sorun BM'ye taşınacak ve Türk tarafını kışkırtacak bir hareketten kaçınılacaktı. Türkiye'nin Kıbrıs'a doğrudan müdahalesi halinde ise Papandreou hükümeti, Makarios yönetiminin yardımına koşacaktı²⁴⁹.

Yunan hükümeti, Kıbrıslı Rumların *Enosis* idealine destek vermekle birlikte Batı ittifakıyla bağını da koruma çabasındaydı²⁵⁰. Ayrıca Papandreou hükümeti, Türk tarafına verilecek tavizler karşılığında *Enosis*'in gerçekleşmesi taraftarıydı. Yunanistan'ın, Kıbrıs'ın Karpaz bölgesinde Türkiye'ye verilecek askeri üs karşılığında *Enosis*'in gerçekleşmesini öngören Acheson Planı'na tamamen karşı olmaması bu yüzdendi. Ancak Makarios yönetimi, Kıbrıs Krizi'nin çözümü için herhangi bir taviz vermeye yanaşmıyordu²⁵¹.

Papandreou hükümetinin Makarios yönetimine söz geçirebilmekteki başarısızlığı, Acheson Planı'nın Kıbrıslı Rumlar tarafından reddine neden olmuştu. Acheson Planı'nın reddi, Yunan hükümetinin Kıbrıs Rum yönetimi üzerindeki etkisinin Kıbrıs Krizi'nin Papandreou hükümeti üzerinde yarattığı baskıya göre daha zayıf kaldığını ortaya koymuştu²⁵². ABD yönetiminin, Makarios'un politikasını takip etmekte olan Papandreou hükümetine yönelik tepkisi, ABD Başkanı Lyndon Johnson'ın; "Amerika bir fildir, Kıbrıs ile Yunanistan ise bir pire. Eğer bu iki pire fili kaşındırmayı sürdürürse, filin hortumu her ikisine birden

²⁴⁶ Kızılyürek, 2011: 118-119.

²⁴⁷ Mavroyannis, 1990: 136.

²⁴⁸ Kızılyürek, 2011: 119.

²⁴⁹ Fırat, 1997: 140.

²⁵⁰ Mavroyannis, 1990: 136.

²⁵¹ Kızılyürek, 2011: 121.

²⁵² Fırat, 1997: 137.

çarpıp ezebilir” sözlerinde ifadesini bulmuştu²⁵³. Ancak Kıbrıs Krizi’nin, Makarios’u ikna etmeden Türkiye ve Yunanistan’ı uzlaştırarak çözülemeyeceği de anlaşılmıştı²⁵⁴.

Makarios’un taviz vermeye yanaşmamasında, Kıbrıslı Rumların Ada’daki avantajlı durumu etkiliydi. Kıbrıslı Türkler Ada’nın idaresinden dışlanmıştı ve Kıbrıs Cumhuriyeti tamamen ‘Helen devletine’ dönüşmüştü. Makarios’a göre Kıbrıs’ın Yunanistan’la bütünleşmesi karşılığında Kıbrıs’ın bir parçasını Türkiye’ye terk etmek yerine yahut Kıbrıslı Türklere idari taviz vermektense var olan durumu sürdürmek tercih edilmeliydi²⁵⁵. Dış konjonktür de Kıbrıslı Rumların lehineydi. Doğu Bloku ve Bağlantısızlar grubuyla yakınlık kuran Makarios yönetimi, Türkiye’nin sahip olduğundan daha fazla uluslararası desteğe sahipti ve Kıbrıs Sorunu’nun BM’ye taşınması Rum yönetiminin konumunu güçlendirmişti²⁵⁶. Makarios yönetimi, Türkiye’nin müdahale tehdidine karşı Sovyetler Birliği’nden destek istemekte de çekinmemişti²⁵⁷. Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalede bulunma ihtimalinin zayıflığı nedeniyle Ada’da hakim olan ve Kıbrıs Krizi’nde güçlü konumda bulunan taraf Kıbrıslı Rumlardı²⁵⁸.

Türkiye’nin, Kıbrıs’a askeri müdahalede bulunmak dışında Kıbrıslı Rumlar üzerinde doğrudan baskı kurma imkanı yoktu. Kıbrıs’a askeri müdahale ise iç ve dış koşullar nedeniyle İnönü hükümeti için kolaylıkla başvurulabilecek bir seçenek değildi. Türkiye, Kıbrıs’a kapsamlı bir askeri müdahale için gerekli askeri hazırlıktan ve teknik imkandan yoksundu. Kıbrıs’a yapılacak bir müdahalenin Türkiye ve Yunanistan arasında savaş başlatma ihtimali ve Türkiye’ye yönelik bir Sovyet tehdidini tetikleme olasılığı mevcuttu. İnönü’nün liderliğindeki azınlık hükümetinin, Meclis muhalefeti karşısındaki kırılganlığı da Kıbrıs Krizi’yle ilgili yüksek risk taşıyan bir siyaseti benimsemeye engeldi²⁵⁹. Öte yandan Kıbrıs’ta çatışma devam ediyordu ve İnönü hükümeti, muhalefetin sert eleştirisine muhatap olmanın yanı sıra kamuoyu baskısını da hissediyordu. Kıbrıs’a müdahale seçeneğini masada tutmak, muhalefetin İnönü hükümetine yönelik eleştirisini önlemek ve Türk kamuoyunu yatıştırmak için gerekliydi. İç siyasetin de ötesinde, Kıbrıs’a müdahale seçeneğini masada tutmak Türkiye’nin ve Kıbrıslı Türklerin çıkarını korumak için de gerekliydi²⁶⁰.

²⁵³ Clogg, 2015: 157.

²⁵⁴ Fırat, 1997: 137.

²⁵⁵ Kızılyürek, 2011: 123-124.

²⁵⁶ Fırat, 1997: 142.

²⁵⁷ Mavroyannis, 1990: 135.

²⁵⁸ Mavroyannis, 1990: 136.

²⁵⁹ Gülen, 2012: 405.

²⁶⁰ Mavroyannis, 1990: 136.

Kıbrıs'a müdahaleyi engelleyen sebeplerden biri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'a asker gönderebilmek için gerekli hazırlığının olmamasıydı²⁶¹. Müdahale hazırlığının ötesinde Türk ordusu Kıbrıs'a çıkarma yapabilecek askeri ve teknik donanımdan da yoksundu²⁶². 27 Mayıs darbesinden sonra ordunun içinde hakim olan siyasi karışıklık hali de sürmekteydi²⁶³. Ordunun içinde bulunduğu durum, Kıbrıs'a kapsamlı askeri müdahaleyi olanaksız kılıyordu. Kıbrıs'a askeri müdahalede tek olanaklı seçenek, hava bombardımanıydı. Türk Hava Kuvvetleri, 1964 Ağustos'undaki Erenköy çatışmaları sırasında Kıbrıs'a hava bombardımanı gerçekleştirdi. Türk Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, hava bombardımanının sürmesinde ısrarcı olsa da Başbakan İsmet İnönü, BM'nin ateşkes çağrısına uymayı ve hava hareketini sonlandırmayı tercih etmişti. İnönü, Türkiye'nin uluslararası arenada haksız duruma düşmemesinden yana tavır almıştı²⁶⁴.

Makarios yönetimi, Türk Hava Kuvvetleri'nin hava bombardımanı sürerken Yunanistan'dan askeri destek istemişti²⁶⁵. Yunan hava kuvvetleri, Makarios'un talebi doğrultusunda Türk hava bombardımanını engelleyici şekilde eyleme geçmedi²⁶⁶. Ancak Yunan jetleri Lefkoşa üzerinde Kıbrıslı Rumlara destek uçuşu yaptı²⁶⁷. Yunan hükümeti ayrıca, Makarios yönetimine Kıbrıs'a Yunan birliklerinin gönderilmesini önermişti²⁶⁸. Türkiye'nin Kıbrıs'a hava müdahalesinin ardından Yunanistan ve Türkiye arasında tırmanan gerginlik, tarafların BM'nin ateşkes çağrısına uyacaklarını açıklamasıyla ortadan kalktı²⁶⁹.

Makarios yönetiminin, Türk Hava Kuvvetleri'nin bombardımanı sırasında askeri destek istediği bir diğer ülke Sovyetler Birliği'ydi. Sovyetler Birliği, Makarios yönetiminin askeri destek talebine hava hareketi sırasında olumlu yanıt vermemişti²⁷⁰. Ancak Sovyet yönetiminden yapılan sert açıklamalar, Türkiye'nin hava müdahalesini hedef almıştı. Sovyetler Birliği lideri Nikita Kruşçev, Makarios'a ilettiği mesajla Kıbrıs'ın işgali durumunda askeri destek sözü vermişti²⁷¹. Sovyet yönetiminin Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine yönelik sert tepkisi, Ağustos ayı boyunca Sovyet liderliğinden gelen açıklamalarla devam ederken 1 Ekim 1964 tarihinde Kıbrıs Rum yönetimi ile Sovyetler Birliği arasında askeri destek anlaşması imzalanmıştı²⁷².

²⁶¹ Mavroyannis, 1990: 405.

²⁶² Fırat, 1997: 151.

²⁶³ Fırat, 1997: 151.

²⁶⁴ Fırat, 1997: 156.

²⁶⁵ Gürel, 1993: 60.

²⁶⁶ Gürel, 1993: 60.

²⁶⁷ Fırat, 1997: 139.

²⁶⁸ Gürel, 1993: 60.

²⁶⁹ Fırat, 1997: 139.

²⁷⁰ Gürel, 1993: 60.

²⁷¹ Fırat, 1997: 145.

²⁷² Fırat, 1997: 146-147.

Türkiye'nin Kıbrıs'a sınırlı müdahalesi dahi Türkiye ve Yunanistan arasında savaş çıkması ihtimalini ve Sovyet tehdidini ortaya çıkarmıştı. Haziran ayında ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan İsmet İnönü'ye gönderilen mektupta iki olasılığa da değinilmişti. ABD Başkanı, Kıbrıs'a müdahale nedeniyle çıkacak Türk-Yunan savaşına ABD'nin izin vermeyeceğini belirtirken ABD tarafından askeri yardım kapsamında Türkiye'ye verilen askeri malzemenin, Kıbrıs'a müdahalede kullanılmayacağını bildirmiş ve Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye gelecek olası müdahalede NATO'nun Türkiye'yi yalnız bırakabileceği ihtimalinden bahsetmişti²⁷³. Johnson mektubu, Türkiye'nin dış politikasında kapsamlı bir değişikliği tetikleyen etkiye sahip olmasının yanı sıra İnönü Hükümeti'ni Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçiren resmi gerekçe de olmuştu²⁷⁴.

Johnson mektubu, Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçirmekle birlikte ABD'nin arabuluculuğunda yürütülen yeni bir müzakere dönemini başlatmıştı. ABD yönetiminin, Kıbrıs Krizi nedeniyle Türkiye ve Yunanistan arasında tırmanan gerginlikten duyduğu endişe Kıbrıs Krizi'nde daha etkin olmasına ve ABD arabuluculuğunda Cenevre Konferansı'nın toplanmasına neden olmuştu²⁷⁵. ABD tarafından önerilen Acheson Planı Makarios yönetimi tarafından reddedilse de Türkiye'nin müdahale tehdidinin, ABD'yi devreye soktuğu ve diplomatik sürece ivme kazandırdığı söylenebilir. İnönü hükümetinin, 1964 yılı boyunca ABD'ye yönelik eleştirilerinde ve Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneğini dillendirmesinde ABD yönetimini Kıbrıs Krizi'yle ilgili Türk tarafının lehine devreye sokma çabası vardır²⁷⁶. Müdahale tehdidi, olası bir Türk-Yunan savaşından endişe duyan ABD'yi devreye sokmak ve Yunanistan üzerinde baskı kurmasını sağlamak için işlevseldi²⁷⁷.

Yunan hükümetinin, Kıbrıs Krizi'ni Türkiye'yle karşılıklı olarak müzakere etmekten kaçınmaktaki kararlılığı, ABD Başkanı Johnson'ın ev sahipliğinde İnönü ve Papandreou arasında yapılacak görüşmeye ve Cenevre Konferansı'na katılan Türk ve Yunan heyetlerinin aynı masada bir araya gelmesine engel olmuştu²⁷⁸. Kıbrıs Rum yönetimi üzerindeki etkisi sınırlı olan Türkiye ise Kıbrıs Krizi'ni Türk-Yunan ilişkileri bağlamında çözmeye ve Yunanistan üzerinde baskı kurarak Kıbrıslı Rumları uzlaşmaya itmeye gayret göstermişti. Kıbrıs'ta anayasal krizin çıkışından itibaren bu çizgiyi benimseyen İnönü hükümeti,

²⁷³ Fırat, 1997: 131.

²⁷⁴ Gülen, 1993: 410-412.

²⁷⁵ Hale, 2000: 149.

²⁷⁶ Gülen, 2012: 407-408.

²⁷⁷ Fırat, 1997: 130.

²⁷⁸ Fırat, 1997: 134-136.

Türkiye’de yaşayan Yunan uyruklu Rumları da Papandreou hükümetini görüşme masasına çekmek için koz olarak kullanacaktı²⁷⁹.

2.4.4 Yunan Uyruklu Rumların Türkiye’den Sınır Dışı Edilmesi

İnönü hükümeti, 16 Mart 1964 tarihinde aldığı kararla 1930 yılında Ankara Anlaşmaları kapsamında imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi’ni tek taraflı olarak feshetti. Söz konusu sözleşme, iki ülke arasındaki ticarete ve denizcilik faaliyetlerine kolaylık sağlayan, ekonomik gerekçeyle imzalanmış bir anlaşmaydı. Sözleşme ayrıca, Türk ve Yunan vatandaşlarının bir diğerinin ülkesine yerleşmesinde ve ticari faaliyet yürütmesinde ev sahibi ülkenin vatandaşlarına tanınan haklara denk imtiyazlar içeriyordu. Anlaşmanın feshiyle Yunan uyruklu kimselerin Türkiye’ye girişinde, yerleşmesinde ve ticari faaliyetinde tanınan serbestiyet ortadan kalkmıştı²⁸⁰. Hükümet, sözleşmenin feshiyle ilgili yaptığı açıklamada anlaşmanın imzalanmasının üzerinden uzun zaman geçmesi nedeniyle günün gereklerine uymadığını belirtmişti. Yeni bir sözleşmenin imzalanması için gerekli müzakerenin yapılabileceği de Yunan hükümetine bildirilmişti²⁸¹.

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi feshedildiğinde Türkiye’de yaşayan ve sözleşmenin tanıdığı haklardan yararlanan Yunan vatandaşlarının sayısı 2.990’ı Batı Trakya kökenliler olmak üzere 12.724’tü²⁸². Yunan uyrukluların geri kalanı Mübadele Sözleşmesi’ndeki *etabli* statüsünü haiz Rumlardı. Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesinden bağışık tutulan bu grup, 1930 yılında imzalanan İkamet Sözleşmesi’yle Türkiye’de yaşama, mülk edinme ve ticari faaliyette bulunma hakkını korumuştur. Türkiye’de yaşamaya devam eden Yunan uyruklu Rumlar, Türk vatandaşlığına sahip Rumlarla birlikte bütünleşik bir azınlık grubu oluşturuyordu²⁸³.

Sözleşme’nin 36. Maddesine göre fesih kararı 6 ay sonra, 16 Eylül 1964 tarihinde geçerli olacaktı²⁸⁴. Bahsi geçen tarihten sonra Türkiye’de yaşayan Yunan vatandaşları, diğer yabancı uyrukluların tabi olduğu düzenlemelere göre ikamet izni alacak yahut sınır dışı edilecekti. Fesih kararının açıklanmasından sonra basın, sınır dışı edileceği belirtilen Yunan uyruklu Rumların sayısı, ticari faaliyetleri ve yaşadıkları yerler hakkında bilgiler vermeye başladı²⁸⁵. Türkiye’de yaşayan Türk soylu Yunan vatandaşları hakkında ise fesih kararının

²⁷⁹ Gülen, 2012: 407.

²⁸⁰ Şimşek, 2006: 382.

²⁸¹ “Yunanistan’la bir anlaşma feshedildi”, *Ulus*, 17.03.1964.

²⁸² Melek Fırat, 2014d: 732.

²⁸³ Alexandris, 1992: 280-281.

²⁸⁴ Fırat, 2014d: 732.

²⁸⁵ Ulus gazetesine göre Yunan uyrukluların çoğu İstanbul’da oturmaktaydı. İstanbul’da yaşayan Yunan uyruklulardan 3.227 erkek ve 613 kadın, çeşitli işlerde çalışmaktaydı. Çalışanlardan 17’si ithalat ve ihracat

açıklanmasından 1 ay sonra, Türk soylulara gerekli kolaylığın sağlanacağı yönünde hükümetten açıklama yapıldı²⁸⁶. Türk soylularla ilgili açıklamanın yapıldığı tarihte Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesine ise farklı gerekçelerle çoktan başlanmıştı.

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi'nin 2. Maddesi, taraf ülkelere kanuni hükümler neticesinde yahut ulusal güvenlik gerekçesiyle sınır dışı etme hakkı tanımıştı. Bunlar ve benzeri nedenlerle gerekçelendirilen sınır dışı işlemlerinde İkamet Sözleşmesi'nin feshinin uygulamaya girmesini beklemek gerekli değildi. Sözleşme'nin feshinden yaklaşık 10 gün sonra gerçekleşen ilk sınır dışı uygulaması bu tarz suçlamalarla gerekçelendirilmişti. Basında çıkan haberler, sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumların Türkiye aleyhine faaliyet içerisinde olduğunu belirtiyor ve Kıbrıslı Rumlara yardım, Türkiye aleyhine propaganda, dolandırıcılık ve döviz kaçakçılığı gibi suçlamalara yer veriyordu²⁸⁷. Sınır dışı edilen Rumların, *Elliniki Enosis* (Yunan Birliği) adlı derneğin üyesi olduğu da belirtilmişti²⁸⁸. Yunan hükümeti, İkamet Sözleşmesi'nin geçerliliği kalkmadan yapılan sınır dışı işlemlerine itiraz etmişti. Türk tarafı ise söz konusu uygulamaların ulusal güvenliğe tehdit oluşturan kişiler için bireysel olarak gerçekleştirildiğini bildirmişti²⁸⁹.

Yunan uyruklu Rumlarla ilgili sınır dışı uygulamasının kapsamı genişlerken sınır dışı işlemlerinde izlenen prosedür daha nizami hal almıştı. Sınır dışı edilecek Yunan uyruklular, evlerinden yahut işyerlerinden alınıp İstanbul Emniyet Müdürlüğü 4. Şube'deki 'Rum masasına' getiriliyor ve haklarındaki suçlamaları kabul ettiklerini belirten bir belge imzalamaları isteniyordu. Söz konusu belgeyi imzalayan kişi yasaları ihlal ettiğini, Yunan Birliği üyesi olduğunu, Kıbrıslı Rumlara para gönderdiğini ve Türkiye'yi kendi isteğiyle terk ettiğini kabul etmiş oluyordu. Söz konusu belgeyi imzalamayı kabul etmeyenler ise belgeyi imzalayana dek şubede tutuluyordu²⁹⁰. Belgeyi imzalayan Yunan uyruklulara Türkiye'yi terk etmeleri için 2 ile 10 gün arasında süre tanınmıştı²⁹¹. Vergi borcu olan Yunan uyrukluların sınır dışı işlemleri ise ertelenmişti²⁹².

işleriyle uğraşmaktayken 101'i de büyük ticari şirketlere ortaktı. Yunan uyrukluların geri kalanını yaşlılar, çocuklar ve ev kadınları oluşturmaktaydı. "Yunan uyruklular Türkiyede büyük iş sahibi durumunda", *Ulus*, 18.03.1964.

²⁸⁶ Demir ve Akar, 1994: 110.

²⁸⁷ Demir ve Akar, 1994: 68-70.

²⁸⁸ Söz konusu dernek 1958 yılında Türkiye aleyhine faaliyet yürüttüğü gerekçesiyle kapatılmıştı. Bk. Alexandris, 1992: 272.

²⁸⁹ Alexandris, 1992: 281-282.

²⁹⁰ Demir ve Akar, 1994: 76-77.

²⁹¹ Demir ve Akar, 1994: 79.

²⁹² Demir ve Akar, 1994: 70-71.

Türkiye'den sınır dışı edilen Rumların, yanlarına 20 kiloya kadar kişisel eşya ve 200 lira almalarına izin verilmişti²⁹³. Türkiye'de kalan diğer malvarlıklarına ise 1964 yılı içinde sırayla el konuldu. İkamet Sözleşmesi'nin feshedilmesiyle tapu dairelerinde tüm Yunan uyruklulara ait işlemler durdurulmuştu²⁹⁴. Bunu, Yunan uyrukluların banka hesaplarına bloke konulması takip etti²⁹⁵. 9 Temmuz'da Yunan uyrukluların mallarına ihtiyati haciz kondu²⁹⁶. İkamet Sözleşmesi'nin geçerliliğinin kalkmasından sonra, 2 Kasım 1964 tarihinde çıkarılan gizli kararnameyle Türkiye'den ayrılan Yunan uyrukluların tüm malvarlığına el konuldu. El konulan tüm malvarlığının değeri Türk makamlarına göre 200 milyon dolar, Yunan yetkililere göre ise 500 milyon dolardı²⁹⁷.

Yunan uyruklu Rumların ulusal güvenlik gerekçesiyle sınır dışı edilmesi, İkamet Sözleşmesi'nin feshinin açıklanmasının ardından peyderpey sürdü. Hakkında sınır dışı edilme kararı çıkan Yunan uyruklu Rumların sayısında yaz aylarında artış yaşanmıştı²⁹⁸. Yunan hükümeti, Türk hükümetinin sınır dışı uygulaması nedeniyle Eylül ayında BM Güvenlik Konseyi'ne başvurdu. Yunanistan'ın BM büyükelçisi, Yunan uyruklu Rumların Yunanistan'ın Makarios'a desteğine misilleme olarak Türkiye'den sınır dışı edildiğinin Türk yetkililerce açıkça ifade edildiğini iddia ederken Türkiye'nin BM büyükelçisi, sınır dışı edilen Yunan uyrukluların Türkiye'nin güvenliğini tahrip edici faaliyet içerisinde oldukları için sınır dışı edildiğini belirtti²⁹⁹. Yunan büyükelçisi, iddiasına kanıt olarak ölmüş kişilerin adlarının sınır dışı edileceklerin duyurulduğu listelerde yer aldığını belirtmiş ve Türkiye'de görevli Yunan diplomatlarına Türk yetkililer tarafından yapılan açıklamaları aktarmıştı³⁰⁰.

Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesi kararının Başbakan İsmet İnönü tarafından, Kıbrıs'taki duruma misilleme olarak alındığı İnönü Hükümeti'nde Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit tarafından da doğrulanmıştır³⁰¹. Araştırmacıların genel kanaati Başbakan İsmet İnönü'nün, Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesini başlatarak Yunan hükümetini Kıbrıs politikasından ödün vermeye zorlamak niyetinde olduğunu³⁰². Samim Akgönül'e göre İnönü Hükümeti, Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesi yoluyla Yunan hükümeti

²⁹³ Akar, 2012: 172.

²⁹⁴ Demir ve Akar, 1994: 67.

²⁹⁵ Demir ve Akar, 1994: 88.

²⁹⁶ Demir ve Akar, 1994: 98.

²⁹⁷ Akgönül, 2007: 271-273. 1988 yılındaki Davos Zirvesi'nde Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'yla bir araya gelen dönemin başbakanı Turgut Özal, 1964 Kararnamesi'nin iptaline karar verdi. Özal'ın kararıyla el konulan malvarlıklarının sahiplerine iadesi başladı. Bk. Demir, Akar, 2012: 164-166.

²⁹⁸ Alexis Alexandris'in aktardığına göre sınır dışı edilecekler listesinde adı geçen Yunan uyruklu Rumların sayısı Ağustos ayı ortasında 1073'e ulaşmıştı. Bk. Alexandris, 1992: 283.

²⁹⁹ Alexandris, 1992: 283.

³⁰⁰ Alexandris, 1992: 282-283.

³⁰¹ Demir ve Akar, 1994: 201-203.

³⁰² Alexandris, 1992: 280; Demir ve Akar, 1994: 26-27; Fırat, 2014d: 732.

üzerinde baskı kurmayı ve Yunan hükümetini Makarios yönetimi üzerinde baskı kurmaya zorlayarak Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere karşı eylemlerini sonlandırmayı amaçlamıştı³⁰³. Ancak bu strateji başarılı olmadı ve Papandreou hükümeti, Kıbrıslı Rumlara desteğini Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den sınır dışı edildiği süreçte sürdürdü³⁰⁴.

Yunan hükümetinin Kıbrıs politikası değişmese de Ağustos ayı sonlarından itibaren Kıbrıs’ta hakim olmaya başlayan çatışmasızlık hali, Türkiye’nin Yunan uyruklu Rumları sınır dışı etme politikasında yumuşamaya neden oldu. Türkiye aleyhinde faaliyet yürüttüğü gerekçesiyle sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumlar, çoğunluğu yaz aylarında olmak üzere 16 Mart 1964 tarihinden sonra gruplar halinde Türkiye’den çıkarılmıştı. İkamet Sözleşmesi’nin geçerliliğini kaybettiği 16 Eylül 1964 tarihi itibarıyla Türkiye’de kalan Yunan uyruklu Rumlar da ikamet izinlerinde belirtilen sürelerin dolmasıyla Türkiye’den sınır dışı edilecekti. Fakat 16 Eylül’den sonra yetkililerin yaptığı açıklamalarda, Yunan Kralı Konstantin’in düğünü nedeniyle bir kısım Rum’a ek süre tanındığı bildirilmişti³⁰⁵. Hükümet, bir ay kadar sonra da 65 yaşın üzerindeki ve refakatçilerinin, Türk uyruklularla evlilerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin Türkiye’de kalmasında sakınca bulunmadığını bildirmişti³⁰⁶.

İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi’nin feshinin ardından sınır dışı edilen Rumların sayısı ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmektedir. Melek Fırat’a göre İkamet Sözleşmesi’nin geçerliliğini kaybettiği 16 Eylül 1964 tarihine kadar 997 kişi ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle sınır dışı edilmiştir³⁰⁷. Geriye kalan 7.603 Yunan uyruklu Rum, ikamet izinlerinin yenilenmemesi sonucu Türkiye’yi terk etmiştir. 1.134 Yunan uyruklu Rum ise yaşlılık, hastalık, eğitim ve insani nedenlerle sınır dışı edilmemiştir³⁰⁸. Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den ayrılması, ikamet izinlerinde belirtilen süreler göre 1965 yılında da devam etmiştir³⁰⁹.

Alexis Alexandris’in aktardığına göre 1965 yılının Eylül ayına kadar Türkiye’den sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumların sayısı, 6.000’e ulaşmıştı³¹⁰. Bahsi geçen rakamlar aynı dönemde Türkiye’den ayrılan Türk uyruklu Rumları kapsamamaktaydı. Yunan uyruklu Rumlarla ailevi bağlar kuran birçok Türk uyruklu Rum, aile üyelerinin ve yakınlarının sınır dışı edilmesi nedeniyle Türkiye’den ayrılmak zorunda kalmıştı. Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesi nedeniyle Türkiye’den ayrılmak durumunda kalan Türk uyruklu Rumlar da

³⁰³ Akgönül, 2007: 256-257.

³⁰⁴ Akgönül, 2007: 257.

³⁰⁵ Demir ve Akar, 1994: 112.

³⁰⁶ Demir ve Akar, 1994: 114-115.

³⁰⁷ Fırat, 2014d: 732.

³⁰⁸ Fırat, 2014d: 732.

³⁰⁹ Demir ve Akar, 1994: 136-137.

³¹⁰ Alexandris, 1992: 283.

hesaba katılırsa bu dönemde Türkiye'den ayrılan toplam Rum nüfusun 30.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir³¹¹.

1964 yılında Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesi ve Türk uyruklu aile üyelerinin onlarla yahut onları takiben Türkiye'yi terk etmesi, Türkiye'deki Rumların sayısında kayda değer düşüğe neden olmuştu³¹². Rum azınlığın önemli kısmının Türkiye'den ayrılması, geride kalan Rumlar için de göç etme eğilimini güçlendiren sosyal ve psikolojik sebepler doğurmuştu³¹³. 1964 yılındaki Kıbrıs Krizi, Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesine neden olmanın yanı sıra 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül Olayları'nın öncesi ve sonrasında Türk kamuoyuna hakim Yunan/Rum aleyhtarlığının bir benzerinin de yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştu. Türk kamuoyunda Yunan/Rum aleyhtarlığının yeniden ortaya çıkışı, 6-7 Eylül Olayları'nın etkisini üzerinden atamayan Rum azınlığın mensupları arasında var olan korku ve kaygıları güçlendirmiş ve Rumları Türkiye'den ayrılmaya teşvik etmişti³¹⁴. Kıbrıs Krizi sırasında Türk kamuoyuna hakim Yunan/Rum karşıtı atmosferin oluşmasında, Türk basınında çıkan haber ve köşe yazılarının büyük etkisi olmuştu³¹⁵.

³¹¹ Akgönül, 2007: 290.

³¹² Alexandris, 1992: 286, 291. Samim Akgönül'e göre Rum azınlık nüfusunun % 30'unu bu dönemde kaybetmiştir. Bk. Akgönül, 2007: 295.

³¹³ Bkz. Türker, 2015: 173-176.

³¹⁴ Türker, 2015: 184-188.

³¹⁵ Bkz. Akgönül, 2007: 257-258.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYELİ RUMLAR VE TÜRK BASINI

Kıbrıs Krizi nedeniyle İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi'nin feshedilmesi ve Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesi, basitçe değerlendirildiğinde bir dış politika kararı ve İnönü hükümetinin diplomatik hamlesi olarak görülebilir. Ancak fesih kararının alınışında ve sınır dışı uygulamasında etkin olan faktörler göz önüne alınırsa söz konusu tercihin, tarihsel arka plana ve kurumsallaşmış bir bakış açısına dayandığı anlaşılabilir. Türkiye ve Yunanistan arasında 1930 yılında imzalanmış bir sözleşmenin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde çıkan anayasal kriz nedeniyle 1964 yılında Türk hükümeti tarafından feshedilmesi ve sözleşmenin feshini takiben Türkiye'de yaşayan Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesi, Türk tarafında Kıbrıs Krizi'nin tetiklediği reflekslerin oldukça geniş bir hareket alanı içerisinde sergilendiğini göstermektedir. Bu hareket alanının sınırları, Türkler ile Rumların ortak geçmişi ve Türk-Yunan ilişkilerinin tarihi tarafından belirlenmiştir. Türk tarafının, Yunanlılar ve Rumlara karşı sergilediği refleksler ise söz konusu tarihsel süreçte etkin olan gayrimüslim karşıtlığının, milliyetçi rekabetin ve azınlıklardan duyulan şüphenin sonucunda gelişmiştir.

Dış politika kararları hakkındaki resmi açıklamalar, söz konusu tercihin yapılışında belirleyici olan siyasi, tarihi ve fikri arka plana çeşitli göndermeler içerse de kamuoyu tepkisi, bahsi geçen arka planın ve ilgili meseleye dair genel bakış açısının daha açık şekilde sergilendiği bir çerçeve sunar³¹⁶. Kamuoyu tepkisi, söz konusu çerçeveyi sunmanın ötesinde dış politika tercihlerinin şekillenmesinde de etkili olabilir³¹⁷. 1960'lı yıllar, Türk dış politikası üzerinde kamuoyu etkisinin belirgin önem kazandığı bir devredir. Melek Fırat'a göre 1960 sonrası Türkiye, dar bir kadro tarafından belirlenen dış politikanın kamuoyu tartışmalarına açıldığı ve kamuoyunun temel dış politika tercihlerini sorgulayabilir hale geldiği bir ülke olmuştur³¹⁸. Kamuoyu tepkisinin ifadesini bulduğu mecralardan önde geleni basın organlarıdır.

Kıbrıs Krizi'nin yaşandığı dönem için en etkili basın organlarının gazeteler olduğu söylenebilir. Gazete, ideolojik ve entelektüel bir aygıt olmanın yanı sıra güncel siyasetle doğrudan ilişkisi ve okuyucuya olan bağımlılığı nedeniyle kamuoyu eğilimini yansıtmakta

³¹⁶ Kamuoyu eğilimi, devlet yahut hükümet işlerinin aleniyet kazanmasıyla ve 'kamu işlerine' dönüşmesiyle şekillenebilir. Bk. Gönlübol, 1968: 87-88. Bu açıdan kamuoyu tartışmaları, resmi açıklamalara nazaran daha fazla açıklık içerir.

³¹⁷ Gönlübol, 1968: 88.

³¹⁸ Fırat, 1997: 1-4.

belirgin öneme sahip bir basın aracıdır. Basın araçları, kamuoyu eğilimini yansıtmanın yanı sıra toplumu bilgilendirici rolleri nedeniyle kamuoyu eğiliminin şekillenmesinde de hayati öneme sahiptir³¹⁹. Basının bu işlevlerini yerine getirmesi, siyasal sistemdeki demokratik işleyişle yakından ilişkilidir³²⁰. 1960'lı yılların Türkiye'si, siyasal sistemin liberalleşmesi ve ifade özgürlüğünün sınırlarının genişlemesiyle gazetelerin bu işlevselliğine imkan tanımıştır. Aynı yıllarda gazeteciliğin endüstrileşme eğilimine girmesi ve gazete tirajlarının yükselmesi, gazeteler aracılığıyla basının kamuoyu üzerindeki etkisini arttırmıştır³²¹. Bu bağlamda ilgili dönemde çıkan gazetelerin içeriği, Kıbrıs Krizi'ni ve Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesini geniş çerçevede değerlendirebilmek için temel bir başvuru kaynağıdır. Bu çerçevede bir değerlendirme, Türk kamuoyunun Türk-Yunan ilişkilerine dair anlayışını, Yunan/Rum algısını ve bunlarla ilişkili olarak Türkiyeli Rumlara bakışını ortaya koyabilir.

3.1 Türk Basınında Kıbrıs Krizi ve Yunan/Rum Karşıtlığı

Türk kamuoyu, 1964 yılına Kıbrıs'taki anayasal krizin ve toplumlar arası çatışmaların haberleriyle girmiş ve yıl boyunca gazete sayfalarını Kıbrıs Krizi'yle ilgili haber ve köşe yazıları doldurmuştur. Kıbrıs Krizi'yle ilgili haberler, dönemin gazetelerinde 1964 yılı boyunca neredeyse her gün yahut gün aşırı yer bulmuştu³²². Kıbrıs Sorunu, ortaya çıkışından itibaren Türk basınının yakın alaka gösterdiği bir meseleydi. Kıbrıs meselesinin Türk kamuoyu için milli davaya dönüşmesinde *Hürriyet* gazetesinin 1950'li yılların başında başlattığı "Kıbrıs Türk'tür" kampanyasının büyük payı olmuştu. *Hürriyet* gazetesinin sahibi ve başyazarı Sedat Simavi, Kıbrıs'la ilgili politikasını pasif bulduğu Menderes hükümetini eleştirmekten geri durmamış ve Türk-Yunan dostluğunu Türkiye'nin çıkarından üstün tutmakla suçladığı Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından mahkemeye verilmişti³²³.

1960'lı yıllardaki iç siyasi ortam, Kıbrıs Krizi'nin Türk kamuoyunda çeşitli boyutlarıyla tartışılmasına ve Türk basınında hükümetin Kıbrıs politikasının eleştirilip yönlendirme yapılmasına daha elverişli bir alan açmıştı. 27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidara el koyan Milli Birlik Komitesi'nin ülke yönetimini sivillere devretmesi ve 1961 anayasasının liberal bir siyasi yapı tesis etmesiyle sağlanan özgürlükçü ortam, kamuoyunda tartışılabilen siyasi görüş ve eleştirilere çeşitlilik kazandırmıştı³²⁴. Seçim sisteminde nispi temsil usulünün benimsenmesinin etkisiyle 1961 yılında yapılan genel seçimde hiçbir siyasi partinin

³¹⁹ Gönlübol, 1968: 96.

³²⁰ Arslan, 2007: 57.

³²¹ Gazeteciliğin endüstrileşme eğilimine girmesi ve tiraj artışı için bk. Koloğlu, 2006: 133.

³²² Bk. Şahin, 2006.

³²³ Kızılyürek, 2011: 226.

³²⁴ Fırat, 1997: 7.

parlamentoda çoğunluğu elde edememesi, 27 Mayıs 1960 darbesinden önce siyasi sisteme hakim tek parti iktidarlarından oldukça farklı bir siyasi yapı ortaya çıkarmıştı³²⁵. Parlamentoya hakim yeni siyasi yapı ve kamuoyundaki özgürlükçü ortam, Türk dış politikasını sorgulanabilir ve eleştiriye açık kılmıştı³²⁶.

Türk dış politikasının kamuoyunda sorgulanabilir hale gelmesi, Türkiye'nin en önemli dış meselelerinden biri olan Kıbrıs Sorunu'nun gelişimiyle paralel ilerlemiştir. Kıbrıs Sorunu, milli davaya dönüşmesiyle 1960'lı yıllarda siyasi yelpazenin uçlarında yer alan siyasi hareketlerin dahi hakkında fikir beyan edebildiği ve Türk dış politikasına dair temel yaklaşımını bu sayede sergileyebildiği bir mesele haline almıştı³²⁷. Kıbrıs Sorunu'nun milli dava olarak benimsenmesi, kamuoyunun dış politika kararlarını tartışmasına ve yürürlükteki kararları eleştirerek dış politika üzerinde yönlendirici etkiye sahip olmasına olanak tanımıştı³²⁸. Kıbrıs Sorunu'yla ortaya çıkan bu olanağın değerlendirildiği başlıca mecralardan biri, gazeteler olmuştur.

1963 yılının Aralık ayında Kıbrıs'ta toplumlararası çatışma başlayınca bazı gazete yazarları doğrudan hükümeti hedef almaktan sakınmamıştı. *Hürriyet* gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek, "Uyanın Beyler Uyanın!" başlıklı makalesinde Türk hükümetinin Kıbrıs Krizi'yle ilgili diplomatik çabasını yetersiz bulduğunu sert şekilde ifade etmişti³²⁹. CHP liderliğindeki hükümeti savunma çabası içerisinde olan *Ulus* gazetesi yazarı İffet Aslan ise Türk milletini ve Kıbrıs'taki soydaşlarını sükunete ve hükümet politikasına güvene davet etmekteydi³³⁰. Kıbrıs'taki anayasal krizin ilk safhasında ortaya çıkan tartışma zemini, Türk basınının Kıbrıs Krizi'ni yakından takip ettiğini ve gazete içeriklerinin Kıbrıs Krizi'yle ilgili hükümet politikası üzerinde baskı unsuruna dönüşeceğini göstermişti.

Kıbrıs Krizi süresince gazete içerikleri, sadece hükümet politikası üzerinde baskı unsuru olmakla kalmamış; Türkiye'de yaşayan Rumları ve Rumlara ait kurumları da Türk kamuoyunda Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan tepkinin olası hedeflerinden biri haline getirmişti. Kıbrıs Krizi'yle ilgili haber ve köşe yazılarındaki hamasi üslup, Türk kamuoyunun Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle duyduğu öfkeyi Yunan/Rum karşıtlığı üzerinde yükselen milliyetçi tepkiye dönüştürmüştü³³¹. Kıbrıs'ta Türkleri hedef alan şiddet eylemlerine dair haberlerin devam etmesi, Türkiye'de yaşayan Rumları da kapsayan Yunan/Rum karşıtı

³²⁵ Hale, 2000: 147.

³²⁶ Fırat, 1997: 7; Hale, 2000: 147.

³²⁷ Fırat, 1997: 150.

³²⁸ Fırat, 1997: 150.

³²⁹ "Uyanın Beyler Uyanın!", *Hürriyet*, 23.12.1963.

³³⁰ Yurdagün, 2008: 120-121.

³³¹ Demir ve Akar, 1994: 13.

atmosferin Türk kamuoyunda hakim olmasına yol açmıştı³³². Kamuoyunda hakim olmaya başlayan Rum karşıtı atmosferin farkında olan Rum azınlığın mensupları, Kıbrıslı Türklere yapılan saldırıları kınayarak Rum azınlığa yönelen kamuoyu tepkisini önlemeye çalışmıştı³³³. Fener Patrikhanesi'nden bir yetkili ise Kıbrıslı Rumların Fenikelilerin soyundan geldiğini iddia ederek Türkiye'de yaşayan Rumları Kıbrıslı Rumlardan ayırtırmaya çabalamıştı³³⁴. Ancak Türk kamuoyundaki Yunan/Rum karşıtı atmosfer, Yunanca kökenli yer adlarının değiştirilmesini talep edecek kadar geniş kapsamlıydı³³⁵.

Türk kamuoyundaki Yunan/Rum karşıtlığı, bazı köşe yazarlarının yazılarına Türkiyeli Rumların da dahil edildiği özcü, genellemeci yargılar ve suçlayıcı, aşağılayıcı ifadelerle yansımıştı. *Tercüman* gazetesi yazarı Kadircan Kaflı, "Rum" başlıklı yazısında Rumları 'vahşet bakımından dünyada birinci, hırsızlıkta ve soygunda usta' olarak tanıtırken Rumlar arasında iyi insanların istisna kabilinden bulunduğunu iddia etmişti³³⁶. Kadircan Kaflı'nın iddiasını desteklercesine dönemin gazetelerinde çıkan gündelik suç haberlerinde Rum failerin etnik kimliği başlıkta yahut haber spotunda sıkça vurgulanmaktaydı. Dönemin gazetelerinde çıkan haber başlıklarının bazıları şöyleydi: "Rumlarla iş yapan dolar sahtekarları yakalandı³³⁷", "Bir Rum lokantacı vergi kaçırıyormuş³³⁸", "Esrarkeş Rum haraç vermeyen Türk'ü vurdu³³⁹", "Döviz kaçakçısı Rum yakalandı³⁴⁰", "Bir Rum üç el ateş edip bir Türk'ü yaraladı³⁴¹", "Bir Rum hadise çıkarmak için kilise bombaladı³⁴²", "Kilise soyan Rum³⁴³". Gündelik hayat içinde adli olaylara karışan Rumların etnik kimliğinin ilgili haberlerde vurgulanması, Rumlara yönelik toptancı suçlamalara zemin hazırlamıştı³⁴⁴.

Rumlara yönelik suçlamaların en yaygınları vergi kaçakçılığı ve döviz kaçakçılığı gibi iktisadi faaliyet kaynaklı ithamlardı. Türkiye'den sınır dışı edilen Yunan uyruklu ilk grup hakkında yurtdışına para kaçırdıkları ve bazı spekülatif işlerle piyasayı dolandırdıkları iddiaları gazete haberlerine yansımıştı. Gazete haberlerinde yurtdışına kaçırılan paranın Yunanistan'a aktarıldığı yahut Kıbrıslı Rumlara yardım amacıyla toplandığı iddia edilmişti³⁴⁵.

³³² Şimşek, 2006: 376.

³³³ Akgönül, 2007: 258.

³³⁴ Akgönül, 2007: 258.

³³⁵ Demir ve Akar, 1994: 31.

³³⁶ "Rum", *Tercüman*, 28.01.1964.

³³⁷ *Son Havadis*, 30 Nisan 1964.

³³⁸ *Son Havadis*, 31 Mayıs 1964.

³³⁹ *Akşam*, 1 Mayıs 1964.

³⁴⁰ *Akşam*, 17 Mayıs 1964.

³⁴¹ *Akşam*, 12 Ekim 1964.

³⁴² *Tercüman*, 26 Aralık 1963.

³⁴³ *Tercüman*, 28 Mart 1964.

³⁴⁴ Demir ve Akar, 1994: 65.

³⁴⁵ Demir ve Akar, 1994: 69-70.

Türk basınında Rumların iktisadi faaliyetinden duyulan rahatsızlık, Yunan uyrukluların itham edildiği kanun dışı faaliyetlerle sınırlı değildi. *Ulus* gazetesi yazarı İffet Aslan, “Türk ticaretine hala yabancı azınlıklar mı hakim?” başlıklı yazısında İstanbul Ticaret Odası’na kayıtlı üyelerin yarısından fazlasının Rum azınlığa mensup olmasından duyduğu rahatsızlığı ifade ederken ‘üyelerinin yarısından fazlası yabancılar ve azınlıklardan oluşan kurumların, vatan sevgisinden mahrum olmasını doğal bulduğunu’ belirtmişti³⁴⁶. İstanbullu Rumların şehrin ticari hayatındaki ağırlığından rahatsızlık duyan tek kişi İffet Aslan değildi. Bazı gençlik örgütlerinin önyak olması ve İstanbul’daki esnaf derneklerinin desteğiyle ‘Türk’ten Türk’e alışveriş’ kampanyası başlatılmıştı³⁴⁷. Kampanyayı düzenleyen komite, “Bu işyerinden alışveriş yapılır” yazılı pankartları Türk esnafa ait dükkanlara asarak aslında azınlıklara mensup tüm esnafı boykot kapsamına almıştı. ‘Türk’ten Türk’e alışveriş’ kampanyası, Ermeni ve Yahudi esnafın da boykot kapsamına alınması ve kampanyanın kontrolden çıkmaya başladığı düşüncesiyle İçişleri Bakanlığı tarafından sonlandırılmıştı³⁴⁸. Aynı dönemde gazeteler, Rumların ‘Rum’dan Rum’a alışveriş’ kampanyası başlattıkları ve Rum işverenlerin Türk işçileri işten çıkardıkları yönünde haberler paylaşmaktaydı³⁴⁹.

Türk basınında, Rumların Türkiye’nin ticaretindeki görece ağırlığından ve refahından duyulan rahatsızlık, sadece ülke içindeki Türk-Rum karşıtlığı üzerinden kurgulanmamıştı. Türkiye’de yaşayan Rumların refahı, Türkiye’deki Rum azınlık ile Yunanistan’daki Türk azınlığın karşılıklılığı açısından da rahatsız edici bulunmuştu³⁵⁰. Batı Trakyalı Türklerin yoksulluğu, Lozan Antlaşması ve Mübadele Sözleşmesi’yle iki ülkedeki azınlık grupları arasında kurulan karşılıklılık ilişkisinin Yunanistan tarafından bozulmasının sonucu olarak sunulmuştu³⁵¹. Azınlık grupları üzerinden Türkiye ve Yunanistan arasında kurgulanan karşılıklılık ilişkisi, Kıbrıs Krizi’nin ortaya çıkışıyla beraber Kıbrıslı Türkler ile İstanbullu Rumları yahut İstanbullu Rumlar ile Batı Trakyalı Türkleri kapsayan yeni mübadele seçeneklerinin basında tartışılmasına da neden olmuştu. *Tercüman* gazetesi yazarı Kadircan Kafalı, Türkiye’de yaşayan Rumlarla Kıbrıslı Türklerin mübadelesini önermişti³⁵². Yine *Tercüman*’da yazan Ahmet Kabaklı ise İstanbullu Rumlarla Batı Trakyalı Türklerin mübadelesinden yana görüş bildirmişti³⁵³.

³⁴⁶ “Türk Ticaretine Hala Yabancı Azınlıklar Mı Hakim?”, *Ulus*, 20.03.1964.

³⁴⁷ Şimşek, 2006: 393.

³⁴⁸ Demir ve Akar, 1994: 85-86.

³⁴⁹ Demir ve Akar, 1994: 91-92.

³⁵⁰ Demir ve Akar, 1994: 92-94.

³⁵¹ “Batı Trakya Türkleri”, *Ulus*, 15.04.1964.

³⁵² “Neler Olabilir?”, *Tercüman*, 06.03.1964.

³⁵³ “Eğer Yenilenirse”, *Tercüman*, 07.04.1964.

Kıbrıs Krizi nedeniyle Türkiyeli Rumları kapsayacak yeni bir nüfus mübadelesinden bahis açan gazete yazarlarına göre Kıbrıs Sorunu, Kıbrıs'ta yaşayan iki toplum yahut Türkiye ile Yunanistan arasında kendine özgü nedenleri ve dinamikleri olan bir ihtilaf değildi. *Ulus* gazetesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer'e göre Kıbrıs Krizi, Yunan İsyanı'nın ve Yunanistan'ın bağımsızlığını takiben Osmanlı Devleti'ne Tesalya'nın, Girit'in ve Makedonya'nın kaybını getiren Yunan saldırganlığının devamıydı³⁵⁴. Kıbrıs'ta anayasal krizin çıkışı, Türkiye ve Yunanistan arasında Lozan Antlaşması'yla tesis edilen dengenin ve Türk-Yunan dostluğunun bozulması anlamına gelmekteydi. İki ülke ve iki halk arasındaki denge ve dostluğun bozulması halinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki tüm uzlaşma ve anlaşmaların da bozulabileceği düşüncesi dillendirilmekteydi. *Ulus* gazetesinin bir başka yazarı Cihad Baban, Yunan hükümeti tarafından Makarios yönetimine verilecek desteğin doğrudan Lozan Antlaşması'nın gözden geçirilmesini getireceğini belirtmişti³⁵⁵.

Kıbrıs Krizi'yle ilgili gazete yazılarında Yunanlılar ve Rumlarla toptan hesaplaşma yönündeki eğilim belirgindi³⁵⁶. Türkiye'de yaşayan Rumlar da Yunan uyruklu yahut Türk uyruklu olduklarına bakılmaksızın bu hesaplaşmanın bir parçasıydı. Dolayısıyla Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesini Türk uyruklu Rumların Türkiye'den gönderilmesi takip edebilirdi. *Ulus* gazetesi yazarı Faik Suad'a göre bu olasılığın gerçekleşmesi Kıbrıs Krizi'nin seyrine bağlıydı ve Yunan/Rum tarafı gerektiği gibi davranmazsa 'nüfustaki kayıtlar' unutulabilirdi³⁵⁷.

Kıbrıs'ta yaşanan kriz, Türk milliyetçiliğinin Yunanlılar ve Rumlarla ilgili bazı temel ön kabullerini ve bakış açısını Türk basınında öne çıkarmış, Türk kamuoyunun gözü önüne getirmişti. Basında çıkan haber ve köşe yazılarındaki genel çerçeve, yaşanan yer ve vatandaşlık bağına bakılmaksızın tüm Yunanlıları ve Rumları ortak Helen kimliğinde birleştirmişti. Türk basınında çıkan köşe yazılarına göre öncelikle Türkler ve Helenler (Yunanlılar/Rumlar) arasında tarihsel bir düşmanlık vardı³⁵⁸. Helenlerin Türklere karşı düşmanlığı, gerek Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yaptıkları eziyetlerde gerekse Türkiye'de yaşayan Rumların kanun dışı eylemlerinde ulusal/etnik bir özellik olarak kendini göstermekteydi³⁵⁹. İkinci olarak Helen kimliğine sahip olanlar, Türkiye'de yaşıyor ve Türk vatandaşlığı taşıyor olsa bile Türk ulusal kimliğinin kapsayıcılığına dahil olamazdı. Helen

³⁵⁴ "Türk-Yunan Münasebetleri", *Ulus*, 22.03.1964.

³⁵⁵ "Türk-Yunan Münasebetleri", *Ulus*, 14.04.1964.

³⁵⁶ Demir ve Akar, 1994: 31.

³⁵⁷ "İsmet Paşa Siyaseti Atina'yı Çökertiyor", *Ulus*, 08.08.1964.

³⁵⁸ "Kalleş Dostluk", *Tercüman*, 21.08.1964.

³⁵⁹ "Bir Millet Ki...", *Tercüman*, 09.03.1964.

kimliği taşıyan Türk uyruklu Rumlar da ‘yabancı azınlık’ olarak değerlendirilebilirdi³⁶⁰. Dolayısıyla Türkler ve Helenler (Yunanlılar/Rumlar) arasındaki her türlü ihtilafta bu ‘yabancı azınlık’, vatandaşlık bağına bakılmaksızın ‘düşman’ safında sınıflandırılabilirdi³⁶¹.

Türk basınında Rumlarla ilgili benimsenen bakış açısı, Rumlarla ilgili haberlerin dilinde kendini hissettirmekle birlikte açık ifadesini, köşe yazılarında ve gazete yazarlarının yorumlarında bulmaktaydı. Ancak söz konusu bakış açısının ifade ediliş şekli Kıbrıs Krizi’nin seyrine, dış politik konjonktüre yahut köşe yazarının ve gazetesinin ideolojik konumlanışına göre değişebilmekteydi. Kıbrıs Krizi’yle ve Rumlarla ilgili takınılan tutum, aynı zamanda bir iç siyasi tavır anlamı taşımaktaydı. İlgili gazetenin yahut gazete yazarının, siyasi iktidarla ve diğer politik aktörlerle ilişkisi de köşe yazılarındaki içeriği ve ifade biçimini etkilemişti. Rumlarla ilgili yazılarda siyasi iktidarla kurulan bağın kendini en fazla hissettirdiği yayın organı *Ulus* gazetesiydi.

3.2 Ulus Gazetesi ve ‘Rumların Çeşidi’

1960’lı yılların Türkiye’inde *Hürriyet*, *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gibi önde gelen gazetelerin arasında *Ulus* gazetesinin kendine özgü bir yeri vardı. 1961 sonrasında kurulan koalisyon hükümetlerinin büyük ortağı CHP’nin yarı resmi yayın organı olan *Ulus*, iktidardaki partinin görüşlerini paylaşan ve endişelerini yansıtan bir yayın organı olmanın belirgin özelliklerini taşımaktaydı. *Ulus* gazetesi, kamuoyunu bilgilendirmenin ötesinde İnönü Hükümeti’nin argümanlarının paylaşıldığı, muhalefete cevap verildiği, dış dünyaya mesajların gönderildiği ve kamuoyunun gündemdeki meselelere nasıl yaklaşması gerektiğinin işaret edildiği bir mecra görevini üstlenmişti. İnönü Hükümeti’nin Kıbrıs Krizi’ne yaklaşımı ve Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesindeki amaç, *Ulus*’un yayıncılığında yansımaları bulmuştu. Türk kamuoyuna hakim milliyetçi söylem ve Yunan/Rum karşıtlığı, *Ulus* gazetesinin sayfalarında hükümeti zor durumda bırakmayacak, Kıbrıs Krizi’yle ilgili politikayı destekleyecek çerçevede yer bulmuştu. İnönü Hükümeti’nin diplomatik hamlelerini takip etme ve hükümeti zor durumda bırakmama çabası, *Ulus*’un yayıncılığında Türkiyeli Rumlarla ilgili söylem tutarsızlığına da neden olmuştu.

Kıbrıs’ta anayasal kriz ortaya çıktığında Türkiye siyasi bir istikrarsızlık içindeydi. Meclis’te en büyük gruba sahip olan CHP, bir araya geldiklerinde daha büyük bir çoğunluğu oluşturan muhalefet partileriyle yaşadığı çekişme nedeniyle hükümeti kuramamaktaydı. Kıbrıs Sorunu’nun yeniden ortaya çıkışı, CHP ve diğer partileri işbirliğine zorlasa da siyasi

³⁶⁰ “Türk Ticaretine Hala Yabancı Azınlıklar Mı Hakim?”, *Ulus*, 20.03.1964.

³⁶¹ “İsmet Paşa Siyaseti Atina’yı Çökertiyor”, *Ulus*, 08.08.1964.

arenadaki çekişmeye son vermemiştir³⁶². *Ulus*'un, Kıbrıs'taki anayasal krizin erken döneminde benimsediği yayın politikasının belirgin özelliği, muhalefet partilerini Kıbrıs Krizi üzerinden eleştiren ve CHP'yle işbirliğine çağıran köşe yazılarına yer vermesiydi. Bu açıdan Kıbrıs Krizi, CHP'nin muhalefete karşı kullanmaya kalkıştığı siyasi bir manivelaya dönüşmüştü. *Ulus*'un başyazarı ve CHP İstanbul Milletvekili Cihad Baban, muhalefete şöyle seslenmekteydi:

Türkiye dış politikada, parti yöneticilerinin imtihana tabi tutulduğu bir devreye girmiştir. Kıbrıs davasını düşünmeden, parti meselelerini hallediyorum zannedenlerin çocukları, yarın tarih okurken, babaları hakkındaki ağır hükümleri gözleri ile göreceklerdir³⁶³.

Bu bağlamda Kıbrıs Krizi'nin, CHP ve CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesi için Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan ve muhalefet olmak üzere üç ayrı cephesi vardı. Kıbrıs Krizi'nin *Ulus* gazetesinde çıkan haber ve köşe yazılarındaki seyri, İnönü hükümetinin muhalefet ve kamuoyu baskısı altında yürüttüğü Kıbrıs politikasını takip etmekteydi.

Kıbrıs'ta anayasal kriz ortaya çıktığında İnönü hükümeti, krizin temel sorumlusunu Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios ve Kıbrıslı Rum idareciler olarak ilan etmişti³⁶⁴. *Ulus* gazetesi de hükümetin yaklaşımını benimsemişti. Aralık ayında *Ulus*'ta çıkan köşe yazılarının birkaçının başlıkları şöyleydi: "Açıkgöz Makarios³⁶⁵", "Makarios'un Tutumu³⁶⁶", "Makarios şimdi de hilekarlığa başvurdu³⁶⁷", "Makarios Türkiye'ye ve Yunanistan'a düşmanlık ediyor³⁶⁸". Bu yazıların ortak mesajı, Makarios ile Kıbrıslı Rumların uluslararası hukuku çiğnediği ve Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'nin haklarını hukuki çerçevede koruması gerektiğiydi. Söz konusu yazılarda, Londra ve Zürih Anlaşmaları'nın çizdiği hukuki çerçevede bir çözüm bulunması düşüncesi öne çıkmaktaydı; bu çözümün bulunamaması durumunda ise Kıbrıs'ın taksimının gerçekleşmesi yönünde çağrılar yapılmaktaydı. Yunanistan ve Yunanistan Başbakanı Georgios Papandreou'ya karşı ise daha temkinli bir söylem kullanılmıştı.

Kıbrıs'taki Kanlı Noel hadiselerinden sonra ise *Ulus* yazarları, Kıbrıs Krizi'ni sonlandırmanın ve Kıbrıs Sorunu'nu çözmenin Kıbrıs'ta var olan anayasal düzenin tasfiyesi

³⁶² Ahmad, 1977: 221-222.

³⁶³ "Makarios Türkiye'ye ve Yunanistan'a düşmanlık ediyor", *Ulus*, 30.12.1963.

³⁶⁴ "Kıbrıs'la ilgili bir açıklama", *Ulus*, 18.12.1963. Makarios'un anayasa değişikliği teklifi, Kıbrıs'taki anayasal krizin çıkış nedeni olmakla birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısal sorunları ve Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumun uzlaşmaz tavrı, krizin ortaya çıkışını kaçınılmaz kılmıştı. Bk. Fırat, 1997: 115-116.

³⁶⁵ "Açıkgöz Makarios", *Ulus*, 10.12.1963.

³⁶⁶ "Makarios'un Tutumu", *Ulus*, 20.12.1963.

³⁶⁷ "Makarios şimdi de hilekarlığa başvurdu", *Ulus*, 20.12.1963.

³⁶⁸ "Makarios Türkiye'ye ve Yunanistan'a düşmanlık ediyor", *Ulus*, 30.12.1963.

ve Ada'nın taksimi yoluyla olacağına ikna olmuştu. *Ulus* yazarı İffet Aslan, "Sıra Kıbrıs'ın Taksimine Gelmiştir" başlıklı yazısında Kıbrıs'ta taksimın gerçekleşmesini istemişti³⁶⁹. Cihad Baban ise Kıbrıs Krizi'yle ilgili ilk iş olarak Makarios'un görevden alınması gerektiğini belirtmişti³⁷⁰. Kanlı Noel hadiselerinden sonra Kıbrıslı Rum siyasetçilerle anlaşmanın mümkün olmayacağına ikna olan *Ulus* yazarları, yüzlerini Yunanistan'a çevirmiş ve Yunan kamuoyu ile siyasetçilerini muhatap almaya başlamıştı.

Ulus gazetesinin köşe yazarları, Yunanistan'daki iç siyaseti sıkça konu edinmekteydi. Yunan basını, Türkiye ve Türklere karşı düşmanlığı körüklediği gerekçesiyle eleştirilirken Yunanistan'daki siyasi aktörlerin, Kıbrıs Krizi'ne yaklaşımı ve Türkiye'ye karşı tutumu hakkında bilgi verilmekteydi. Kıbrıs Krizi, *Ulus* gazetesi yazarları tarafından Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde değerlendirilmekteydi. *Ulus*'un başyazarı Cihad Baban şöyle demekteydi:

Biz Türkiye olarak Kıbrıs meselesinin bir Türk-Yunan ihtilafı haline gelmesini istememekteyiz. Böyle bir ihtilafın her iki tarafa zararı büyük olacağına kaniiz. Eğer Yunanlı dostlarımız böyle bir ihtilaftan kendilerine fayda geleceğini zannediyorlarsa, yanılmakta olduklarını da bilmelidirler. Bize öyle geliyor ki Yunan Hükümeti biraz bu yaygaracı basının tesiri altında kalmışa benzemekte, olaylar dolayısı ile sorumluluğu yükleyecek yer aramaktadır. Bu işte bir tek sorumlu vardır ve onun da adı Makarios'tur. Bu Makarios aslında Türk-Yunan dostluğunu zedeleyen hareketleriyle Yunanistan'a da zarar vermekte ve böylece iki dost memleket arasında karakedi rolü oynamaktadır³⁷¹.

Kıbrıs Krizi'nin, Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde değerlendirilmeye başlanması, Türkiyeli Rumların da *Ulus* gazetesi yazarları tarafından hatırlanmasına neden olmuştu. Yunanistan seyahati sonrası *Ulus*'a bir dizi yazı yazan Şemsi Kuseyri, Yunan basınının Türkiye'ye karşı Yunan kamuoyunu kışkırtıcı söylemini eleştirirken Türkiyeli Rumları hatırlatmıştı³⁷². Kuseyri, Yunanistan'daki Türkleri konu edindiği yazısında ise Türkiye'de yaşayan Yunan uyruklu Rumlardan ve onların Yunan ekonomisine katkısından bahsetmiş; Batı Trakya Türklerinin yaşadığı sıkıntılardan bahsederken kıyaslamalara başvurmuş ve Türkiye'deki Rumların yaşadığı müreffeh hayatla karşıtlıklar kurmuştu³⁷³. Kuseyri'nin yazılarında Yunan basını ve Yunan Kilisesi eleştirilirken Yunanistan'daki sağduyulu

³⁶⁹ "Sıra Kıbrıs'ın Taksimine Gelmişti", *Ulus*, 26.12.1963.

³⁷⁰ "Kıbrıs'ta barış temin etmenin çaresi", *Ulus*, 28.12.1963.

³⁷¹ "Makarios Türkiye'ye ve Yunanistan'a düşmanlık ediyor", *Ulus*, 30.12.1963.

³⁷² "Yunanistan dönüşü Yunan gazeteleri", *Ulus*, 28.01.1964.

³⁷³ "Yunanistan'daki Türkler", *Ulus*, 01.02.1964.

insanların, Türk-Yunan dostluğuna taraftar oldukları ve İnönü'ye hayran oldukları belirtilmiş; İnönü'nün Türkiye'de yaşayan Rumların 'güvencesi' olduğunun altı çizilmiştir³⁷⁴.

Yunan basınına duyulan tepkinin Türkiyeli Rumlarla ilişkilendirildiği bir diğer yazı ise İffet Aslan'a aitti. *Katimerini* gazetesinin, Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye göç etmesine yönelik önerisine tepki duyan Aslan, gazeteye duyduğu tepkiyi Türkiyeli Rumlara yöneltmiş ve Türkiye dışına çıkarılmaları ihtimaliyle tehdit etmişti. *Ulus* gazetesinde çıkan yazılar arasında Kıbrıs Krizi nedeniyle Türkiyeli Rumları doğrudan hedef alan bu ilk yazıda şöyle denilmiştir:

Ama Yunanlılar hala 19 uncu asra mahsus iptidailik ile toplumları öteden beri yaşadıkları hatta sadece yaşamayı tercih ettikleri yurtlarından söküp atmak hevesine kapılacak olursa, hele hele insanoğlunun kara alın yazısının kurbanı olup bu emellerini bir de gerçekleştirmek imkanını bulacak olurlarsa, unutmamalıdır ki Türk hudutları dahilinde hala tam 98.232 Rum bulunmakta ve ayrıca 9.586 Yunanlı da her nedense Türkiye'de yaşamağı tercih etmektedir. Üstelik Rum Ortodoks kilisesinin merkezi Hristiyanların yüzünü kızartması gereken bir tolerans sembolü gibi hala İstanbul'dur. Biz bu vatandaşları ve müesseseleri ve misafir yabancıları hiçbir şekilde rahatsız etmeyi düşünmedik ve düşünmemekteyiz. Fakat *Katimerini* gazetesini ve benzeri çevreler onların rahatına kastedecek olursa huzurlarını kaybetmelerinden biz mesul tutulamayız³⁷⁵.

İffet Aslan'ın yazısıyla ilgili dikkate değer bir nokta, yazının yayımlandığı tarihten bir gün sonra CHP Milletvekili Hürrem Kubat'ın Türkiye'de yaşayan Yunan uyruklu Rumlarla ilgili TBMM'ye soru önergesi vermesiydi.

16 Mart 1964 tarihinde İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi'nin İnönü hükümeti tarafından feshedilmesi, *Ulus* gazetesinin ilk sayfasında "Yunanistan'la bir anlaşma feshedildi" başlığıyla küçük bir haber olarak yer bulmuştu³⁷⁶. Haberin iç sayfadaki devamında ise anlaşmanın feshiyle ilgili resmi açıklamaya yer verilmişti. *Ulus*'un bir gün sonraki sayısında ise "Feshedilen Türk – Yunan mukavelesi yenilenmezse altı ay sonra 12 bin 592 Rum Türkiyeden çıkarılıyor" başlığıyla yer alan haber manşetten verilmişti. İlgili haberin alt başlığında, "Yunan uyruklular Türkiyede büyük iş sahibi durumunda" denmekteydi. Oldukça çok detaya yer verilen haberde Yunan uyruklu Rumların sayısı, yaptıkları işler, faydalandıkları 'müsait' şartlar, İstanbul Ticaret Odası'ndaki ağırlıkları ve kontrol ettikleri ticaret hacmine değinilmişti³⁷⁷.

Ulus yazarlarının, İkamet Sözleşmesi'nin feshiyle ilgili yazıları da Yunan uyruklu Rumların ticari faaliyetleri üzerinde odaklanmıştı. Anlaşmanın feshinden önce Türkiye'de

³⁷⁴ "Yunan gazeteleri", *Ulus*, 29.01.1964.

³⁷⁵ "Yunan Basını ve Rumların Huzuru", *Ulus*, 13.02.1964.

³⁷⁶ "Yunanistan'la bir anlaşma feshedildi", *Ulus*, 17.03.1964.

³⁷⁷ "Yunan uyruklular Türkiyede büyük iş sahibi durumunda", *Ulus*, 18.03.1964.

yaşayan Yunan uyrukluların ticari faaliyetleriyle ilgili herhangi bir sorundan bahsetmeyen *Ulus* yazarları, anlaşmanın feshinden sonra döviz kaçakçılığı yapan, vergi kaçıran ve milli menfaatlere kumpas kuran Rumlardan bahsetmeye başlamıştı. Anlaşmanın feshiyle ilgili ilk yazıyı yazan Faik Suad, 1930 anlaşmasının feshinden duyduğu sevinci paylaşırken Yunan uyruklu Rumların Türk ekonomisine verdikleri zarardan, döviz ve altın kaçakçılığı yaptıklarından söz etmişti. Suad'a göre Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilecek olmasından en çok sevinmesi gerekenler, Türk vatandaşı Rumlardı. Yunan uyruklu Rumların Türk vatandaşı Rumları emellerine alet ettiklerini iddia eden Faik Suad, 'vatana gerçekten bağlı Rum vatandaşlardan' resmi makamlar nezdinde Yunan uyruklu Rumlara karşı işbirliği yapmasını istemişti³⁷⁸. *Ulus*'un bir diğer yazarı İffet Aslan' a göre ise Türk vatandaşı Rumlar da milli menfaatlere karşı oluşları nedeniyle ticari etkinlikleri sınırlandırılması gereken insanlardı³⁷⁹. İffet Aslan'ın, Türk uyruklu Rumları da 'yabancı azınlık' saydığı yazısı, 20 Mart 1964 tarihinde yayınlanmıştı. İkamet Sözleşmesi'nin feshinden ve Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edileceğine dair ilk haberlerin üzerinden bir hafta bile geçmeden Türk vatandaşı Rumlar, Yunan uyruklu Rumlara isnat edilen suçlamalarla muhatap olmaya ve hakları sınırlandırılması gereken insanlar olarak etiketlenmeye başlanmıştı.

Vatandaşlık bağı, *Ulus* yazarlarına göre Türk vatandaşı Rumların 'yabancı azınlık' sayılmaması için yeterli değildi. Türk vatandaşı Rumların, milli bünyeye kabulünün önde gelen koşullarından biri, 'milli hayata intibaklarıydı'. Türk uyruklu Rumların, Türkiye'nin 'milli hayatına intibakları' tartışmalı bir konuydu. Bu konuya açıklık getirmek için *Ulus* gazetesi tarafından Türk vatandaşı Rumlar arasında bir anket yapılmıştı. *Ulus*'un 20 Nisan 1964 tarihli sayısında yayınlanan ve "İstanbul'daki Rumlar 'Rumlar Haksız' Diyor" başlığını taşıyan anketin sunuş yazısında şöyle denmekteydi:

Anketimizi mümkün olduğu kadar geniş tutmak istedik. Suallerin çoğu, Rum asıllı vatandaşlarımızın milli hayatımıza ne derecede intibak ettiklerini gösterebilecek konulara dairdi. İstanbul'da anketi yapmakla vazifeli arkadaşımız ve foto muhabirimiz, pek çok kimseye müracaat ettiler, fakat çoğunda büyük bir çekingenlik müşahede ettiler. Halbuki Türk toplumu, bugün, Rum asıllı vatandaşlarının açık beyanlarını ve milli davalar karşısındaki açık desteğini her zamandan fazla istemektedir.³⁸⁰

Söz konusu ankete katılan 7 Türk vatandaşı Rum'un verdiği yahut onlara atfedilen cevaplardan Türk vatandaşı Rumların Türkiye'de yaşamaktan çok memnun oldukları, Türkleri çok sevdikleri, Türkiye'nin Kıbrıs davasını destekledikleri ve Yunan uyruklu

³⁷⁸ "Onlar Dışarıdan Biz İçeriden...", *Ulus*, 19.03.1964.

³⁷⁹ "Türk ticaretine hala yabancı azınlıklar mı hakim?", *Ulus*, 20.03.1964.

³⁸⁰ "İstanbul'daki Rumlar 'Rumlar Haksız' Diyor", *Ulus*, 20.04.1964.

Rumlardan tamamen ayrı ve başka insanlar oldukları anlaşılmaktaydı. Milli davalar karşısında açık desteği istenen Rum asıllı Türk vatandaşları, ankete göre ‘olumlu’ bir izlenim sergileyebilmiş gibi gözükmekteydi.

Ulus’ta yayınlanan ankete rağmen Türk vatandaşı Rumların, milli hayata intibakları bazı *Ulus* yazarları tarafından yeterli görülmemekteydi. *Ulus* yazarlarına göre Türk vatandaşı Rumların, milli hayata arzu edilen intibaklarına engel olan nedenlerin arasında, Rumlara ait eğitim kurumları ve Lozan Antlaşması’yla tanınan azınlık hakları yer almaktaydı. “Rum azınlığın sosyal şartları” başlıklı bir yazı yazan Sadun Tanju, Rumlara ait okulların ana gagesinin Türkiyeli Rumları Türk toplumundan tecrit etmek olduğunu ve bu tecridin Rumların emniyeti ve huzuru için tehdit olduğunu öne sürmekteydi³⁸¹. İffet Aslan ise Lozan Antlaşması’yla tanınan dini hakların laik bir cumhuriyete uygun düşmediğini ve vatandaşlar arasında eşitsizlik yarattığını belirtirken ilk fırsatta bu eşitsizliğin son bulması gerektiğini ifade etmekteydi³⁸².

Türk vatandaşı Rumlardan istenen, sadece Lozan Antlaşması’yla tanınan haklardan ve eğitim kurumlarından vazgeçmeleri değildi. Türk vatandaşı Rumların Türkiye’deki geleceği, yalnız ‘milli hayata intibaklarına’ değil Yunan hükümetine karşı alacakları tavra da bağlıydı. Türkiyeli Rumlardan, Rumların Türkiye’de zor koşullarda yaşadığını dile getiren Yunanistan’a karşı seslerini yükseltmesi beklenmekteydi. Türk vatandaşı Rumların, Yunan hükümetinin açıklamalarını Taksim Anıtı’na bırakacakları bir şükran buketiyle yahut yayınlacakları bir deklarasyonla yalanlamaları gerektiğini söyleyen Faik Suad, Rumların suskunluğundan duyduğu hayal kırıklığıyla Türk uyruklu Rumlara ‘kütük vatandaşı’ adını takmıştı³⁸³.

Faik Suad’ın “Kütük vatandaşı!” başlıklı yazısının sonunda yer alan ve Türk milletinin sabır ve hoşgörüsünün tükendiğini belirten uyarı bir istisna değildi. Türk uyruklu Rumlardan beklentilerin sıralandığı neredeyse her yazıda Türk milletinin sabrından ve hoşgörüsünden bahsedilmekteydi. Türk milletinin sabır ve hoşgörüsünün tükenmesi durumunda ise Türk vatandaşı Rumları bekleyen kader, Türkiye’den sınır dışı edilmektir. *Ulus* yazarları, diğer Türk vatandaşlarıyla eşit statüde olduklarını ve Yunan uyruklu Rumlardan tamamen farklı bir durumda bulduklarını sıkça tekrarladıkları Türk vatandaşı Rumların; Kıbrıslı Rumlara, Yunan basınına, Yunan hükümetine yahut kendilerine gösterilen sabrın tükenmesi durumunda Türkiye’yi terk etmek zorunda kalabileceğini hatırlatmaktan kendilerini alıkoymamıştı.

³⁸¹ “Rum azınlığın sosyal şartları”, *Ulus*, 05.05.1964.

³⁸² “Papandreu ve Kostopoulos’un tutunmağa çalıştığı dallar”, *Ulus*, 03.07.1964.

³⁸³ “Kütük vatandaşı!”, *Ulus*, 03.08.1964.

Türk vatandaşı Rumlar, sıklıkla Türkiye dışına çıkarılma ihtimaliyle tehdit edilse de *Ulus* gazetesinde yayınlanan köşe yazılarında, Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumlar arasındaki farkın gözetildiği söylenmelidir. Muhafazakar, milliyetçi muhalefetin önde gelen gazetelerinden biri olan *Tercüman*'da Ahmet Kabaklı ve Kadircan Kafı tarafından yazılan ve vatandaşlık bağıyla sınırlandırılmadan tüm Yunanlılara ve Rumlara karşı hakaretler içeren yazıların benzerlerine *Ulus*'ta rastlanmamaktaydı³⁸⁴. *Ulus* gazetesi yazarları, yeri geldiğinde Kıbrıslı Rumlara karşı Yunan halkını, Papandreou'ya karşı diğer Yunan politikacıları yahut Yunan uyruklu Rumlara karşı Türk uyruklu Rumları olumlamaktan kaçınmamıştı. *Ulus* gazetesi yazarlarının bu tavrının temel nedeni, İnönü hükümetinin Kıbrıs Krizi'yle ilgili stratejisi gibi gözükmekteydi.

Kıbrıs Krizi'ne çözüm üretmekteki çaresizliği, İnönü hükümetinin Türk-Yunan dostluğunu bir pazarlık metaı haline dönüştürmesine neden olmuştu³⁸⁵. Kalkışılan pazarlıktan istenilen sonucun alınamaması ise Yunan uyruklu Rumların Yunanistan'ı sıkıntıya sokacak şekilde sınır dışı edilmesine neden olmuş ve Yunan kamuoyunda yaşanacak huzursuzluğun Yunan hükümetini taviz vermeye zorlayacağı beklentisi içine girilmişti³⁸⁶. Bu beklentinin, Türk hükümetinin üyeleri tarafından ne zamana ve ne dereceye kadar ciddiye alındığı net olmamakla birlikte İnönü hükümetinin stratejisi, etkili ve akılcı bir dış politika hamlesi olarak *Ulus* yazarları tarafından kamuoyuna sunulmuştu³⁸⁷. İnönü hükümetinin siyasi tavrını ve dış politika hamlelerini kamuoyuna benimsetmek, meşrulaştırmak ve savunmak durumundaki *Ulus* yazarları, bu nedenle sınır dışı uygulamalarının Yunanistan'a karşı etkili olduğunu ve sonuç alınmasının yakın olduğunu 1964 yılı boyunca yazmaya devam etmişti³⁸⁸.

Yunan uyruklu Rumların, İkamet Sözleşmesi'nin yürürlükten kalkmasından önce sınır dışı edilmeye başlanması hükümet tarafından 'zararlı faaliyetler' yürüttükleri gerekçesine dayandırılırken *Ulus*'ta çıkan ve döviz kaçakçılığı ile vergi kaçırma iddialarını içeren haber ve köşe yazıları, Yunan uyruklu Rumların sınır dışı edilmesine Türk-Yunan ilişkilerindeki krizden bağımsız olarak meşruiyet kazandırmaya çalışmıştı. Benzer bir mekanizmanın Türk uyruklu Rumlar için çalıştırılması ise hukuki nedenlerin yanı sıra uluslararası kamuoyundan gelecek tepkiler nedeniyle mümkün değildi. Yunanistan'ın uluslararası kurumlardaki itirazlarının ve uluslararası tepkinin arttığı dönemlerde *Ulus* gazetesinde Türk uyruklu

³⁸⁴ *Tercüman* gazetesi yazarları Ahmet Kabaklı ve Kadircan Kafı'nın Yunanlılar ve Rumları hedef alan yazıları, bir sonraki bölümde detaylı şekilde incelenecektir.

³⁸⁵ Demir ve Akar, 1994: 25-27.

³⁸⁶ Akgönül, 2007: 256-257.

³⁸⁷ Ahmet Şükrü Esmer, "Papandreou sarsılıyor", *Ulus*, 16.07.1964.

³⁸⁸ 28 Ağustos 1964'te *Milliyet*'te yayınlanan Sami Kohen imzalı haberde Türkiye'den sınır dışı edilen Rumlar, bu politikanın Yunanistan üzerinde etkili olmadığını ve olmayacağını belirtmişti. Bk. "Öz vatanımız Türkiye", *Milliyet*, 28.08.1964.

Rumların eşit vatandaşlar olduğu vurgusunun sıkça yapılması, bu durumun bir tezahürüydü. Ancak Türk vatandaşı Rumlar ile Yunan uyruklu Rumlar arasındaki statü farkı, milliyetçi söylemin yükselişe geçtiği zamanlarda o kadar da önemli gözükmemekteydi.

Yunan uyruklu ve Türk uyruklu Rumlar arasındaki fark, *Ulus* yazarı Ahmet Şükrü Esmer tarafından şöyle tanımlanmıştı:

İstanbul'da bütün Ortodoks Kilisesi mensuplarına İngilizlerin 'Greek' adını vermeleri de Yunanistan'ın propagandasına yarıyor. Oysa 'Greek'ler iki kategoridir: 1- Türk vatandaşı olan Rumlar, 2- Yunan uyruklu kimseler ki, biz onlara Yunanlı derken, yabancılar onlara da 'Greek' adını vermektedirler. Şahsi kanaatımıza göre, Yunanistan'a bağlılıkları bakımından bu iki kategori arasında büyük fark yoktur. Fakat kanuni statüleri ayrıdır.³⁸⁹

Söz konusu statü farkı, *Ulus* gazetesinin sayfalarında Türkiye'nin itibarının korunması ve hukuka saygısının vurgulanması amaçlandığında altı çizilen bir unsur haline dönüşürken milliyetçi söylemin yükselişe geçtiği yahut Yunanistan'ın uyarılması gerektiğinin hissedildiği dönemlerde kaybolmuştu. Bu nedenle İkamet Sözleşmesi'nin feshinin ardından başlayan süreçte Türk vatandaşı Rumlar, yeri geldiğinde 'Rumların Çeşidi' başlığı altında sınıflandırılmış; yeri geldiğinde ise 'Kütük Vatandaşı' olarak adlandırılmıştı.

3.3 Tercüman Gazetesi ve 'Rum'

Tercüman gazetesi, *Ulus* gazetesinin aksine iktidardaki partiyle ilişkili değildi. Dolayısıyla *Tercüman* gazetesinin Kıbrıs Krizi'yle ilgili yayın politikası, hükümetin takip ettiği Kıbrıs siyasetini savunmak ve meşrulaştırmak üzerine kurgulanmamıştı. *Tercüman* gazetesinde Kıbrıs Krizi'yle ilgili çıkan yazılar, hükümet politikasının açmazlarının etkisinde değildi. Tam aksine hükümetin Kıbrıs politikasının ve Rumlarla ilgili tutumunun muhafazakar, milliyetçi dünya görüşü ekseninde sorgulandığı bir çerçeve sunmaktaydı. Muhafazakar, milliyetçi dünya görüşü ekseninde Yunanlılar ve Rumlara yönelik bakış açısı, *Tercüman* gazetesi yazarları Kadircaan Kafli ve Ahmet Kabaklı'nın yazılarında ifadesini bulmuştu.

Kıbrıs'ta çıkan anayasal kriz ve toplumlar arası çatışma, *Tercüman* gazetesi yazarları Kadircaan Kafli ve Ahmet Kabaklı tarafından güncel siyasi gelişmelerin ötesinde tarihsel süreklilik, milliyetçi rekabet ve dinler savaşı çerçevesinde değerlendirilmişti. Kadircaan Kafli'ye göre Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yönelik saldırısı, tarihte Hristiyanların

³⁸⁹ "Rumların çeşidi", *Ulus*, 13.08.1964.

Müslümanlara karşı saldırganlığının Ortodoks Hristiyanlar arasında devam etmesi nedeniyle yaşanmaktaydı. Kafli, şöyle demektedir:

Papaların devleti yıkılıp maddi nüfuzları kalmayınca Katoliklerin Müslüman düşmanlığı azalmıştır, Protestanlarda da durum öyledir, fakat Ortodoks Hristiyanlar hala kana susamış papazların temsil ettikleri vahşi ve alçak zihniyetten kurtulamamışlardır, Ortodoks Hristiyanlığın bu iğrenç ruhunu bugün Yunanlılar ve Kıbrıs Rumları yaşatıyorlar.³⁹⁰

Kafli, Makarios'tan bahsettiği bir başka yazısında ise; “Yine bir papaz, yüz sene, beşyüz sene, bin sene önce olduğu gibi, canavar ruhlu haydutları masum ve Müslüman Türkler üzerine saldırtıyor” demişti³⁹¹.

Ahmet Kabaklı'ya göre ise Kıbrıs'taki çatışmalar, İngiltere'nin Kıbrıslı Rumları koruyup kollaması sonucunda gerçekleşmişti. Kabaklı, ‘rezil kavim’ ve ‘sırtlan sürüsü’ olarak tanımladığı Rumların eylemlerinden İngiltere'yi sorumlu tutmuş ve bu düşüncesini tarihten örnekler vererek temellendirmişti. Kabaklı, İngiltere'nin Rumlara desteğiyle ilgili şunları yazmıştı:

Ağababası olduğu o şımarık, o rezil kavmi, son tırnağı düşene kadar tutmaya çalışır. Çünkü onu kucağında büyütmüş, en vahşi davranışlarına çanak tutmuş, Mora'da, Navarin'de, Girit'te, Kıbrıs'ta desteklemiştir. İhtiyar tarihin hatta Asur'lardan, Galatlardan, Naziler ve Komünistler'den daha vahşi gördüğü bu Rum barbarlarını 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkaran ve: Türklere medeniyet götürüceğiz! gerekçesiyle çoluk çocuğumuzun cami, okul ve kütüphanelerimizin üstüne saldırtan da onlardı. Yunanlılar, o gün Anadolu'da yaptıkları vahşeti, bugün Kıbrıs'ta tekrar ediyorlar.³⁹²

Kabaklı, bir başka yazısında ise Kıbrıslı Rumların saldırganlığından Rusya'yı sorumlu tutmuş ve Rusya'nın Rumlar ve Rum Ortodoks Kilisesi'yle tarihi bağına vurgulamıştı³⁹³.

Kafli ve Kabaklı'nın köşe yazılarında öne çıkan bakış açısı, Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların sadece güncel siyasi gelişmelerin bir sonucu olmadığıydı. Kafli ve Kabaklı'ya göre Kıbrıs'taki şiddet, Hristiyan-Müslüman ve Türk-Yunan çatışmasının tarihsel süreklilik içindeki devamıydı. İngiltere yahut Rusya gibi dış aktörlerin müdahalelerinden bahsedilse de Müslüman Türklerin karşısında değişmeyen düşmanlar, Yunanlılar ve Rumlar ile Rum Ortodoks Kilisesi'ydi. Kafli ve Kabaklı'nın bakış açısına göre Rumlar ve Rum Ortodoks Kilisesi ‘tarihi düşmandı’.

³⁹⁰ “Hz. İsa Adına Cinayetler”, *Tercüman*, 01.01.1964.

³⁹¹ “Kana Susamış Papazlar”, *Tercüman*, 02.01.1964.

³⁹² “Rumların Ağababası”, *Tercüman*, 01.01.1964.

³⁹³ “Üç Düşman El Ele”, *Tercüman*, 08.01.1964.

Fener Patriği Athenagoras'ı Kıbrıslı Rumların saldırılarına ses çıkarmamakla suçlayan ve Türkiye'den "Vatanımız!" diyerek söz etmesini sorgulayan Ahmet Kabaklı, Athenagoras'a hitaben yazdığı makalesinde Rum Ortodoks Kilisesi ve Rumları 'tarihi düşman' olarak şöyle nitelemiştir:

Siz, kiliseniz ve kavminizle bütün varlığınıza bizim aptallık derecesine varan tarihi müsamahamızın, merhametimizin ve uzağı görmezliğimizin yaratıcısınız. Kime, kimden şevka edeyim! Kavminizi her tarafta koruyan, zengin eden ve bu kadar şımartan siz değilsiniz. Fakat, bizim milli şüursuzluktan ve tarihi düşmanlarını tanınamazlıktan doğan eksikliğimizdir.³⁹⁴

Kabaklı'nın yazısında 'tarihi düşman' nitelemesinden ayrı olarak öne çıkan diğer husus, Türkler ve Rumların Osmanlı Devleti çatısı altındaki ortak geçmişinden duyduğu rahatsızlıktır. Kabaklı'ya göre Osmanlı Devleti'nin Rumlara hoşgörüsü tarihi bir hataydı. Kabaklı, Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yönelik saldırılarındaki gayeyi ise 'asırlarca sürmüş uşaklığın hıncını çıkarmak' olarak belirtmiştir.³⁹⁵

Kadircan Kafalı'ya göre ise Osmanlı Devleti'nin karakterini bozan baş unsur Rumlar'dır.³⁹⁶ Kafalı, Rumların eylemlerindeki temel etkeni, Türklere yönelik tarihi düşmanlıklarından öte bir tür 'milli karakterin' ve dini, milli taassubun sonucu olarak göstermiştir. Kafalı, Osmanlı Devleti'nin karakterini bozmakla suçladığı Rumları ve Yunanlıları şöyle tarif etmiştir:

Vahşet bakımından dünyada birinci derecede sayılırlar, onları böyle yapan dini ve milli taassuptur. Dünyada Yunanlı kadar dinde ve milliyetçilikte taassup gösteren milletler pek azdır. Yunanlılar yirminci asırda bile ilk çağların vahşi tutumundan asla kurtulamamışlardır, Kıbrıs faciaları bunun başlıca delilleridir, bundan sonra da değişmelerine ihtimal verilemez, zira gerçek medeniyete istidat ve kabiliyetleri yoktur.³⁹⁷

Ahmet Kabaklı ise Yunanlılar ve Rumların milli karakterini, Türklere olan tarihi düşmanlıkları çerçevesinde şöyle tarif etmiştir:

Yeryüzünde 'yalan hilye ve döneçlik' kralı sayılıyorlar. Bir amaçları varsa bütün şeref ve mertlikten sıyrılıyor, kız, oğlan, namus, edep... Her neleri varsa pey sürüyorlar. Karşılıklı vuruşmaya, cephe savaşına yürekleri yok ama, arkadan vurmakta, çoluk çocuk, kadın öldürmekte, yaman oluyorlar. Bekliyor oy alıyor, sabrediyor, vazgeçmiş görünüyor sonra düşmanlarının en zayıf anında kuzgun gibi

³⁹⁴ "Vatandaş Atenogaras'a!", *Tercüman*, 02.01.1964.

³⁹⁵ "Üç Düşman El Ele", *Tercüman*, 08.01.1964.

³⁹⁶ "Rum...", *Tercüman*, 28.01.1964.

³⁹⁷ "Rum...", *Tercüman*, 28.01.1964.

çullanıyorlar. 200 yıldan beri ‘Megalo – idea’ denilen sonsuz bir ülkenin ardına düşmüşler. Biz Türkleri alem haritasından silmek istiyorlar.³⁹⁸

Kafli ve Kabaklı’nın yazılarında öne çıkan tespit ve ithamlar, gerek tarihsel göndermeleri gerek genellemeci nitelikleriyle ‘tarihi düşmanı’ Kıbrıs’la yahut Yunanistan’la sınırlamamıştı. Yunanlılar ve Rumlarla ilgili tespit ve ithamların kapsayıcılığı, Ahmet Kabaklı tarafından şöyle ifade edilmişti:

Rum ister Yunanistan’da, ister dünyanın öbür bucağında olsun Yunan Milliyetçisidir. Parası, zekası ve hıyalesi ile kendi milletinin emrindedir. Sırasında, bağlı olduğu devlete ihanet eder, içinde yaşadığı halkı soyar, döviz kaçıtır, yine de kendi soyuna yardım eder.³⁹⁹

Ahmet Kabaklı’nın ‘bağlı olduğu devlete ihanet eden’ ve ‘içinde yaşadığı halkı soyan’ Rumlarla kast ettiğinin Türkiye’de yaşayan Rumlar olduğu açıktı. Kabaklı, “Kutsal Tugay” başlıklı yazısında Türkiye’de yaşayan Rumları döviz kaçırmakla suçlamış ve kaçırılan paranın bir kısmının Kıbrıslı Türkleri öldürmesi için Makarios’a yollandığını iddia etmişti. Kabaklı, Rumlarla ilgili suçlamalarını sıraladıktan sonra yazısını bir soruyla bitirmişti:

Onlar, Kıbrıs’taki 100 bin Türkü toptan yok etmeğe hazırlanırken biz, üstelik bir kısmı Türk vatandaşı olmıyan bu hırsız ve dolandırıcıların böyle rahat rahat kucağımızda oturup bağrımıza yılan zehri akıtmalarına nasıl katlanıyoruz?⁴⁰⁰

Ahmet Kabaklı yazılarında sadece tespitlerde bulunup soru sormakla yetinmiyor; hükümetin Kıbrıs Krizi’yle ilgili politikasını eleştiriyor ve öneriler de getiriyordu. Kabaklı, “Yetsin Artık” başlıklı yazısında hükümetin Kıbrıs Krizi’yle ilgili diplomatik çabalarını, “Ortada kazanılmış bir zafer yok ama ‘diplomasi kahramanlarımız’ maşallah pek çok” diyerek yetersiz bulduğunu ifade etmiş; ‘son sözü söylemek’ ve ‘son tedbirleri almak’ zorunluluğundan bahsetmişti⁴⁰¹. Kabaklı, bu yazısında üstü kapalı biçimde işaret ettiği ‘son tedbirleri’, “Neyi Bekliyoruz?” başlıklı yazısında açıklamıştı. Kabaklı’ya göre ‘Rumlara anladığı dilden’ konuşmak gerekliydi. Kabaklı, bu ifadesiyle Kıbrıs’a askeri müdahaleyi kast etmekle birlikte Türkiye için başka seçeneklerin olduğunu; “Kıbrısı işgal etmek fikri eğer çok netameli ise, başka tedbirler de vardır. Diplomasi masaları çok zamandan beri bizim azıcık

³⁹⁸ “Bir Millet Ki...”, *Tercüman*, 09.03.1964.

³⁹⁹ “Bir Millet Ki...”, *Tercüman*, 09.03.1964.

⁴⁰⁰ “Kutsal Tugay”, *Tercüman*, 06.02.1964.

⁴⁰¹ “Yetsin Artık”, *Tercüman*, 09.02.1964.

mesele çıkarmamızı beklemektedir” diyerek ifade etmişti. Kabaklı’ya göre ‘çıkarılabilecek meselelerden’ biri İstanbullu Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin mübadelesiydi⁴⁰².

Kıbrıs Krizi’nin halli için İstanbullu Rumların Kıbrıslı Türkler ile mübadelesi, Kadircan Kafı tarafından da önerilmişti. Kafı’ya göre Kıbrıs Krizi, asıl olarak Türkiye ve Yunanistan’ın taraf olduğu bir meseleydi. Bu durumda İstanbullu Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin mübadelesi Yunanistan’a önerilebilirdi. Ancak Kafı, Yunanistan’ın bu öneriyi kabul edeceği düşüncesinde değildi. Kafı, bu düşüncesinin sebeplerini şöyle sıralamıştı:

Çünkü İstanbuldaki Yunanlılar ve Rumlar her bakımdan Yunanistanın pek işine yaramaktadırlar, Kıbrıs Türklerine nisbetle de refah içindedirler. Ayrıca asırlardanberi Yunanistan Türkiye aleyhine güttükleri ‘Megalo İdea’ya göre İstanbulu almak için öncü sayılıyorlar, alet edilmek istenirler.⁴⁰³

Ahmet Kabaklı ve Kadircan Kafı’nın önerilerindeki ortak nokta, Yunanistan’ı Kıbrıs Krizi’yle ilgili taviz vermeye yöneltecek hamlelerden birinin İstanbullu Rumların Türkiye’den gönderilmesi ihtimali olduğu düşüncesiydi. Öte yandan Rumların, Yunanistan için vazgeçilmez bir ‘beşinci kol’ hizmeti gördüğü fikrini de paylaşıyorlardı. Rumlara yönelik bakış açıları nedeniyle İkamet Sözleşmesi’nin feshi ve Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den sınır dışı edileceğine dair haberler, Kafı ve Kabaklı tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.

Ahmet Kabaklı, “Sevinç” başlıklı makalesinde ‘pek arzuladığı bir şeyin’ olduğunu söylemiş ve İkamet Sözleşmesi’nin feshinden duyduğu memnuniyeti ifade etmişti. Kabaklı’nın memnuniyetinin tek nedeni İkamet Sözleşmesi’nin feshi değildi; İkamet Sözleşmesi’nin feshinin, “Neyi Bekliyoruz?” başlıklı yazısında Yunanistan’a karşı alınabilecek tedbirleri sıralamasından sonra gerçekleşmesinden de memnuniyet duymuştu. Kabaklı, yenilenmesinden endişe duyduğu İkamet Sözleşmesi’nin hükümlerini Yunanlılar için ‘lütuf’ olarak nitelemiş ve “Kapitülasyon fermanlarından da beter bir saflıkla verilmişti” değerlendirmesinde bulunmuştu⁴⁰⁴. Kabaklı, “İmtiyazname” başlıklı yazısında ise Yunanlılara verilen imtiyazların izahında zorlandığını belirtmiş; Türklerin, Yunanlılar tarafından aldatılmış, kandırılmış olduğunu iddia etmişti⁴⁰⁵.

İkamet Sözleşmesi’nin feshine Kadircan Kafı’nın verdiği tepki de farklı değildi. Kafı, “Ahmak Denecek Kadar Saf...” başlıklı yazısına; “En tanınmış devlet adamlarımız arasında bile fazla saf olanlar bulunduğunu görüyoruz” diyerek başlamış ve Yunanlılara verilen imtiyazları kapitülasyonlara benzeterek İkamet Sözleşmesi’nin gerekçesi olarak

⁴⁰² “Neyi Bekliyoruz?”, *Tercüman*, 14.03.1964.

⁴⁰³ “Neler Olabilir?”, *Tercüman*, 06.03.1964.

⁴⁰⁴ “Sevinç”, *Tercüman*, 21.03.1964.

⁴⁰⁵ “İmtiyazname”, *Tercüman*, 25.03.1964.

gösterilen Türk-Yunan dostluğunu sorgulamıştı. Türk-Yunan Savaşı'nı hatırlatan Kafalı, Lozan Antlaşması'nı da 'zafere layık' bulmadığını belirtmişti. Kafalı'ya göre İkamet Sözleşmesi'nin feshini takiben yapılacak başka işler de vardı. Yunanistan'la yapılmış bütün anlaşmalar gözden geçirilmeliydi ve Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin durumu karşılaştırılmalıydı. Kafalı'ya göre Türk olmayan tacirler hükümet dairelerinde kolaylık görüyordu ve Kıbrıslı Türkleri öldüren silahların parasının İstanbul'daki Rumların yaptıkları bağışlarla karşılandığını gözleriyle görüyor gibiydi⁴⁰⁶.

Ahmet Kabaklı'nın, İkamet Sözleşmesi'nin feshine rağmen sözleşmenin yürürlükte kaldığı dönemden duyduğu rahatsızlık ise sonlanmamıştı. Kabaklı'ya göre sözleşmenin yürürlükte kaldığı dönemde 'zavallı yoksul Türk'ün sırtından çıkarılan milyonlar ile '15.000 Yunan uyruklu Rum'la misliyle Türk uyruklu Rum'un Türkleri kazıklaya kazıklaya yaptıkları servetler' Yunanistan'a aktarılmıştı. Makarios yönetiminin silah paraları da Patrikhane ve tacirler aracılığıyla Türkiye'den gönderilmişti. Kabaklı, Rumlara karşı yazı yazanların 'ırkçı, gerici' diye jurnal edildiğinden şikayet ederken İkamet Sözleşmesi'nin yürürlükte kaldığı dönemi bir tür uyku hali olarak nitelemişti: "Ne korkunç bir uykuculuktur ki, bütün bunları görmemiz ve duyurabilmemiz için aradan otuz dört yıl geçmesi ve Kıbrıs'ta oluk oluk Türk kanı dökülmesi gerekmiştir."⁴⁰⁷

Kabaklı'nın, Türk halkını soymak ve sömürmekle suçladığı Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesinden duyduğu memnuniyet, kinayeli şekilde Makarios'un Türkiye'ye hizmet ettiğini söylemesine neden olacak kadar fazlaydı. "Yurdumuza bu kadar ziyan veren soysuzları atmamıza, barbarlığı ile sebep olduğu için Makarios'a teşekkür mektubu yazmak geliyor içimizden" diyen Kabaklı, sözlerinin devamını şöyle getirmişti: "Sonra biz Makarios'a silah çekilmesini de artık istemiyoruz. Herif, böyle hainlerden kurtarmak suretiyle adeta yurdumuza hizmet etmiştir."⁴⁰⁸

Ahmet Kabaklı, İkamet Sözleşmesi'nin yenilenme ihtimalinden duyduğu endişeyi de yazılarında ifade etmişti. Kabaklı, fesih kararının Rumlar tarafından 'vurdumduymazlıkla' karşılandığını belirtmiş; bunun nedenini ise 'Türklerin aptallığa varan saflığına' ve Türk halkının 'ezeli, ebedi hoşgörüsü ile kendini sömürtme alışkanlığının' Rumlar tarafından bilinmesine bağlamıştı. Kabaklı, İkamet Sözleşmesi'ni yenileme ihtimaline karşı hükümeti ve gelecek hükümetleri şöyle uyarmıştı:

⁴⁰⁶ "Ahmak Denecek Kadar Saf...", *Tercüman*, 25.03.1964.

⁴⁰⁷ "Uyuyanlar", *Tercüman*, 02.04.1964.

⁴⁰⁸ "Canavaris", *Tercüman*, 17.04.1964.

Yıllar yılı uyuduğumuz yetsin artık...ve şu imtiyazname feshedildikten sonra bile Yunan uyruklulara en ufak bir müsamaha gösterecek ‘Hükümet’in, Türk halkına en büyük kötülüğü etmiş olacağı ve ebedi lanetle anılacağı unutulmasın...⁴⁰⁹

Ahmet Kabaklı, İkamet Sözleşmesi’nin yenilenmesine değil Rumlara karşı alınacak önlemlerin kapsamının genişletilmesine taraftardı. Kabaklı, Rumlara karşı alınması gereken önlemleri şöyle sıralamıştı:

Elde fırsat varken sade Yunan uyruklularını çıkarmak değil, Trakya Türkleriyle İstanbul Rumlarının mübadele işini de düşünmeli ve bilhassa sistemli bir şekilde Türk düşmanı yetiştiren, şu Heybeliada’daki Yüksek Papaz Okulunu kapatmalıdır. Yeni olayların ışığı altında Patrikhane’nin durumunu da gözden geçirmelidir.⁴¹⁰

Ahmet Kabaklı’nın saydığı önlemler, onun ayrı birer ‘cephe’ olarak gördüğü hususlarla ilgiliydi. Kabaklı’ya göre ‘Kıbrıs’ta EOKA, Makarios, Grivas ve Rum çetelerinden başka Türklere karşı kurulmuş birçok cephe’ vardı. Kabaklı diğer cepheleri şöyle sıralamıştı:

İstanbul Rum Patrikhanesi bütün avanesiyle bir cephedir. İmrozu, Bozcaadayı, Heybeliyi kuşatan kara kaftanlılar başka bir cephedir. Atina’dan getirilip Rum gençlerine okutulan Türkiye düşmanı ‘Megalo idea’ telkin edici kitaplar, gazeteler; Yunan uyruklu öğretmenler. Rum zenginlerinden toplanıp Kıbrıs çetelerine yollanan paralar; Türkiye’den Yunan kalkınması için kaçırılan dövizler hep ayrı ayrı cephelerdir. Ve şüphesiz bütün bu cepheler bu şerefsiz ihanet yuvaları Kıbrıs’taki üç buçuk korkak serseriden daha zorlu, daha öldürücüdür.⁴¹¹

Ahmet Kabaklı’nın yazılarında bahsettiği ‘cephelerin’ arasında en önde geleni Fener Patrikhanesi’ydi. Fener Patrikhanesi, Kabaklı’ya göre ‘Bizans devletinin devamıydı’. Kabaklı, Patrikhane’nin İstanbul’daki varlığını ne Türkiye’nin egemen devlet sıfatıyla ne kültürel bağımsızlığıyla ne de milli güvenliğiyle bağdaştırıyordu. Kabaklı’ya göre:

Patrikhane Türkiye’nin bağımsızlığına gölge düşüren bir devlet kalıntısı, bir resmi Bizans müessesesi ‘Elenizma’nın ileri karakolu ve Yunanistandaki ‘Megalo – ideacılar’ın umududur. Hemen defedilmesi, Türkiyeden atılması gerekir.⁴¹²

Ahmet Kabaklı, Fener Patrikhanesi’yle ilgili yazdığı bir başka yazıda ise Patrikhane’nin Türkiye’deki varlığına ‘nasıl katlanıldığını’, ‘hangi zalim mecburiyetin bunu

⁴⁰⁹ “Eğer Yenilenirse”, *Tercüman*, 07.04.1964.

⁴¹⁰ “Eğer Yenilenirse”, *Tercüman*, 07.04.1964.

⁴¹¹ “Cepheler”, *Tercüman*, 19.04.1964.

⁴¹² “Bizans Patriği”, *Tercüman*, 20.04.1964.

reva gördüğünü’, ‘bunun acaba Lozan Antlaşması mı’ olduğunu sormuştu. Kabaklı’ya göre hiçbir anlaşma ebedi değildi, dolayısıyla yeni şartlar ve milli çıkarlar gözetilerek gözden geçirilebilirdi. Kabaklı, yazısına şöyle devam etmişti:

O halde 41 yıldan beri uslu çocuklar gibi bağlı kaldığımız Lozan antlaşması niye gözden geçirilmesin? Kıbrıs Türkleriyle Rumların mübadelesi neden düşünülmesin? Şu Patrikhane niye sınır dışı edilmesin? İmroz ve Bozcaada’nın tapusu neden üstümüze geçirilmesin?⁴¹³

Ahmet Kabaklı, ‘tapusunu üste geçirmek’ ifadesiyle Gökçeada ve Bozcaada’nın durumundan rahatsızlık duyduğunu ifade etmişti. Kabaklı, Gökçeada ve Bozcaada’yı konu edindiği bir başka yazısında bu iki adadaki Rum nüfuzundan ve adalardaki Rum halkın Yunanistan’ın etki alanı içinde bulunmasından endişe duyduğunu belirtmekteydi. Kabaklı’ya göre Yunanistan’ın bu iki adaya ‘göz dikmesi’ beklenmeyecek bir şey değildi. Kabaklı, bu ihtimali engellemek için alınabilecek önlemleri şöyle sıralamıştı:

Bizim fikrimizce bu adalar, büyük öğretmen okulları açmamız, sanatoryumlar, hastahaneler ve hatta cezaevleri tesis etmemiz askeri birlikleri barındırmamız bakımından pek ideal yerlerdir. O zaman İmroz ve Bozcaada Rumları da kendi hükümetlerine daha fazla bağlanmak imkanı bulacaklardır.⁴¹⁴

Kadircan Kafalı’ya göre ise Gökçeada ve Bozcaada Rumlarının İstanbullu Rumlar ile mübadeleye tabi kılınmaması hataydı. Kafalı için ‘kendilerini Bizans İmparatorluğu’nun varisi sayan’ Yunanlıların değil Gökçeada ve Bozcaada’ya, Büyükada ve Burgaz adasına sahip çıkması bile işten değildi⁴¹⁵.

Kadircan Kafalı, aynı yazıda Yunanlıların amacının yüzyıllardır belli olduğunu; ancak gelip geçen hükümetlerin, ‘adeta Yunanlıların çabalarını destekleyen bir ilgisizlik ve uyuşukluk gösterdiğini’ belirtmişti. Kafalı, bu durumun nedenini devlet adamlarının yeterli derecede milliyetçi olmamasına bağlamıştı. Kafalı; “‘Dostumuz! Dostumuz!’ diye diye şımarttı, şimdi ne haltlar ettiklerini görüyoruz” diyerek isim vermeden Başbakan İsmet İnönü’yü suçlamış, Türk halkının ‘gerçek milliyetçi’ olamamasından şikayet etmişti:

Ruslar, Çinliler, Yugoslavyahlar komünistliği bile millileştirdiler, biz milliyetçiliği Anayasamıza koyduğumuz halde gerçek milliyetçi olamıyoruz, milliyetçilik lafta kalıyor. Milliyetçiler aleyhinde

⁴¹³ “Patrikhanenin ihaneti”, *Tercüman*, 22.04.1964.

⁴¹⁴ “İmroz ve Bozcaada”, *Tercüman*, 31.03.1964.

⁴¹⁵ “İmroz ve Bozcaada”, *Tercüman*, 03.04.1964.

gerici diye takibat yaparız; ilerici, Atatürkçü diye bizi içlerimizden kundaklamağa çalışanların çabalarına seyirci kalırız. Bu gidişle başımız belalardan kurtulmaz.⁴¹⁶

Kadircan Kafı ve Ahmet Kabaklı'nın Rumlarla ilgili yazılarında 'solcu', 'ilerici', 'sosyalist' yahut 'Atatürkçü' nitelendirmeleriyle belirtilen ve yeterince Yunan/Rum aleyhtarı olmamakla suçlanan bir kesimden sıkça bahsedilmekteydi. Kabaklı, bu kesime karşı şunları söylemişti:

Yazıklar olsun, şu soyulan yoksul Türkün boğazına sarılmış canavar ellerini gördükleri halde Yunan aleyhtarı bir satır yazmayıp Aleko'ların meyhanesinde kafayı çeke çeke sosyalist keyfi çıkararak kişilere!⁴¹⁷

Kadircan Kafı ise Yunanlılar ve Rumlara gösterilen yumuşak tutum nedeniyle dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün yanı sıra Mustafa Kemal Atatürk'ü dahi eleştirmekten kaçınmamıştı. Kafı'ya göre İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi'ni imzalayan Atatürk aldanmıştı. Kafı, İkamet Sözleşmesi'nin 'milli felaket' olduğunu belirtirken sözleşmenin yürürlükte kaldığı süre boyunca Türkiye'yi idare edenlere "Vatanseverlik bu mudur?" sorusunu yöneltmişti⁴¹⁸.

Kadircan Kafı ve Ahmet Kabaklı'nın bu tepkisinin nedeni, Kıbrıs Krizi'ni Türkler ile Yunanlılar ve Rumlar arasındaki 'tarihsel düşmanlık' çerçevesinde değerlendirmeleri ve tarihsel referanslara dayanarak Türk-Yunan dostluğunun imkansız olduğu düşüncesini savunmalarıydı. Kafı, "Bizim kahramanlarımız, devlet adamlarımız, diplomatlarımız hiç mi tarih okumamışlardı?" diye sorduğu "Kalleş Dostluk" başlıklı yazısında Türk-Yunan dostluğunun Türklerin aleyhine olduğunu öne sürmüştü. Türk-Yunan Savaşı'nı hatırlatan Kafı, Yunanlılar ile Rumların Türk-Yunan dostluğundan faydalanarak Kıbrıs'taki Türkleri öldürmek için çalıştığını, imkan bulurlarsa Türkiye'deki Türkleri de 'dünyaya gelmemiş çocuklarına varıncaya kadar öldüreceklerini' iddia etmişti. Kafı, "Meyhanecilikte, kerhanecilikte ve arkadan vurmakta meşhur olan Rumdan, Yunanistandan başka ne beklenir?" derken; "domuzdan post, Yunandan dost olmaz" dediğini hatırlatmış ve "Yunanlılarla eskisi gibi dostluk kuran olursa Allah'ın laneti üzerine olsun!" diyerek yazısını sonlandırmıştı⁴¹⁹.

Kadircan Kafı'nın Türk-Yunan dostluğuyla ilgili değerlendirmeleri, Herkül Millas'ın işaret ettiği Türk milliyetçiliği anlayışında Yunanlılar ve Rumlara dair 'ezeli kötü', 'ebedi

⁴¹⁶ "İmroz ve Bozcaada", *Tercüman*, 03.04.1964.

⁴¹⁷ "Canavaris", *Tercüman*, 17.04.1964.

⁴¹⁸ "Sözleşme Değil, Milli Felaket", *Tercüman*, 02.08.1964.

⁴¹⁹ "Kalleş Dostluk", *Tercüman*, 21.08.1964.

düşman' algısının yansımasıydı⁴²⁰. Yunanlılar ve Rumlara dair bu algı, *Tercüman* gazetesi yazarlarının yazılarında Kıbrıs Krizi'yle bağlantılı olarak ortaya çıkmış; ancak kısa sürede Kıbrıs Krizi'nden bağımsız bir söyleme dönüşmüştü. "Dilimiz döndüğünce Yunanlı – Rum denen güruhun ne barbar, ne bayağı şey idüğünü yazıyoruz"⁴²¹ diyen Ahmet Kabaklı'nın veya "Rumlar arasında da iyi insanlar vardır elbet. Fakat o kadar az ki, milletçe gözlem ve muhakemenin neticesini değiştirmiyor"⁴²² diyen Kadircan Kafalı'nın yazıları, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanlıların yanı sıra Türkiye'de yaşayan Rumları da uyruk farkı gözetmeksizin düşmanlaştırmış ve Türk kamuoyunun hedefine koymuştu.

3.4 Türk-Yunan Çatışması Çerçevesinde Türk Basınında Rumlar

Kıbrıs Krizi, Türk kamuoyunda Yunanlılar ve Rumlarla ilgili hakim bakış açısının ve benimsenmiş ön kalıpların Türk basınında öne çıkmasına neden olmuştu. Türk basınında Rumlarla ilgili yer bulan temel yargılar, kapsamlı şekilde Türk-Yunan çatışması denilebilecek olgunun tarihi seyrini ve düşünsel temelini yansıtmaktaydı. Kıbrıs Sorunu'nun, Türkler ve Yunanlılar/Rumlar arasında Yunan İsyanı'yla başlayıp Yunan ordusunun Anadolu'daki hezimetıyla sonlanan etnik rekabet ve çatışmanın devamı olduğu düşüncesi yaygınlıkla benimsenmişti. Bu bağlamda Kıbrıs Krizi, Türk-Yunan çatışmasının yeni bir safhası şeklinde algılanmaktaydı. Türk-Yunan çatışmasının belirleyiciliği sadece Türk-Yunan ilişkileri için değil, Türkiye'de yaşayan Rumlar için de vatandaşlık bağından bağımsız olarak bağlayıcıydı.

Türk basınına yansımasıyla Kıbrıs Krizi, en başta vatandaşlık bağının Türk-Yunan çatışmasının belirleyiciliği karşısında ne kadar zayıf kaldığını ve bu bağın Türk uyruklu Rumlar için kolaylıkla hiçe sayılabileceğini göstermişti. Türk basınında Rumlarla ilgili yer bulan haber ve yorumlar, çoğunlukla vatandaşlık bağının dikkate alınmadığı kapsayıcılıktaydı. Türk kamuoyundaki Yunan/Rum karşıtı atmosfer, Türkiye'de yaşayan Rumların tamamında endişe uyandırmıştı. İkamet Sözleşmesi'nin yürürlükten kalkmasından önce sınır dışı edilen Rumlara yönelik yapılan suçlamalar, sıklıkla Türk vatandaşı Rumları da kapsayacak şekilde zikredilmekteydi. Söz konusu suçlamalarla ilgili *Tercüman* gazetesi yazarları, Yunan uyruklu yahut Türk uyruklu Rumlar arasında fark gözetme gereği duymamıştı. *Tercüman* gazetesi yazarları, feshedilen sözleşmeyi kapitülasyonların devamı olarak nitelerken Türkiye'de yaşayan Rumların tamamını Türk halkını sömürmekle suçlamıştı⁴²³. *Ulus* gazetesinde ise İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı Rumların tümü 'yabancı

⁴²⁰ Türk ulusçu anlayışında Yunan ve Rum'a dair 'ezeli kötü', 'ebedi düşman' algısı için bk. Millas, 2000: 84.

⁴²¹ "Bir Millet Ki...", *Tercüman*, 09.03.1964.

⁴²² "Rum...", *Tercüman*, 28.01.1964.

⁴²³ "İmtiyazname", *Tercüman*, 25.03.1964; "Uyuyanlar", *Tercüman*, 02.04.1964.

azınlık' sayılmaktaydı⁴²⁴. Türk basınında Türkiyeli Rumların iktisadi faaliyetiyle ilgili benimsenen söylem, Cumhuriyet'in ilk yıllarında etkin şekilde uygulanan milli iktisat politikasının ve Varlık Vergisi uygulamasının dayandığı iktisadi milliyetçilik anlayışının varlığını koruduğunu göstermekteydi.

Türk vatandaşlığı, Rumları 'yabancı azınlık' sayılmaktan kurtarmasa da *Ulus* gazetesinde çıkan bazı yazılar, Türk uyruklu Rumların ulusal kimliğe kabulü için bir çerçeve çizmekteydi. 'Rumların milli hayata intibakı' denilerek sunulan bu çerçeve, Türk vatandaşı Rumların Türk toplumunun geneliyle aynı düşünceleri paylaşmak ve aynı duyguları taşımak zorunluluğu olarak özetlenebilirdi. Türk vatandaşı Rumlara, bu zorunluluğu gerçekleştirebilmek ve ulusal kimliğe kabullerini sağlayabilmek için azınlık okullarından vazgeçmeleri ve Lozan Antlaşması'yla tanınan haklarından feragat etmeleri tavsiye edilmekteydi. Türk üst kimliğine kabul için azınlık alt kimliğini terk etme gerekliliği denilebilecek bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen sosyal reformların ve ulusal kimlik inşasının gayrimüslim azınlıklara dönük uygulamalarıyla örtüşen bir bakış açısına sahipti. 1930 yılından itibaren Türk-Yunan ilişkilerine hakim olan barış atmosferinin Kıbrıs Krizi nedeniyle sürmemesi ise Rumlara tavsiye edilen kimlik dönüşümünü, Yunanistan'a karşı açıkça tavır almayı da kapsayacak şekilde biçimlendirmişti. Öte yandan Yunanistan'a karşı tavır alması beklenen Türk vatandaşı Rumların Kıbrıslı Rumların uzlaşmazlığı, Yunan dış politikası yahut Yunan basını nedeniyle Yunanistan'a gönderilmesi ihtimali sıklıkla zikredilmekteydi. Türk uyruklu Rumlara dönük bu çelişkili bakış açısı, aslında Türk üst kimliğinin Rumlar için kapalılığını ve Rumlar arasındaki 'statü farkı' olarak adlandırılan vatandaşlık bağının, soy bağının yanında önemsiz sayıldığını göstermekteydi.

Türk vatandaşı Rumları soy bağına dayanarak Kıbrıslı Rumlar ve Yunanlılarla aynı değerlendirmeye tabi tutan düşünce yapısı, Batı Trakya ve Kıbrıs Türkleri ile Türkiyeli Rumlar arasında karşılıklı ilişki kurmaya olanak tanımıştı. *Ulus* gazetesinde, Kıbrıslı Türklerin yurtlarından sürülmesi durumunda Türkiye'de yaşayan Rumların topluca sınır dışı edilebileceği ihtimali zikredilirken *Tercüman* gazetesinde, Batı Trakya yahut Kıbrıs Türkleriyle Türkiyeli Rumların mübadelesinden bahsedilmekteydi⁴²⁵. Mübadele Sözleşmesi, İstanbullu Rumlar ile Batı Trakya Türklerinin karşılıklı olarak yurtlarında kalmasını sağlasa da ne Rumların ne de Türklerin uyruğunda buldukları ülkenin diğer vatandaşlarına göre ayrı muamele görmesine yahut devletler arası ilişkiler nedeniyle vatandaşlık haklarının yok sayılmasına imkan tanımaktaydı. Kaldı ki Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar Mübadele Sözleşmesi'nin kapsayıcılığına dahil değildi. Dolayısıyla Türk uyruklu Rumları topluca sınır

⁴²⁴ "Türk ticaretine hala yabancı azınlıklar mı hakim?", *Ulus*, 20.03.1964.

⁴²⁵ "İsmet Paşa Siyaseti Atina'yı Çökertiyor", *Ulus*, 08.08.1964; "Neler Olabilir?", *Tercüman*, 06.03.1964.

dışı etme yahut Yunanistan ve Kıbrıs'ta bulunan Türklerle mübadele etme seçeneği hukuki dayanaktan yoksundu.

Bahsi geçen seçeneklerin Türk basınında tartışılması, Mübadele Sözleşmesi'nin imzalandığı dönemde gözetilen dengenin Kıbrıs Krizi'yle bozulduğu ve Türkiye'de kalmasına izin verilen Rumların, tesis edilen dengenin bozulmasıyla Türkiye'den gönderilebileceği yahut gönderilmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktaydı. Bu bakış açısı, Mübadele Sözleşmesi'yle bir kısım Rum'un Türkiye'de kalmasını Türk ulus devletinin milli bütünlüğünden verilen bir taviz olarak görmekteydi. Söz konusu 'tavizden' duyulan rahatsızlık, *Tercüman* gazetesi yazarlarında özellikle belirgindi. Yunan irredantizminin olası aracı olarak tanımlanan Türkiyeli Rumlar, Türkiye ve Türkler için Kıbrıslı Rumlardan daha 'öldürücü' bir tehdit olarak görülmekteydi⁴²⁶. *Tercüman* gazetesi yazarlarına göre Türk-Yunan çatışmasının 'ezeli' ve 'ebedi' nitelikte olması, Türkiye'deki Rum varlığından Kıbrıs Krizi vesilesiyle acilen 'kurtulmayı' gerektirmekteydi⁴²⁷.

Türk-Yunan çatışmasının 'ezeli' ve 'ebedi' niteliğini vurgulamak isteyen *Tercüman* yazarları, sıklıkla tarihsel referanslara başvuruyordu. Türk-Yunan çatışmasındaki süreklilik, Yunan İsyanı'ndan Girit'teki ayaklanmalara Türk-Yunan Savaşı'ndan Kıbrıs Sorunu'na bağlanmış ve Kıbrıs'taki anayasal krizle güncellik kazanmıştı. Bu çerçevede Yunan yahut Rum 'tarihi düşman' olarak belirtilirken Türkler ve Yunanlılar/Rumlar arasındaki karşıtlık, uzlaşının mümkün görülmediği biçimde değerlendirilmişti. 'Tarihi düşmanla' ilgili yapılan hakaretamiz nitelermeler de Türkler ve Yunanlılar/Rumlar arasındaki olası uzlaşının arzu edilmediğini göstermekteydi. *Tercüman* gazetesi yazarlarının Türk-Yunan çatışmasına dair bu bakış açısı, *Ulus* gazetesi yazarlarıyla aralarındaki en önemli farkı oluşturmaktaydı.

Ulus gazetesi yazarlarına göre Türk-Yunan dostluğu istenir bir durumdu. Ancak bu dostluk, üzerinde anlaşılan dengenin korunması durumunda varlığını sürdürebilirdi. Bu dengenin, Kıbrıs Krizi yahut başka bir nedenle bozulması durumunda ise Türk-Yunan çatışmasının tarihsel sürekliliği güncellik kazanır ve seyrine devam ederdi. İhtilaf konusu olan meselenin de üstünde görülen bu süreklilik, üzerinde uzlaşmış olan başka meseleleri yeniden sorun haline dönüştürebilirdi. Türkiye'deki Rum varlığı da üzerinde uzlaşmış olan, ancak Türk-Yunan çatışmasının güncellik kazanmasıyla yeniden sorun olarak algılanan meselelerden biri olmuştu.

Türk-Yunan dostluğuna yönelik farklı bakış açılarına rağmen *Ulus* ve *Tercüman* gazetelerinin ortak yönü, Türkiyeli Rumlara dönük söylemlerinde Türk-Yunan çatışmasının temel belirleyiciliğine ve tarihsel sürekliliğine dayanmalarıydı. Türkiyeli Rumlarla ilgili

⁴²⁶ "Cepheler", *Tercüman*, 19.04.1964.

⁴²⁷ "Bizans Patriği", *Tercüman*, 20.04.1964.

yapılan değerlendirmelerde tarihi referanslara başvurulması, ‘tarihi düşman’ yahut ‘yabancı azınlık’ tanımlamaları yapılması, ulusal kimliğe kabulde vatandaşlık bağının yok sayılması gibi ayrıntılar milliyetçi rekabet ve ulusal/etnik ayrılık vurgusunun Türk uyruklu Rumları da kapsayacak şekilde sürdüğünü göstermekteydi. İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi’nin feshi ve Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den sınır dışı edilmesi, Kıbrıs Krizi’yle bağlantılı olarak yaşanan gelişmeler olsa da Türkiyeli Rumlarla ilgili Türk basınındaki söylem, Türk-Yunan çatışmasının kapsayıcılığı içinde şekillenmişti. Türk basınının benimsediğı söylem, Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından kırk yıl geçtikten sonra dahi Türk kamuoyunun Türkiyeli Rumlara bakışını Türk-Yunan çatışmasının tarihinin belirlediğini ortaya koymuştu.

SONUÇ

Rumların Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tarihi, Türk-Yunan çatışmasının tarihsel temelleri ile Türkiye ve Yunanistan arasında yahut Kıbrıs'ta çıkan krizlerin bileşimiyle şekillenmiştir. Türkler ve Rumlar arasında Osmanlı Devleti'nin çöküş emareleri göstermesiyle ve Helen milliyetçiliğinin yükselişiyle başlayan kimlik çatışması, geleneksel kimliklerinden sıyrılan Türkler ile Rumların iki ayrı ulusal cephede toplanmasına neden olmuştur. Bu iki ayrı ulusal cephe arasında yaşanan birçok karşılaşma, Ege Denizi'nin iki yakasında hakim iki ayrı ulus devletinin varlığını doğurmuştur. Büyük bir kısmında Türkler ve Rumların yan yana yaşadığı bir coğrafyayı paylaşan bu iki ulus devletinin doğuşu, Türkler ve Rumların coğrafi olarak ayrışmasına yol açmıştır. Mübadele Sözleşmesi, geriye dönük kapsayıcılığıyla bu ayrışmaya hukuki çerçeve çizen bir anlaşma olmuştur.

Mübadele Sözleşmesi'nin yerlerinde bıraktığı iki ayrı toplum olan Batı Trakya Türkleri ve İstanbullu Rumlar, Mübadele Sözleşmesi'nin uygulanışında yaşanan sorunlar nedeniyle 1920'li yıllar boyunca belirsizlik yaşamıştır. Türk ve Yunan ulus devletleri için ulusal sınırlar içerisinde kalmaları endişe uyandıran bu azınlık gruplarının varlığı, ancak mübadele kaynaklı sorunların 1930 yılında Ankara Sözleşmesi ile aşılması ve Türkiye ile Yunanistan arasında uzlaşının hakim olmasıyla nispeten istikrarlı bir zemine oturmuştur. Nüfus mübadelesi sonrası yaşanan bu ilk dönem, yaşadıkları yerlerde kalmasına izin verilen azınlık grupların kaderini, büyük ölçüde yerleşik buldukları yahut vatandaşı oldukları ülke ile etnik/kültürel bağları bulunan ülke arasındaki ilişkinin tayin edeceğini ortaya koymuştur.

Ankara Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan dostane ilişki, azınlık grupların uyruğunda buldukları devletle ilişkisini yeniden biçimlendirmesi için olanak tanımıştır. Türk vatandaşı Rumlar için bu dönem, Türk ulus devletinin inşası sırasındaki hukuki, sosyal ve iktisadi dönüşüme uyum sağlama çabasını içermekteydi. Türk-Yunan çatışmasının olumsuz etkisinden bir ölçüde kurtulan Rumlar, Türk üst kimliğine dahil olmakla etnik/kültürel kimliklerini korumak arasında uzlaşma yolları aramıştı. Gayrimüslim azınlıklara yönelik iktisadi ayrımcılığın sürdüğü bu dönem, 1950'li yıllarda hem demokratik bir siyasi sisteme geçiş hem de Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkinin yeni bir gelişme ve iyileşme sürecine girmesiyle Rum alt kimliğinin büyük ölçüde kabul gördüğü bir safhaya geçmişti. Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı ise bu süreci tersine çevirmiştir.

Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı, Türk-Yunan ilişkilerinde aşıldığı düşünülen bir evrenin yeniden yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Türk-Yunan çatışmasının tarihsel yükünü, Türkiyeli Rumların sırtına tekrar yüklemiştir. Üstelik bu dönem, Rumlara yönelik resmi politikanın yanı sıra kamuoyu tepkisinin de Türkiye'deki Rum varlığına olumsuz bakış açısı geliştirmeye başladığı bir evreyi başlatmıştı. Gerek 6-7 Eylül Olayları'nda gerekse 1964 yılındaki Kıbrıs Krizi sırasında Türk kamuoyu, Rumlara dönük milliyetçi bir söyleme sivrulmuştu. Türk kamuoyunda Rumlara karşı benimsenen söylem, ortaya çıkan politik uygulamaların temellerinin Türk-Yunan çatışmasının tarihinde yattığını göstermekteydi.

Kıbrıs Krizi sırasında Türk basınında çıkan haber ve yorumlar Türk-Yunan çatışmasının genel çerçevesi içine yerleşmekteydi. Türk ve Helen (Yunan/Rum) kimlikleri arasındaki bu çatışma, her iki kimlikten biriyle özdeşleştirilen gruplar arasında herhangi bir coğrafyada ortaya çıkan herhangi bir krizin diğer gruplarla da ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Türk kamuoyunda Türkler ve Helenler arasındaki kimlik temelli çatışmanın yeniden hatırlanması, Rumlara dönük olumsuz söylemi körüklemişti. Kıbrıs'ta yaşanan kriz, Türk kamuoyu için Türkiye'de yaşayan Rumlar dahil Helen kimliğine sahip herkese karşı cephe alma düşüncesini öne çıkarmış; hukuki kaidelerin, vatandaşlık bağının ve insan haklarının ise göz ardı edilmesine neden olmuştu. Tüm bu gelişmelerin sonucunda 1964 Kıbrıs Krizi, Türkiye'de yaşayan Rumlar için zorunlu yahut gönüllü sürgünü getirmişti.

Türk kamuoyunu Yunan/Rum karşıtlığına sürükleyen Kıbrıs Krizi, Yunan uyruklu Rumların Türkiye'den sınır dışı edilmesine neden olarak Türkiyeli Rumların demografik çöküşünü başlatmıştır. Nüfusunun kayda değer kısmını sınır dışı uygulaması ve onu takip eden göçlerle kaybeden Rum azınlık, Türk kamuoyundaki düşmanca atmosferin etkisiyle Türkiye'yi terk etme eğilimine sürüklenmiştir. Rumlar arasında yaygınlaşan bu eğilim, 1964 yılını takip eden yıllarda da Türkiye'deki Rum nüfusun düzenli şekilde azalmasına neden olmuştur. Rum nüfusun azalması, bu dönemden sonra Türk kamuoyuna zaman zaman hakim olan Yunan/Rum karşıtlığının Türkiye'de yaşamaya devam eden Rumlardan çok Rumlara ait kurumlara odaklanmasına sebep olmuştur. Öyle ki 1974 yılındaki Kıbrıs Krizi sırasında Türkiye'de yaşayan Rumlar, Türk kamuoyunun dikkatini çekmemiştir. Ancak Fener Patrikhanesi ve Heybeliada Ruhban Okulu gibi kurumlara yönelik şüphe, endişe ve suçlamalar günümüzde dahi varlığını sürdürmektedir. Öte yandan Rumlara ait tarihi ve kültürel miras Türk kamuoyu için nostaljik bir unsura ve turistik bir değere dönüşmüştür. Maamafih bu mirası sürdürebilecek Rum nüfus neredeyse kalmamıştır.

Türkiyeli Rumların günümüzdeki nüfusunun 2.000 ile 3.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun kayda değer özelliği ise büyük ölçüde yaşlılardan oluşmasıdır. Türkiye'nin Rum azınlığı, nüfusunun azlığı ve büyük ölçüde yaşlılardan oluşması nedeniyle varlığını devam ettirebilecek ve azınlığa ait dini, kültürel kurumları yaşatabilecek bir halde değildir. İstanbul'a göç eden Antakya kökenli Arap Ortodoksların yahut Türkiye'ye çalışmaya gelen Yunan vatandaşlarının Rumlara ait kurumların devamlılığı için Rum cemaatine eklemlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak halihazırda Rumlara ait kilise ve okullardan faydalanan Arap Ortodoksların 'Rumlukları' cemaat içinde tartışmalı bir konudur. Türkiye'ye yerleşen Yunan vatandaşlarının Türkiye'de kalıcı olma ihtimali ise oldukça düşüktür. Neticede Türkiye'nin geçirdiği tüm siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşüme rağmen 100.000 civarındaki nüfusunu 20. yüzyılın ortasına dek korumayı başaran Rum azınlığın, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde demografik olarak tükenme noktasına geldiği ve Rumlara ait dini, kültürel kurumların ve tarihi mirasın yok olma ihtimaliyle karşı karşıya olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1977). *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*. Hurst & Co., London.
- Ahmad, F. (2008). *From Empire to Republic: Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Turkey*. Istanbul Bilgi University Press, Istanbul.
- Akar, R. (2009). *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Akar, R. (2012). “Dış Politikanın Rehineleri: Rumların 1964’te Sürgün Edilmesi”. *İstanbul’da Buluşma: Bugün ve Yarın Konferansı Kitabı*. 30 Haziran-2 Temmuz 2006, İstanbul, 165-173.
- Akgönül, S. (2007). *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*. (Çev. C. Gürman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akgönül, S. (ed.). (2008). *Reciprocity : Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aktar, A. (2006). *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*. İletişim Yayınları, İstanbul.2006.
- Aktar, A. (2007). “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924”, *Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. R. Hirschon (drl.). (Çev. M. Pekin ve E. Altınay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Alexandris, A. (1980). “Imbros and Tenedos: A Study in Turkish Attitudes Toward Two Ethnic Greek Island Communities Since 1923”. *Journal of the Hellenic Diaspora*, 7(1), 5-31.
- Alexandris, A. (1992). *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*. Center for Asia Minor Studies, Athens.
- Alexandris, A. (2007). “Din ve Etnisite: Yunanistan ve Türkiye’deki Azınlıkların Kimlik Meselesi”, *Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. R. Hirschon (drl.). (Çev. M. Pekin ve E. Altınay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Anastassiadou, M. (2012). “İstanbul Rumlarının Kültürel Varlığı: Değerlenme ve Gelişme Tahayyülleri”. *İstanbul’da Buluşma: Bugün ve Yarın Konferansı Kitabı*. 30 Haziran-2 Temmuz 2006, İstanbul, 199-206.

- Arslan, H. (2007). *Basının Türk Dış Politikası Üzerindeki Yönlendirici Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Augustinos, G. (2013). *Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*. (Çev. D. Evcı), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barutciski, M. (2007). "Lozan'a Yeniden Bir Bakış: Uluslararası Hukuk ve Siyasette Nüfus Mübadeleleri", *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. R. Hirschon (drl.). (Çev. M. Pekin ve E. Altınay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2015). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Clogg, R. (2015). *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*. (Çev. D. Şendil), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Copeaux, E. ve Mauss-Coupeaux, C. (2009). *Taksim! Bölünmüş Kıbrıs, 1964-2005*. (Çev. A. Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dayar, E. "Antalya'da Girit Göçmenleri: Göç, İskan ve Siyaset". *Toplumsal Tarih*, 279, 64-73.
- Demir, H. ve Akar, R. (1994). *İstanbul'un Son Sürgünleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirözü, D. (2007). *Savaştan Barışa Giden Yol: Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Diñç, G. (2007). "Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 12, 65-87.
- Fırat, M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Fırat, M. (2014). "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul, 325-356.
- Fırat, M. (2014). "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul, 576-614.
- Fırat, M. (2014). "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul, 716-768.

- Fırat, M. (2014). "6-7 Eylül Olayları". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul, 601.
- Gondicas, D. ve Issawi, C. (ed.). (1999). *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy and Society in the Nineteenth Century*. The Darwin Press, New Jersey.
- Gönlübol, M. (1968). "Kamuoyu ve Dış Politika". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23(4), 87-110.
- Greek Patriarchate. (1919). *Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918*. Greek Patriarchate, Constantinople.
- Gülen, A. (2012). "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (196-1965)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 50, 389-428.
- Gülsoy, O. "İslahat Fermanı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 19,186-190.
- Gürel, Ş. (1993). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993*. Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. (Çev. B. Şahin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. Frank Cass, London.
- Hirschon, R. (2007). "Lozan Sözleşmesi'nin Sonuçları: Genel Bir Bakış", *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. R. Hirschon (drl.). (Çev. M. Pekin ve E. Altınay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2005). "Helenizm, Megali İdea ve Türkiye". *Doğu Batı*, 31, 9-26.
- Juster, A. (1990). "İstanbul Ortodoks Patrikhanesi, Yunanistan ve Türkiye", *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*. S. Vaner (drl.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Kamouzis, D. (2008). "Reciprocity or International Intervention? Greek and Turkish Minority Policy, 1923-1930". S. Akgönül (Ed.), *Reciprocity : Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 49-68.
- Kamouzis, D. (2012). "İstanbul Rum Ortodoks Azınlığının Tabii Olduğu Hukuki Rejim ve İşleyişi, 1923-1939". *İstanbul'da Buluşma: Bugün ve Yarın Konferansı Kitabı*. 30 Haziran-2 Temmuz 2006, İstanbul, 41-49.
- Karaca, F. K. (2008). *Kriz Dönemlerinde Türk Basınında İrkçi Milliyetçilik ve 'Rum' Algısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kechriotis, V. (2008). “Yunan Smyrna’sı: Cemaatlerden Tarihin Pantheon’una”, *İzmir 1830-1930: Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*. M. Smyrnelis (drl.). (Çev. I. Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kechriotis, V. (2010). “1911 Rum Cemaati Nizamnamesi: 20. yüzyılın başında Antalya’daki Rumlar”. *Toplumsal Tarih*, 201, 42-51.
- Kerimoğlu, H. T. (2006). “1913 – 1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Bir Risalesi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 91-107.
- Kızılyürek, N. (2011). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Konortas, P. (1999). “From Ta’ife to Millet: Ottoman Terms for the Ottoman Greek Orthodox Community”. D. Gondicas ve C. Issawi (Ed.), *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy and Society in the Nineteenth Century*. The Darwin Press, New Jersey, 169-176.
- Kordos, P. (2012). “Patrick Leigh Fermor’s ‘Hellen-Romaic Dilemma’”. *Colloquia Humanistica*, 1, 135-144.
- Küçük Asya Araştırmaları Merkezi. (2002). *Göç: Rumların Anadolu’dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*. H. Millas (drl.). (Çev. D. Demiröz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lymberis, P. (1997). *Greek-Turkish Crises Since 1955, Implications for Greek-Turkish Conflict Management*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Naval Postgraduate School, Monterey.
- Mansel, P. (2011). *Levant, Akdeniz’de İhtişam ve Felaketler*. (Çev. N. N. Alemdar), Everest Yayınları, İstanbul.
- Mavroyannis, A. D. (1990). “Kıbrıs Sorununun Türk Yunan İlişkilerine Etkisi”, *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*. S. Vaner (drl.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Millas, H. (2000). *Türk Romanı ve “Öteki”, Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Oran, B. (2004). *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*. Tesev Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2007). “Kalanların Öyküsü: 1923 Mübadele Sözleşmesi’nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”, *Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. R. Hirschon (drl.). (Çev. M. Pekin ve E. Altınay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (ed.). (2014). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul.

- Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ozil, A. (2016). *Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*. (Çev. A. Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Smith, M. L. (2017). *Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922*. (Çev. N. Ergün), Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Stefanidis, I. D. (1999). *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the making of the Cyprus Problem*. Hurst & Company, London.
- Şahin, G. (2006). *Tarih Çalışmalarına Kaynak Olarak Tercüman, Cumhuriyet, Milliyet ve Hürriyet Gazetelerinde Kıbrıs Sorunu (1954-1974)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Şimşek, H. (2006). *Lozan'ın Getirdiği Statü ve Türkiye'de Azınlıkların Durumu (1923-1974)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Tamer, A. ve Bozbeyoğlu, A. Ç. (2004). "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar". *Nüfus Bilim Dergisi*, 26, 73-88.
- Türker, N. (2015). *Vatanım Yok Memleketim Var, İstanbul Rumları: Mekan-Bellek-Ritüel*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Vakali, A. (2007). *Agreement and Friendship Between Greece and Turkey in 1930: Contesting Nationalist Discourses and Press Reactions*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Volkan, V. D. ve Itzkowitz, N. (1997). *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*. Huntingdon, Eothen Press.
- Yurdagün, F. (2008). *1955-1965 Yıllarında Türkiye Basınında Kıbrıs Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Y. Saner), İletişim Yayınları, İstanbul.

Gazete Yazıları

- "Açıkgöz Makarios", *Ulus*, 10.12.1963.
- "Ahmak Denecek Kadar Saf...", *Tercüman*, 25.03.1964.
- "Batı Trakya Türkleri", *Ulus*, 15.04.1964.
- "Bir Millet Ki...", *Tercüman*, 09.03.1964.
- "Bizans Patriği", *Tercüman*, 20.04.1964.
- "Canavaris", *Tercüman*, 17.04.1964.

- “Cepheler”, *Tercüman*, 19.04.1964.
- “Eğer Yenilenirse”, *Tercüman*, 07.04.1964.
- “Hz. İsa Adına Cinayetler”, *Tercüman*, 01.01.1964.
- “İmroz ve Bozcaada”, *Tercüman*, 03.04.1964.
- “İmroz ve Bozcaada”, *Tercüman*, 31.03.1964.
- “İmtiyazname”, *Tercüman*, 25.03.1964.
- “İsmet Paşa Siyaseti Atina’yı Çökertiyor”, *Ulus*, 08.08.1964.
- “İstanbul’daki Rumlar ‘Rumlar Haksız’ Diyor”, *Ulus*, 20.04.1964.
- “Kalles Dostluk”, *Tercüman*, 21.08.1964.
- “Kana Susamış Papazlar”, *Tercüman*, 02.01.1964.
- “Kıbrıs’la ilgili bir açıklama”, *Ulus*, 18.12.1963.
- “Kıbrıs’ta barış temin etmenin çaresi”, *Ulus*, 28.12.1963.
- “Kutsal Tugay”, *Tercüman*, 06.02.1964.
- “Kütük vatandaşı!”, *Ulus*, 03.08.1964.
- “Makaros şimdi de hilekarlığa başvurdu”, *Ulus*, 20.12.1963.
- “Makaros Türkiye’ye ve Yunanistan’a düşmanlık ediyor”, *Ulus*, 30.12.1963.
- “Makaros’un Tutumu”, *Ulus*, 20.12.1963.
- “Neler Olabilir?”, *Tercüman*, 06.03.1964.
- “Neler Olabilir?”, *Tercüman*, 06.03.1964.
- “Neyi Bekliyoruz?”, *Tercüman*, 14.03.1964.
- “Onlar Dışarıdan Biz İçeriden...”, *Ulus*, 19.03.1964.
- “Öz vatanımız Türkiye”, *Milliyet*, 28.08.1964.
- “Papandreu sarsılıyor”, *Ulus*, 16.07.1964.
- “Papandreu ve Kostopoulos’un tutunmağa çalıştığı dallar”, *Ulus*, 03.07.1964.
- “Patrikhanenin ihaneti”, *Tercüman*, 22.04.1964.
- “Rum azınlığın sosyal şartları”, *Ulus*, 05.05.1964.
- “Rum”, *Tercüman*, 28.01.1964.
- “Rumların Ağababası”, *Tercüman*, 01.01.1964.
- “Rumların çeşidi”, *Ulus*, 13.08.1964.
- “Sevinç”, *Tercüman*, 21.03.1964.
- “Sıra Kıbrıs’ın Taksimine Gelmişti”, *Ulus*, 26.12.1963.
- “Sözleşme Değil, Milli Felaket”, *Tercüman*, 02.08.1964.
- “Türk Ticaretine Hala Yabancı Azınlıklar Mı Hakim?”, *Ulus*, 20.03.1964.
- “Türk-Yunan Münasebetleri”, *Ulus*, 14.04.1964.

- “Türk-Yunan Münasebetleri”, *Ulus*, 22.03.1964.
- “Uyanın Beyler Uyanın!”, *Hürriyet*, 23.12.1963.
- “Uyuyanlar”, *Tercüman*, 02.04.1964.
- “Üç Düşman El Ele”, *Tercüman*, 08.01.1964.
- “Vatandaş Atenogaras’a!”, *Tercüman*, 02.01.1964.
- “Yetsin Artık”, *Tercüman*, 09.02.1964.
- “Yunan Basını ve Rumların Huzuru”, *Ulus*, 13.02.1964.
- “Yunan gazeteleri”, *Ulus*, 29.01.1964.
- “Yunan uyruklular Türkiyede büyük iş sahibi durumunda”, *Ulus*, 18.03.1964.
- “Yunanistan dönüşü Yunan gazeteleri”, *Ulus*, 28.01.1964.
- “Yunanistan’daki Türkler”, *Ulus*, 01.02.1964.
- “Yunanistan’la bir anlaşma feshedildi”, *Ulus*, 17.03.1964.

İnternet Kaynakları

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası,

http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf

(erişim tarihi: 12.05.2018)

Mübadele Sözleşmesi, <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/>

(erişim tarihi: 18.05.2018)

Ö Z G E Ç M İ Ő

Adı ve SOYADI	Koray YAŞAR
Doęum Yeri - Tarihi	Antalya/24.12.1986
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Metin Nuran akallıklı Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	İzmir Ekonomi Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
E-Posta	koray_yasar@yahoo.com